

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

İHSAN OKTAY ANAR'IN PUSLU KITALAR ATLASI
ROMANINDA DİLSEL KARŞITLIKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURKAY TAŞKIN

BURSA- 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

İHSAN OKTAY ANAR'IN PUSLU KITALAR ATLASI
ROMANINDA DİLSEL KARŞITLIKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:
Prof. Dr. KERİME ÜSTÜNOVA

BURSA- 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

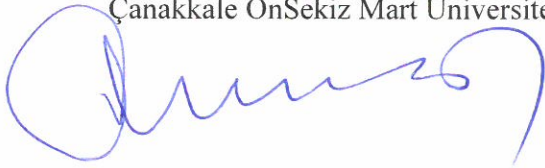
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda 701541011 numaralı
Burkay Taşkın'ın hazırladığı "İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası Romanında

Dilsel Karşıtlıklar" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20/09/2019
günü 10.30 - 11.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda
adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna
..... oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Necmi AKYALÇIN
Çanakkale OnSekiz Mart Üniversitesi

Üye

.../.....2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 19/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: **İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası Romanında Dilsel Karşıtlıklar**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **170** sayfalık kısmına ilişkin, 19/08/2019 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

19/08/2019

Adı Soyadı: Burkey TAŞKIN

Öğrenci No: 701541011

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

Tarih: 19/08/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ İhsan Oktay Anar’ın Puslu Kıtalar Atlası Romanında Dilsel Karşıtlıklar” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve imza

20.09.2019

Adı Soyadı : Burkay TAŞKIN

Öğrenci No : 701541011

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Programı : Yüksek Lisans

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar	: Burkay TAŞKIN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Türk Dili
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xii+176
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

İHSAN OKTAY ANAR'IN PUSLU KITALAR ATLASI ROMANINDA DİLSEL KARŞITLIKLAR

Tanzimat Döneminde edebiyatımıza giren roman, günümüze gelene kadar gerek biçim gerekse içerik olarak birçok aşama geçirmiştir. Yazarlar, okuyucu ile iletişimini güçlendirmek için çeşitli anlatım teknikleri kullanmışlardır. Çağdaş Türk romanında kullanılan ifade biçimlerinden biri de karşıtlıktır. Karşıtlık, iki kavramdan birinin tam tersi, zıddı olmasına denir. Yazar, karşıt kavramların okuyucu zihnindeki algısından yararlanarak iletiyi güçlü biçimde sunduğuna inanır. Böylece karşıtlıklarla okuyucuyu şaşırtarak olayın ya da iletinin çift yönlü düşünülmesini sağlarken bir bakıma okuyucuya beyin fırtınası yaptırır. Karşıtlık ya da oksimoron yaşamın her alanında karşılaştığımız kavramlardır. Yaşamın içinde en fazla olan sanatlardan biri de edebiyat olduğuna göre karşıtlık, en iyi ifadesini edebiyatta bulmuştur. Modern yaşam, çelişkiler yumağıdır. Modern yaşamın yansıması olan modernist edebiyat da bu karmaşayı karşıtlık yoluyla okuyucularına aktarır. Esasen karşıtlık, felsefe ile mantık alanına giren bir kavramdır. Filozoflar sürekli sorgulama çabası içindedir. Kimi zaman varlığı kimi zaman estetiği kimi zaman bilimi kimi zaman ahlakı sorgulamıştır. Bu sorgulamalarının temelinde hep bir

çelişki yatmaktadır. Çelişki, insanı şüpheyeye götürür. Şüpheyeye ise insanın çok boyutlu düşünmesine neden olur. Nitekim evren, bir çelişkiler silsilesidir. İnsan, bu çelişkileri anlamlandırmak ister. İnsan uğraşlarının temel amacı, çelişkiyi çözümlenektir. Bu çözümleneme insanın öğrenme dürtüsüyle doğru orantılıdır. İnsan psikolojisi, karmaşıklığı ve çelişkisiyle edebi esere yansımıştır. Karmaşık ve çelişkilerle dolu olan insan, çağdaş romanımızın yakından ilgilendiğı bir konudur. Bu çalışmada, çağdaş romanımızın önemli temsilcilerinden İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası* adlı romanını hem sözcüksel hem de cümlesel bağlamda dilsel karşıtlık açısından incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Karşıtlık, sözcüksel karşıtlık, anlatımsal karşıtlık, anlatım

ABSTRACT

Author : Burkay TAŞKIN
University : Uludağ University
Institute : Social Sciences Institute
Department : Turkish Language and Literature
Discipline : Turkish Language
Quality of thesis : Master
Number of pages : xii+176
Date of graduation :
Thesis advisor : Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

THE LINGUISTIC CONTRASTS IN PUSLU KITALAR ATLASI NOVEL OF İHSAN OKTAY ANAR

The novel which entered our literature in the period of Tanzimat, has gone through many stages in terms of form and content until today. The authors used various narrative techniques to strengthen communication with the reader. One of the forms of expression that is being used in the contemporary Turkish novel is “the contrast.” The opposite of one of the two concepts is called contrast. The author believes that he’s presenting the message in a powerful way by utilizing the perception of the contrasts concepts of reader’s mind. Thus with the contrasts surprising the reader, while making possible to think the event or message in a double way and at the same time is having made the reader brainstorming. The contrast or oxymoron are concepts that we came across in every field of life. The literature is one of the art which has the most possession in a life for this reason the contrast found his best expression in literature. The modern life is a clew of paradoxes. The modernist literature which is a reflection of modern life transfers his complexity to readers via contrasts. Actually the contrast is a concept that enters between philosophy and

rationality. Philosophers are always in a endeavour of questioning. They sometimes questioned the existence, sometimes the esthetic or the science and sometimes they questioned the morality also. In a basis of these interrogations there is always a contradiction. The contradiction leads to doubt. The doubt causes human to think in a multidimensional way. Thus the universe is series of paradoxes. The human wants to make sense of contradictions. The main purpose of human labors is to resolve the contradiction. This resolution is directly proportional with the learning impulse of human. Human psychology, is reflected in the literary work with its complexity and contradiction. The human who is full of complexity and contradictions, is a subject that our contemporary novel the most proximate interested in. We're going to try to examine with linguistic contrast perspective in both lexical and clause content, the novel of İhsan Oktay Anar, one of the important representatives of our contemporary novel, which is called "*Puslu Kıtalar Atlası*" (atlas of misty continental) in this article.

Key Words: Contrast, lexical contrast, narrative contrast, expression

ÖN SÖZ

Dil, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanın her türlü davranışı, duygu ve düşüncesi dille ifade edilir. Bu yönüyle dil; kişiliğin aynası, kültürün taşıyıcısıdır.

Uygarlığın gelişimine koşturucu olarak dil, sürekli bir değişim ve gelişim içindedir. İnsanlığın ilerlemesi, dilin de o ilerlemeye uygun yeni ifade vasıtaları geliştirmesini zorunlu kılar. İnsanlık tarihi boyunca birey, kendini en iyi biçimde ifade etmeye çalışmıştır. Kimi zaman resimle kimi zaman çivi yazısıyla kimi zaman taşlara kazdığı yazıyla düşüncelerini aktarmıştır. Bu süreçler hep düşünmenin ürünüdür. Dil ile düşüncenin arasında sıkı bir bağ vardır. Dil ile düşünce birbirini besleyen, çift yönlü bir ilişkiye sahiptir.

Düşünceler ne kadar güçlü ne kadar yeni olursa olsun, iyi bir üslûpla anlatılmazsa etkisiz kalır. İnsanlar, geliştirdiği düşünceleri aktarabilmek için farklı ifade biçimlerine başvurur. Bunlardan biri de karşıtlıktır. Karşıtlık, zıtlık olarak bildiğimiz bu kavram, sözcüklerin çatışmasına dayanır. Fakat görülmüştür ki karşıtlık, yalnızca sözcüklerle karşımıza çıkmaz. Sözcük öbekleri, cümleler, cümleden büyük birlikler taşıdığı anlam itibarıyla karşıtlık oluşturur. Karşıtlığa ulaşmak için yalnızca yüzey yapıyla yetinmeyiz. Derin yapının tahlil edilmesiyle karşıtlık daha net bir biçimde elde edilebiliyor. Çünkü vericinin alıcıya vermek istediği ileti, çok yönlüdür. Bazen anlama ulaşabilmek için vericinin yüzey yapıda söylemediği, okuru düşündürmek istediği görülür. Karşıtlık kavramların, karşıtlık düşüncelerin kullanılması okurun iletiyi muhakeme etmesine, beyin fırtınasına olanak tanır. Çünkü yaşamda her şey karşıtlığı çağırır. İyiyi kötüyle, güzeli çirkinle, sağlığı hastalıkla, varlığını yoksullukla birlikte düşünmez miyiz?

Karşıtlık, bizi felsefi anlamda bir sorgulamaya götürürken dilin felsefesini de ortaya çıkarır. *Puslu Kıtalar Atlası*, felsefi altyapıya sahip bir roman olması nedeniyle karşıtlık konusuna elverişli bir eserdir. Karşıtlık anlamlılık, bu felsefi yapıyı anlamlandırmada önemli bir işleve sahiptir. Modern insanın karşıtlıklarla dolu yaşamı, ifade biçimine de yansır. Kararsızlık, çelişki birbirini besler modern yaşamda. Bunların bireyin yaşamı sorgulaması, karşıtlıktan çokça yararlanmasını gerektirir. Bunun yanında karşıtlık; farklılıkları, benzemezlikleri düşündürürken demokratik yaşama da katkı sunar. Çünkü modern birey,

demokratik kültür içinde, kendi düşüncesinin tam karşıtını da göz önünde bulundurur. Bu durumda karşıtlık, daha önemli bir hâl alır.

Bu çalışmada karşıtlığın anlamı nasıl biçimlendirdiği, metnin dil ve slbuna nasıl katkı sağladığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu alışma tabii ki eksiksiz değildir, her türlü yapıcı eleştiriye açıktır. Karşıtlık konusu, Türkiye Türkçesinde üzerinde çokça durulan bir konu değildir. Amacımız, anlam odaklı metin incelemelerine, ufak bir katkı sunmaktır. Çalışmamın her aşamasında bilgi ve deneyimlerini esirgemeyen, katkılarıyla ufkumu açan hocam Sayın Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA'ya teşekkür ederim.

Burkay TAŞKIN

Bursa-2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
ÖN SÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AMAÇ VE YÖNTEM

1.1. ÇALIŞMA YÖNTEMİ	7
1.2. ARAŞTIRMA DOĞRULTULARI.....	9
1.2.1. Felsefe ve Mantıkta Karşıtlık	9
1.2.2. İhsan Oktay Anar'ın Yaşamı ve Sanatı	11

İKİNCİ BÖLÜM

ANLAMSAL KARŞITLIKLAR

2.1. DÜŞÜNCEDE KARŞITLIK	17
2.2. EŞYADA KARŞITLIK	21
2.3. FİZİKSEL KARŞITLIK	23
2.4. İNANÇTA KARŞITLIK.....	26
2.5. MEKÂNDA KARŞITLIK	32

2.6. OLUMSUZLUKTAN KAYNAKLANAN KARŞITLIK.....	35
2.7. ZAMANDA KARŞITLIK	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİL BİLGİSEL KARŞITLIKLAR

3.1. CÜMLE İÇİNDEKİ KARŞITLIKLAR.....	51
3.1.1. Sözcük Öbekleriyle Kurulan Karşıtlıklar	52
3.1.1.1. Sözcük Öbeği İçindeki Karşıtlıklar.....	53
3.1.1.2. Sözcük Öbekleri Arasında Kurulan Karşıtlıklar	67
3.1.2. Sözcük Türleriyle Kurulan Karşıtlıklar	74
3.1.2.1. Adlarda Karşıtlık.....	75
3.1.2.2. Eylemlerde Karşıtlık	84
3.1.2.3. Karışık Sözcük Türlerinin Oluşturduğu Karşıtlıklar	86
3.1.2.4. Zarflarda Karşıtlık.....	86
3.2. CÜMLELERARASINDA KURULAN KARŞITLIKLAR.....	89
3.2.1. Sözcük Öbekleriyle Kurulan Karşıtlıklar	104
3.2.1.1. Sözcük Öbeği İçindeki Karşıtlıklar.....	104
3.2.1.2. Sözcük Öbekleri Arasında Kurulan Karşıtlıklar	113
3.2.2. Sözcük Türleriyle Kurulan Karşıtlıklar	128
3.2.2.1. Adlarda Karşıtlık.....	128
3.2.2.2. Bağlaçlarda Karşıtlık	143
3.2.2.3. Eylemlerde Karşıtlık	143
3.2.2.4. Karışık Sözcük Türlerinin Oluşturduğu Karşıtlıklar	158
3.2.2.5. Zarflarda Karşıtlık.....	160
SONUÇ	164
KAYNAKÇA.....	167
1. TEZLER	167
2. MAKALELER	168
3. KİTAPLAR	169

GİRİŞ

Dil; insanların duygu ve düşüncesini kendine özgü kurallarıyla anlatan, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir mucizedir. Dil insanı, insan; bir yığını ise ulus yapan en değerli varlıktır. Bir ulusun karakteri, dünyayı algılayışı, olayları değerlendirmesi dile yansır.

Dilin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Dil bilimciler, dilin tüm ifade vasıtalarını araştırırken aslında insanların düşünce haritasını da ortaya çıkarmıştır. İnsanlık, tarihin ilk dönemlerinden itibaren ifade vasıtalarını geliştirmeye çalışmıştır. Dil, kendi içinde kuralları olan mükemmel bir dizgedir. İfade vasıtaları ancak bu dizgeye uyum sağladığı ölçüde geçerli olmuştur. İnsanlar ister bilimi ister sanatı ister dini konuları ele alsınlar dile gereksinim duyar. İnsanlığın en eski uğraş alanlarından biri olan edebiyat, dil ile ifadesini bulur. Üslûp, en çok kendini edebiyatta gösterir. Edebiyat, tek yönlü bir sanat hiçbir zaman olmamıştır. Bir ulusun hüznü, sevinci, tarihi, töresi, inancı, mücadelesi, psikolojisi edebiyata yansır. Edebiyat, ulusların birbirinden ayrılan ve birbirine benzer niteliklerinin yansıdığı bir aynadır. Dolayısıyla insanın her durumunun yansması olan edebiyatın çeşitli ifade vasıtaları olmak zorundadır. Edebiyat tarihi incelendiğinde, edebî dönemlerin kendine özgü anlatım olanakları, sanat anlayışları olduğu görülecektir. Çağdaş edebiyatın önemli üslûp özelliklerinden biri de karşıtlıktır.

Anlam biliminin çalışma konularından olan karşıtlık, eski zamanlardan beri insanoğlunun ilgisini çekmektedir. *“İnsanoğlunun tarih sahnesine çıktığı andan itibaren yaşadığı dünyayı algılama ve anlama arzusu, karşılaştığı yeni durumlar ve nesnelere ilgili farklı tanımlama ve sınıflandırma metotları geliştirmesini zorunlu kılmıştır. İçinde yaşanan dünyanın zenginlikleri insanoğlunun kimi zaman kıyaslamalara kimi zaman benzetmelere kimi zaman yansımalarına ve daha pek çok farklı yöntemle başvurarak dünyayı tanıma ve tanıtmaya sevk etmiştir.”* (Dinar, 2018: 3) İnsanlar günlük yaşamlarında, kendini ifade ederken farkında olmadan karşıt anlamlılık, eş anlamlılık gibi ifade olanaklarından yararlanmaktadır. Bu da anlatımın tekdüzeliğini kırmakta, anlatıma renk katmaktadır. Peki, insanoğlu niçin anlatımına renk katmayı istemiştir? Çünkü iletişim, insanının kendini açıklama ve gereksinimlerini karşılama isteğinden doğmuştur. Verici, alıcı nezdinde daha

net bir biçimde anlaşılabilir, onunla duygudaşlık kurabilmek ister. Bu da insanın en doğal içgüdülerindedir.

Karşıtlığı Türk dilinin eski metinlerinde görmek mümkündür. Türk dili ve edebiyatının ilk yazılı metinlerinden olan Orhun Yazıtları'nın gelişmiş bir dili vardır. Bu yazıtlarda karşıtlığa sıkça rastlanması, Türkçenin gelişmişliğinin bir göstergesidir. “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tâbidir.” (...) “Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım.” (Ergin, 2010: 3-6) Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzünden alınan bu cümlelerde, karşıtlık açıkça görülmektedir. Doğu X batı, kuzey X güney, gün doğusu X gün batısı, gün X gece, fakir X zengin, az X çok sözcükleri arasında karşıtlık vardır.

Tezat, karşıtlık kavramı bir söz sanatı olarak Divan şiirinde sıkça kullanılmış ve anlam sanatları içinde değerlendirilmiştir. “Tezat iki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söyleme sanatıdır. Tıbak, mutabakat, tatbik, tekarü adlarıyla da bilinir.” (Pala, 2008: 155)

Ağzına yok dediler dediklerince var imiş Fuzuli

Ağlarım hatıra geldikçe gülüştüklerimiz Mahir

Yukarıdaki dizelerde örneğini verdiğimiz tezat sanatı, Divan şiirinde anlatımın en etkili yollarından olmuştur. Yeni Türk şiirinde de Özdemir Asaf, Orhan Veli, Cahit Külebi, Ahmet Muhip Dıranas, Nazım Hikmet, Ümit Yaşar Oğuzcan karşıtlığı kullanan şairlerden birkaçıdır.

Karşıtlık kavramı yalnızca sözcüklere özgü olarak değerlendirilmemeli. Sözcükler, sözcük öbekleri, cümleler, cümleden büyük birlikler arasında da karşıtlık ilgisi kurulduğu görülmektedir. Yazar bu ilgiyle okuyucu şaşırtarak iki düşüncenin zihinde çarpışmasına neden olur. En doğru düşünceye, farklılıklar irdelenerek ulaşılır. Zaten yaşamın da kendisi karşıtlıklar, çelişkiler üzerine kurulmamış mıdır? (yaşam-ölüm, sağlık-hastalık, ağlamak-gülmek, sevinmek-üzülmek, kavuşmak-ayrılmak, mutluluk-mutsuzluk, güzel-çirkin...)

“Çelişkilerin beraberliği bütün canlı gerçeklerin ta kendisidir. Bir yerde çelişki yoksa hareket de yoktur. Dolayısıyla, varlık ve yaşayış da bulunmaz. Çelişki formel mantığın zannettiği gibi saçma değildir. Saçma olan şey çelişkisiz bir olay

düşünebilmektir. Bunu varlığın hangi alanına bakarsak binbir tecellisiyle, örnekleriyle görürüz.” (Kızılırmak, 1974: 44)

“Karşıtlık konusu kimi kaynaklarda oksimoron adıyla anılmaktadır. Batı retoriğinde zıt anlamlı veya anlam çerçevesi bakımından birbiriyle çelişkili iki kavramı bir arada ve bir nesne için kullanmaya denir.” (Çoskun, 2007: 153) Ahmet Güngör, “İkirciklem (Oxymoron) Uyumsuzluğun Uyumu” adlı makalesinde bu konu hakkında şöyle demektedir: “İkirciklem (oksimoron) sözlü ve yazılı iletişimde (genelde resmi konuşma ve yazışma dışında) kullanılan dil unsurlarından biridir. Zıt kavramları çağrıştıran sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla alıcı (dinleyici, okuyucu) üzerinde şaşkınlık yaratan etkileyici, çarpıcı anlatım sanatıdır. Kimi zaman tezat, ironi, paradoks, vd. edebi sanatlarla karıştırılmakta, kavram ve anlam kargaşasına yol açmaktadır.” (Güngör, 2014: 102-121)

Yaşamın her alanında karşımıza çıkan karşıtlığın zihinsel bir süreç olan dile yansımaları kaçınılmazdır.

“Karşıtlığın dile yansımalarına gelince dilin, hayatın önemli bir unsurunu ciddi anlamda kurguladığını, karşıtlığı aktarımı hususunda kendine has yöntemlerle aktarım ve sezdirim yöntemleri geliştirdiğini görürüz. Doğrudan hayatın bir yansıması olarak iki karşıt unsuru bir arada sunabilen dil aynı zamanda karşıtları sembolleştirebilmekte, karşıtları ve karşıtlık algısını çok farklı kavramlar üzerinden dolaylı yollardan aktarmayı başarabilmekte ve karşıtlığın zihinsel sürecini karmaşıklıştırabilmektedir. Asıl itibarıyla zihinsel bir sürecin yansıması olan karşıtlığın, dilde işlenmesi ve zenginleştirilmesi karşıtlığın çözümü için yeni bir süreç gerektirir. Bu da dilin hayatı içselleştirmesi ve kendi imkânları ile zenginleştirmesinin bir neticesidir.” (Dinar, 2018: 3)

Bazı sözcüklerin anlamları, kendi içinde karşıtlığa sahiptir. Bu tür sözcüklerin sistem içinde kullanımı, karşıtlığı daha net biçimde gün yüzüne çıkarır.

Oksimoron tarzı kullanım içerisinde afet, dehşet, korkunç vb. sözcükler doğal olarak söz içi karşıtlık örnekleri sunarlar. Çünkü bu sözcüklerin temel anlamları olan felaket, korku vb. güzellik/ iyilik/ başarı gibi olumlu kavramların derecesini belirtmek için kullanılır. Böylelikle sözcüklerin, olumlu kavramların derecesini gösteren, güzellik miktarı belirten anlamları ortaya çıkar.

Âfet

Karşıtlık İçeren 1. Anlam: Önlenmesi elde olmayan büyük felâket, belâ, musîbet, bâdire; sakınılması gereken, tehlikeli, insana büyük zarar verecek olan kimse veya şey.

Örnek Cümle: *Bu adam sarayın içinde herkes için bir belâ, bir âfettir.* (Yâkup K. Karaosmanoğlu)

Karşıtlık İçeren 2. Anlam: İnsanı şaşkına çevirip aklını başından alacak kadar güzel kadın.

Örnek Cümle: *Gül yüzlü bir âfetti ki her bûsesi lâle / Girdik zaferin koynuna kandık o visâle.* (Yahya Kemal)

Karşıtlığın Niteliği: Kısmî karşıtlık; belâ, sıkıntı-beğenme, hoş gitme karşıtlığı.

Karşıtlığın Gerçekleşme Zamanı: Eş zamanlı. (Dinar, 2018: 189)

Çağdaş edebiyat gerek içerik gerek biçim olarak sürekli kendini yenileyip geliştirmektedir. 1839 Tanzimat Fermanı'ndan beri Türk toplumu her alanda yenileşme hareketlerine girişmiştir. Askeri alanda başlayan yenilikler; siyaset, hukuk, sanat ve edebiyat alanında gelişimini sürdürmüştür. Toplumun aynası olan edebiyatın bundan etkilenmemesi düşünülemez. Çünkü sosyal bir varlık olan insanın kendisini tüm yönleriyle ifade edebildiği alan, edebiyattır. Her dönemde, kendine özgü koşullar içinde biçimlenmiştir edebiyat. 20. yüzyılın getirdiği sıkıntılar insanları bunalıma sürüklemiştir. 1. ve 2. Dünya Savaşı'nın zorlu koşulları, insanları kendi iç dünyalarına itmiştir. Toplumsal ve siyasal düzlemde aradığı huzuru bulamayan insanoğlu, edebiyatı sığınak olarak seçmiştir. Edebiyatın tüm alanları; şiir, roman, öykü, tiyatro, deneme, eleştiri vb. insanlar için bir bakıma arınma görevini üstlenmiştir. Aydınlar, edebî yapıtlar verirken eski anlatım ilkelerine kimi zaman bağlı kalmış kimi zaman yeni anlatım olanakları bulmuşlardır. Sürrealizm, dadaizm, egzistansiyalizm, modernizm, postmodernizm gibi akımlar bu gereksinimin ürünüdür.

Dilimizde “yeni, çağdaş, ilerici, yenici” manaları yüklenen “modern” veya “modernizm” kelimesinin izahına gelince: Lâtince “modernus” kelimesinden gelen “modern” (O da ‘şimdi, hemen’ anlamındaki modo kelimesinden gelmektedir.), M.S. 5. Yüzyıldan itibaren kullanılan bir kelimedir. Kavram ilk olarak Hristiyanlık öncesi dönem ile sonrası dönemi ayırmak için kullanılmıştır. (Çetişli, 2010: 152) Modernizm; geleneksel,

yerleşik ve alışılmış olanı yeni olana eklemleme eğilimidir. Sanatçılar, varoluşçuluk akımından etkilenerek küçük burjuva aydınının ruhsal bunalımlarını ele almışlardır. Bu nedendir ki modernist edebiyat, bunalım edebiyatı olarak anılır. Bireyin özgür olması, geleceğe ilişkin hür iradesiyle kararlar alması, kendini eleştirmesi savunulmuştur. Bunu eski edebiyat teknikleriyle yapamayacağını düşünen yazar; okuyucuyu şaşırtmak, okuyucunun zihnini zorlamak ve okuyucunun yorumuna daha çok olanak vermek için yeni ifade biçimlerine yer vermiştir. Üst kurmaca, bilinç akışı, metinler arasılık, iç diyalog, karşıtlık yazarın kendini rahatça ifade edebildiği yeni ifade biçimlerindedir.

Postmodernizm ise modern ötesi, modern yaşamı sorgulamak, akıl ve mantığı zorlamak, geleneksel estetik değerleri reddetmek anlamlarına gelir. *“Postmodern edebiyat, yaşam denen karşıtlıklar/çelişkiler yumağını, taraf tutmaksızın, olduğu gibi sergilemekten yanadır; deskriptiftir. Postmodern sanatçı yaşamın, sürekli bir devinim içinde birbiriyle çelişen bileşenlerini alır ve onlardan yeni dünyalar kurar. Amacı klasisist edebiyatta olduğu gibi karşıtlıklar arasındaki uyumu/bireşimi vurgulamak değil; fizikten metafiziğe yayılan karşıtlıkların oluşturduğu geniş bir yaşam gerçeklikleri yelpazesinden seçtiği parçacıklarla yeni bir kozmolojisi olan yeni bir dünya yaratmaktır. Bu romanların yapılarında ana öge uyum olmayıp, çoğunlukla Derrida'nın, karşıtlıkların kargaşasından doğan çözümsüzlük anlamında kullandığı aporiadır.”* (Ecevit,2018:131)

BİRİNCİ BÖLÜM
AMAÇ VE YÖNTEM

1.1. ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Puslu Kıtalar Atlası, yaşamı sorgulayan, mutluluk ve erdemi arayan felsefî bir romandır. Romandaki olaylar 17. yüzyılda geçer fakat yapıt, tarihsel bir roman değildir. Postmodern anlayışla yazılan romanda, tarihin bir dekor olarak kullanıldığı görülür. Romanda iyi ile kötünün, melek ile şeytanın, erdem ile hırsın çatışmasını görürüz. Romana baştan sona egemen olan bu karşıtlık düşüncesi ve felsefî altyapı, romanın dilsel karşıtlık açısından incelenmesini elverişli kılar.

Bu çalışmada karşıtlık, anlamsal ve dil bilgisel karşıtlık olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Anlamsal karşıtlık, bağlama dayalı olarak ele alınmıştır. Anlamsal karşıtlık; düşüncede karşıtlık, eşyada karşıtlık, fiziksel karşıtlık, inançta karşıtlık, mekânda karşıtlık, olumsuzluktan kaynaklanan karşıtlık ve zamanda karşıtlık alt başlıklarından oluşmuştur.

Düşüncede karşıtlık bölümünde, bir kişinin karşıt yöndeki düşünce değişiklikleri ya da iki kişinin birbirine karşıt olan düşünceleri ele alınmıştır. Karşıt düşüncelerin varlığı, karakterleri karşılaştırıp daha iyi tanımamıza olanak sağlar. Yaşamın anlamının sorgulandığı bu yapıtta düşünceler, aslında bir kişinin değil romana egemen olan zihniyetin iz düşümüdür. Eşyada ve fiziksel karşıtlık bölümünde ele alınan karşıtlıklar, nesnelere ve kişilerin niteliklerinin daha iyi anlaşılıp betimlenmesine olanak tanımıştır. İnançta karşıtlık bölümündeki örnekler, farklı din ve kökenlere sahip insanların yaşadığı İstanbul'un kültürel havasını teneffüs etmemize yardım eder. Böylece o dönemdeki insanların zihniyeti hakkında bir parça fikir sahibi oluruz. Bu yapıt postmodern bir roman olduğundan mekân, en ince ayrıntılarına kadar betimlenmemiştir. Kimi mekânlar, karşıtlık esasına dayalı betimlemelerle dekor işlevini üstlenmiştir. Zaman, romanda masalsi bir hava taşır. Postmodernizmin gereği olarak *Puslu Kıtalar Atlası* romanında, belirli bir zaman kategorisi yoktur. Bu anlamda zaman bölümünde, genellikle günlük yaşamdaki zaman dilimleri arasındaki karşıtlıklar ele alındı.

Olumsuzluk, eylemler için söz konusu olan bir durumdur. Adlarda olumsuzluk arayamayız. Olumlu ve olumsuz durumlar arasındaki ilişki, karşıtlık esasına dayanır. Çünkü bir olayı ya da durumu hem olumlu hem de olumsuz yönüyle düşünürüz. Örneğin, “okumak” eyleminin olumsuzluğu, “okumamak” eylemidir. Olumlu ve olumsuz bu iki

eylemin arasında karşıtlık söz konusudur. Bu durum da bizi, olumluluk-olumsuzluk kavramlarının karşıtlıkla doğrudan bir ilişki içinde olduğu sonucuna götürür.

Dil bilgisel karşıtlık bölümünde ise genellikle yüzey yapıdaki dil bilgisel öğeler aracılığıyla sağlanan karşıtlık ortaya çıkarılmıştır. Dil bilgisel karşıtlık; cümlede ve cümlelerarasında karşıtlık olarak ikiye ayrılmıştır. Cümlede ve cümlelerarasındaki karşıtlık bölümleri de sözcük öbekleriyle kurulan karşıtlıklar ve sözcük türleriyle kurulan karşıtlıklar olarak ikiye ayrılmıştır.

Tek cümleden elde edilen karşıtlıklar, cümle içindeki karşıtlıklar başlığı altında incelenmiştir. Ad ve eylem cümlelerinin içindeki karşıtlıklar, bazen yüzey yapıda bazen de derin yapıda görülebilmektedir. Cümlelerarasında kurulan karşıtlıklar başlığı altında ise sıralı ve bağlı cümlelerden elde edilen karşıtlıklar incelenmiştir. Özellikle *oysa, ama, fakat* bağlaçlarıyla bağlanan cümlelerde karşıtlık görülmüştür. Bağlaçlar olmasa da bazı cümlelerin sıkı bir karşıtlık bağıyla birbirine bağlanması örneklendirilmiştir.

Sözcük öbekleriyle kurulan karşıtlıklar; sözcük öbeği içindeki karşıtlıklar ve sözcük öbekleri arasında kurulan karşıtlıklar olarak ikiye ayrılmıştır. Ad tamlamaları, sıfat tamlamaları, bağlama öbekleri, ilgeç öbekleri, iyelik öbekleri, eylemsi öbeklerinin kendi içindeki karşıtlıkları; sözcük öbeği içindeki karşıtlıklar bölümünde gösterilmiştir. Söz konusu öbeklerin birbiriyle kurduğu karşıtlık ilgisi, sözcük öbekleri arasında kurulan karşıtlıklar başlığı altında incelenmiştir.

Sözcük türleri başlığında ad, eylem, bağlaç ve zarftan karşıtlık elde edilmiştir. Özellikle ad ve eylemlerden çokça karşıtlık elde edildi. Karşıt anlamlı adlara sıkça rastlanıldı. Eylemlerin hareket bildiren sözcükler olması, eylemlerden çok sayıda örnek elde edilmesinde etkili oldu. Bağlaçtan az örnek elde edildi çünkü bağlaçlar, karşıtlık ilgisiyle sözcük öbeklerini ve cümleleri bağlamıştır. Bu tarz yapılar, sözcük öbekleri ve cümleler başlığı altında verildi. Kendi türleri arasında karşıtlık oluşturan sıfat ve zamirlere rastlanılmadı. Sıfat ve zamirlerin başka sözcük türleriyle kurduğu karşıtlıklar, karışık sözcük türlerinin oluşturduğu karşıtlıklar başlığında toplandı. Ünlemden karşıtlık elde edilemedi. Çünkü yazar, farklı duyguların karşıtlığını ünlem düzeyinde değil cümle düzeyinde ele almıştır. İlgeçler ise kurdukları ilgeç öbeklerindeki karşıtlığa katkı sağlamıştır. Sonuç bölümünde ise romandaki dilsel karşıtlıklar ile ilgi veriler sıralanırken karşıtlıkların üslûba etkisi ortaya konulmuştur.

1.2. ARAŞTIRMA DOĞRULTULARI

1.2.1. Felsefe ve Mantıkta Karşıtlık

Karşıtlımız iyi bize

Bilmezler ki nasıl uyuşur karşıtlar

Uyumu karşıt gerilimlerin, yay ile lir gibi...

Bütündür karşıtlar, bütün değil

Birbirlerini çekip iterek uyumludur uyumsuz

Bir her şeyden doğar, her şey bir'den...

Herakleitos “Kırık Taşlar”

Karşıtlık yalnızca edebiyatın konusu değildir. Felsefe, mantık, psikoloji başta olmak üzere birçok bilim dalı ve disiplin karşıtlık hakkında fikir ileri sürmüştür.

“Ama düşünce, esasen, bir karşıtlık olarak kendisine varlık gibi gözükken bir ayrımın kendisiyle özdeşleşmesi olduğundan, varlığın düşünceyle özdeşleşmesi, ayırmlaştırmayla özdeşliğin kendi kendisini ayırmlaştırmasının bir ürünü olur. Düşünen ben'in, özdeşliğin zıddına dönüşmesi, böylelikle bir diyalektik düşünce oluşturur. Ve Hegelci düşünce de kesinlikle diyalektik özelliğiyle Kantçı söylemlerini, içeriğinin sistematizasyonu'yla bilimsellik düzeyine yükseltebilir; çünkü Hegel için de 'içinde gerçeğin yer aldığı gerçek figür kendiliğinden bilimsel sistemden başka bir şey olamaz.' Hegel söyleminin içeriğini oluşturan farklı saptamalar, yarattığı sistematığın bütünlüğü içinde daha iyi görülebilirler; bu farklı saptamalardan her biri ötekilerden ayrı kimliğiyle diyalektik olarak kendisinden farklılaşır ve dolayısıyla ötekilerle aynı olur.” (Russ, 2012: 140)

Russ'ın da işaret ettiği gibi bilim, diyalektik ve düşünce arasında sarsılmaz bir bağ vardır.

Platon, *Lysis* diyalogunda karşıtlık algısı hakkında şu çıkarımlarda bulunmuştur:

“Vaktiyle birinin, 'benzer, benzerinin; iyiler, iyilerin en büyük düşmanıdır', dediğini duymuştum, şimdi aklıma geldi. Bunu söylerken Hesiodos'a dayanıp, şu bölümü okuyordu: 'Çömlekçi, çömlekçiyi; şarkıcı, şarkıcıyı; dilenci dilenciyi kıskanır.' Bunun her

şeyde böyle olduğunu, birbirine en çok benzeyen yaratıkların birbirini en çok kıskanan, düşman olan, nefret edenler olduğunu; birbirlerine hiç benzemeyen yaratıklarınsa birbirine en çok dostluk duyanlar olduğunu; birbirlerinden yardım beledikleri için hastanın, hekimin dostu olduğu gibi fakirin, zenginin; güçsüzün, güçlünün dostu olduğunu; bilgisizin, bilgiliyi bu yüzden arayıp sevdiğini söylüyordu. Sonra sesini yükselterek benzerin, benzerinin dostu olmak yerine tam tersi olduğunu ve en büyük dostların birbirine karşıt kimseler olduğunu ileri sürüyordu. Her şey karşıtını arzular; tıpkı kurunun yaşı, soğğun sıcakı, acının tatlıy, sivrinin kütü, boşun doluyu, dolunun boşu arzulaması gibi; çünkü karşıt karşıtını besler ve benzerin benzere hiçbir yararı yoktur, cümlelerini aktarır.” (Gökçöl, 2010: 377)

Diyalektik, felsefede karşıtlığı içinde barındıran kavramlardan biridir. Zira diyalektik, gerçeklik ile gerçekliğin çelişmelerini inceler ve bu çelişkilerden sonuca ulaşmayı hedefler. “Platon’da ortaya konulmuş olan diyalektik, karşıtların birliği düşüncesini gerektiren, eski diyalektiğin çoğu kez ayırım ve karşıtlıklara takılan, bu nedenle karşıtını kendi içinde kapsamayan Sofistler’in tartışma diyalektiğinin olumsuzluğuna ve düşüncede bir ilerleme sağlamayan didişme mantığına köklü bir karşı çıkış ve bilginin olanaklı kılınmasına, gelişimine uygun düşen bir yöntemdir.” (Özınar, 2014: 106)

Aristo ise *Metafizik* adlı eserinde karşıtlık hakkında şu çıkarımlarda bulunur:

“Farklı olan şeyler birbirinden daha çok veya daha az farklı olabileceklerine göre, en büyük bir farklılık da vardır ve buna karşıtlık adını veriyorum. Karşıtlığın en büyük farklılık olduğunu tümevarım gösterir. Çünkü cins bakımından farklı olan şeyler arasında iletişim, geçiş olmamasına, birbirlerinden fazla uzak olmalarına, birbirleriyle karşılaştırılmamalarına karşılık, tür bakımından farklı olan şeylerin karşılıklı meydana gelmelerinin hareket noktası uçlar olarak alınan karşıtlardır.” (Arslan, 2010: 429)

Mantık biliminin çelişkiye yaklaşımı şöyledir:

“Genel olarak Ayırım iki yanını kıpılar olarak kapsar; Türülükte bunlar ilgisiz olarak birbirleri dışına düşerler; genel olarak Karşıtlıkta Ayırımın yanlarıdır, biri yalnızca öteki yoluyla belirlidir, böylelikle yalnızca kıpılardır; ama o denli de kendilerinde belirlidirler, birbirlerine karşı ilgisiz ve birbirlerini karşılıklı olarak dışlayıcıdır: Kendilerine-bağımlı yansıma-belirlenimleri.

Biri Olumlu, öteki Olumsuzdur, ama birincisi kendinde Olumlu, ikincisi kendinde Olumsuz olarak. Her birinin kendisinde öteki kıpısı ile bağıntı taşıması yoluyla kendi için ilgisiz kendine-bağımlılığı vardır; böylece her biri bütün, kendi içinde kapalı karşıtlıktır. Bu bütün olarak her biri kendi başkası yoluyla kendi ile dolaylıdır ve onu kapsar. Ama dahası kendi başkasının Olumsuz-Varlığı yoluyla kendi ile dolaylıdır; böylece kendi için var olan birliktir ve başkasını kendisinden dışlar.” (Hegel, 2008: 328)

Mantık biliminin karşıtlığa yaklaşımı ise şöyledir:

“Karşıtlıkta belirli yansıma, Ayrım tamamlanmıştır. Karşıtlık Özdeşliğin ve Türüllüğün birliğidir; kıpıları tek bir Özdeşlikte türledürler; böylece karşıttırlar. (...) Karşıtlığın kıpıları daha yakından irdelenirse, bunlar kendi içine yansımış koyulmuşluk ya da genel olarak belirlenimlerdir. Koyulmuşluk benzerlik ve benzemezliktir; ikisi kendi içlerine yansıyarak Karşıtlık belirlenimlerini oluştururlar. Kendi-içine-yansımaları her birinin kendinde benzerliğin ve benzemezliğin birliği olmasından oluşur. Benzerlik yalnızca benzemezlik açısından karşılaştıran yansımadır, böylelikle kendi başkası, ilgisiz kıpı yoluyla dolaylı kılınır; benzer olarak, benzemezlik yalnızca benzerliğin onda olduğu aynı yansıyan bağıntıdadır. Öyleyse bu kıpılardan her biri belirliliği içinde bir bütündür; ama onun bu başkası ilgisiz, var olan bir kıpıdır, böylece her biri kendi olumsuz Varlığı ile bağıntıyı kapsar ve yalnızca kendi-içine-yansımadır ya da özsel olarak kendi olumsuz Varlığı ile bağıntılı olarak bir bütündür.” (Hegel, 2008: 322)

1.2.2. İhsan Oktay Anar’ın Yaşamı ve Sanatı

İhsan Oktay Anar, 1960 yılında Yozgat’ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmir’de tamamladı. Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü’nü bitirdi. Yüksek lisans ve doktora eğitimini ise Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde tamamladı. Felsefe Bölümü’nde akademisyenlik yaptı. Antik Yunan Felsefesi, Sokrates, Platon, Aristo dönemleri üzerinde çalışmaları vardır. Edebiyatçılar Derneği ve PEN Yazarlar Derneği’nde görev almıştır. Yazarın *Puslu Kıtalar Atlası*, *Kitabü’l-Hiyel*, *Efrâsiyâb’ın Hikâyeleri*, *Amat*, *Susukunlar*, *Yedinci Gün*, *Galiz Kahraman* adlı yapıtları vardır. 2009 yılında “*Erdal Öz Edebiyat Ödülü*”nü almıştır.

İhsan Oktay Anar, yapıtlarında tarih, felsefe, tasavvuf alanlarından yararlanmışır. Felsefe alanında akademisyen olması nedeniyle romanlarının felsefi bir altyapısı vardır. Bu

anlamda edebiyatımızda, felsefi roman anlayışının en önemli temsilcilerindendir. Yazar, ilk romanı “*Puslu Kıtalar Atlası*”nı 1992’de Karşıyaka’da yazmıştır. Romandaki olaylar 17.yy.da geçmekte ve dünyayı sorgulayabilmek, anlamlandırabilmek temasına dayanır:

“Bu dünyada insanların korktuğu tek şey öğrenmekti. Acıyı, susuzluğu, açlığı ve üzüntüyü öğrenmek onların uykularını kaçırıyor, bu yüzden daha rahat döşeklere, daha leziz yemeklere ve daha neşeli dostlara sığınyorlardı. Dünyaya olan kayıtsızlıkları bazan o kerteye varıyordu ki, kendilerine altın ve gümüşten, zevk ve safadan, lezzet ve şehvetten bir âlem kurup, keder ve ızdırap fikirlerinin kafalarına girmesine izin vermiyorlardı. Oysa Uzun İhsan Efendi, Dünya’nın şahidi olmanın gerçek bir ibadet olduğunu sık sık söylerdi. (...) Yaşanılanlar, görülenler ve öğrenilenler ne kadar acı olursa olsun, macera insanoğlu için büyük bir nimetti. Çünkü dünyadaki en büyük mutluluk, bu Dünya’nın şahidi olmaktı.” (Anar, 2016: 90-91)

Yazar, insanları gözlemleyerek âdeta yaşam üzerine bir felsefe yapıyor. Ona göre insanlar, bu dünyada en çok öğrenmekten korkuyor. Öğrenmekten korktukları şey ise tam anlamıyla yaşamın gerçekleridir. İnsanın karakterinde, rahata yönelme ve iyi bir yaşam sürme eğilimi vardır. Romanda da yazar bu gerçeği vurgulayarak insanların acı veren şeyleri düşünmekten kaçmasını, sürekli zevk ve safa veren durumlara yönelmesini eleştiriyor. Bu durum, insanların dünyaya karşı kayıtsızlığına neden oluyor. Oysa dünyanın tanığı olmak gerekir. Peki, dünyanın tanığı nasıl olabiliriz? Çalışmanın konusu olan karşıtlıkları kavrayarak dünyanın tanığı oluruz. Yaşam şüphesiz ki bir çelişkiler, karşıtlıklar yumağıdır. Yine yazara göre bu karşıtlıklar ne kadar acı olursa olsun bunlarla yüzleşmeli, bunlardan bir sonuca ulaşmalıyız. Yaşanılan ne olursa olsun önemli olan var olmaktır. Dünyaya tanıklık etmek için önce var olmalıyız. Yazarın burada varlığı vurgulaması, onun felsefeci yanının bir yansımasıdır. Nitekim yazarın yüksek lisans konusu, “*Sokrates Öncesi Felsefede Varlık Sorunu*”dur.

Romanın karakterlerinden biri olan Rendekâr, Descartes’i temsil eder. Descartes’in “*Düşünüyorum, öyleyse varım.*” sözü romanda ifadesini bulmuştur. Yazar, felsefi argümanlardan esinlenerek örmüştür romanın yapısını:

“Her bilgiden şüphe eden Rendekâr, şüphe ettiğinden şüphe edemiyor ve bundan da kendisinin varolduğu sonucunu çıkarıyordu. Yatsıya doğru Kubelik’in tercümesini bitiren Uzun İhsan Efendi, Rendekâr’ın bu fikri üzerinde derin düşüncelere daldı. Düşünüyor

olmasından kendisinin varlığı açık ve seçik olarak çıkıyordu. Fakat bu yolla insan, kendisinden başka hiçbir şeyin varlığını ispatlayamazdı. (...) Diz üstü çöküp aynaya baktı ve orada kendi aksi yerine oğlu Bünyamin'in yüzünü gördü. Kendi kendine, 'Düş görüyorum' dedi, 'Düş gördüğümünden şüphe edemem. Düş görüyorum, öyleyse ben varım. Varım ama ben kimim?' “ (Anar, 2016: 45)

Romanın diğer bir iletisi, insanın düşündüğü ölçüde var olmasına ve insanın varlığı ile ilgili sorunlara odaklanmıştır. Yazar, burada felsefi analize yer verir:

“Ne var ki ben, kendimle ilgili bazı meseleleri hâlâ çözebilmemiş değilim. Rende-kâr düşünüyor olmasından varolduğu sonucunu çıkarıyor. Ben de düşünüyorum, dolayısıyla varım, ama kimim? Galata'da, Yelkenci Hanı bitişiğinde ikamet eden Uzun İhsan Efendi mi, yoksa bugünden tam üç yüz sekiz yıl sonra, sözgelimi İzmir'de oturan mahzun ve şaşkın adam mı? Hangimiz düş ve hangimiz gerçek? Düşünüyorum, o halde ben varım. Düşünen bir adamı düşünüyorum ve onun, kendisinin düşündüğünü bildiğini düşünüyorum. Bu adam düşünüyor olmasından varolduğu sonucunu çıkarıyor. Ve ben, onun çıkarımının doğru olduğunu biliyorum. Çünkü o, benim düşüm. Varolduğunu böylece haklı olarak ileri süren bu adamın beni düşlediğini düşünüyorum. Öyleyse, gerçek olan biri beni düşünüyor. O gerçek, ben ise bir düş oluyorum.” (Anar, 2016: 237)

İhsan Oktay Anar'ın romanı, tarihsel bir roman değildir. Tarih, arka planda kullanılan bir malzemedir. Bu malzemedeki geçmiş üzerine düşünceler, hayaller ve anlamlandırmalar çıkarılır. Bundan yola çıkılarak yaşamın kısa bir felsefesi yapılmıştır. Yazar bu felsefeyi, postmodern anlayışa uygun bir üslûpla dile getirir.

“Postmodern düşüncenin her türlü ayırma ve sınıflandırmaya karşı çıkma isteği sanatçılarca çeşitli biçimlerde aktarılmaya çalışılır. İmgelerin, sözcüklerin yinelenmesi, parodi, pastiş (değişik aktarma biçimlerinin aynı yapıtta birlikte kullanılması), metinlerarası veya bir metnin içinden dış dünyaya göndermeler yapılması, anlam birliğini yadsıyan, anlam kayganlığını vurgulayan göstergelere yer verilmesi postmodern anlatılarda sık sık görülür.” (Doltaş, 2003: 27)

Postmodern düşünce, modern yaşamın bir eleştirisidir. Postmodern anlatı yenilikçidir, özgür ve karşıt düşünceyi beraberinde taşır.

“Yeni düşüncede tüm ölçütler hiçbir önem sıralaması olmaksızın yan yana sergilenmekteydi. Her şeyin karşıtıyla birlikte hiçbir çatışmaya yer vermeden varolduğu,

farklılıkların barışçı bir karnaval atmosferi içinde bir arada yaşadığı bir tinsel varoluş biçiminin adı postmodern. (...) 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra postmodern tanımı altında topladığımız eğilimde insan, modernistlerde olduğu gibi davranmıyordur artık; o yaşamakta olan kaosun çatlaklarından sızacak bir ışık, her şeye karşın varolduğunu düşündüğü bir anlam aramaktan vazgeçmiştir yaşamda; karşıtlıkları/çelişkileri kabullenmiş, geleneksel görüşün hiçbir biçimde bir ortak paydaya alamayacağı değerleri/ölçütleri yan yana getirmeyi öğrenmiştir. Ancak burada vurgulanması gereken, karşıtlıkların bu birlikteliğinin, daha önceki felsefelerde olduğu gibi bir bireşime (senteze) ulaşarak değil de, kendi özgül değerlerini olduğu gibi koruyarak gerçekleşmesidir. Böyle bir bilincin edebiyatı da yaşanmakta olan değerler kargaşasını olduğu gibi sergilemekle yetiniyordur artık; karşıtlıkların çoğulluğunu, tatların özgüllüğünü koruduğu bir kokteyl gibi sunmaktadır okuruna.” (Ecevit, 2018: 62-66)

Yazar, postmodern düşünceye uygun olarak kurgulamıştır romanını. “Kainatın zıtlıkla kaim olduğunu eserin dokusuna yerleştiren Anar ‘İktidar acizlik, güçsüzlük ise dirim çağrışımlarıyla yüklüdür.’ (s.148) diyerek hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığını, görünenlerin ardında insanoğlunun göremediği hakikatler olduğunu ifade etmektedir.” (Koçakoğlu, 2008: 50)

Puslu Kıtalar Atlası’nın üslûbu masalsi bir hava taşır. Yazar, masalsi anlatımla eserini gizemli bir atmosfere sokar:

“Anar’ın romanlarını derece farklarıyla kuşatan ortaklığın en çarpıcı yönü masalsi havadır. Bu romanlarında masalı oluşturan bütün unsurları bulabiliriz. Üslup mesela, daha ilk cümleden itibaren yazılan değil, anlatılan bir dünyanın içindeyizdir.....*Puslu Kıtalar Atlası*’nın ilk üç cümlesi şöyle biter: “...vardı”, “.....rivâyet olundu”, “.....söylenmiştir”. Bu yapı Anar’ın bütün romanlarının atmosferini kurar. Halihazırdaki ravi, geçmişi “duyulmuş”, geleceği ise “bilinen, yaşanmış ve bitmiş” bir zaman olarak anlatır. Üç zaman arasındaki bu sıçramalı dil okurda fantastik bir etki yaratır. Tıpkı masallardaki ağızdan ağıza gelerek “anonimleş”miş bir anlatıdır sanki okuduğumuz.” (İnci, 2009: 50-51)

Yazar, romanında üçüncü tekil kişili anlatımı kullanmıştır. Bu sayede olayları dışarıdan bir gözlemci edasıyla izlemiştir. Yazar, açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Fakat ara sıra eski sözcük ve tamlamalara yer verdiği görülür. Romanın ilk sayfasında, eski

sözcük ve tamlamalar göze çarpmaktadır, bu da romanın tarihsel arka planından kaynaklanmaktadır:

“Ulema, cühela ve ehli dubara; ehli namus, ehli işret ve erbab-ı livata rivayet ve ilan, hikâyet ve beyan etmişlerdir ki kun-ı Kâinattan 7079 yıl, İsa Mesih’ten 1681 ve Hicretten dahi 1092 yıl sonra, adına Kostantiniye derler tarrakası meşhur bir kent vardı.”
(Anar, 2016: 13)

İKİNCİ BÖLÜM
ANLAMSAL KARŞITLIKLAR

Modern dil çalışmalarında anlam, her geçen gün daha önemli bir yer edinmektedir. Dili, sistem içinde hareket ettiren dil bilgisel yapılar, anlama hizmet etmektedir. Dil bilgisel unsurlar, anlamı biçimlendirir. Anlamsal karşıtlık; bağlamdan yola çıkarak çıkarım yoluyla elde edilir. Çünkü her cümlede, anlamı karşılayan somut sözcük bulunmayabilir. Bu çalışmada anlamsal karşıtlık; düşüncede karşıtlık, eşyada karşıtlık, fiziksel karşıtlık, inançta karşıtlık, mekânda karşıtlık, olumsuzluktan kaynaklanan karşıtlık ve zamanda karşıtlık alt başlıklarına ayrılmıştır.

2.1. DÜŞÜNCEDE KARŞITLIK

Düşüncede karşıtlık başlığı altında çıkarıma dayalı, çelişen düşünceler arasındaki karşıtlıklar işlenmiştir. Kahramanın bilerek ya da elinde olmayarak düşüncelerinde değişikliğe gittiği görülür. Kimi zaman da farklı karakterlerin düşünceleri, karşıtlığa neden olur. Düşünsel anlamda karşıtlık, kahramanın yaşadığı ikilemi göstermesi ve olayların gidişini göz önüne sermesi açısından önemlidir.

“Kısacası oğul nezdinde baba ve ayı tam bir ittifak halindeydi. Ancak baba böyle düşünmüyor, onlara, ‘Her ikiniz de benim evladımsınız, neden geçinemiyorsunuz?’ diye dil döküp aralarını bulmaya çalışıyordu.” (s.41)

Oğul, baba ile ayının ittifak kurduğunu düşünürken baba ise böyle bir şeyin olmadığını ikisinin de kendi evladı olduğunu söylüyor. Baba ile oğlun düşüncesi, tam karşıtlığa neden oluyor.

“Fermada sözü edilen lağım kazma işi de elbette Vardapet’e verildi. Bu lağımçı yemin billah ederek paşaya, toprak donduğu için yer altında dehliz açmanın neredeyse imkânsız olduğunu, hele hele kazma sesleri kaledekiler tarafından işitilmeden surlardan içeriye yirmi bir adım girmenin asla düşünülemeyeceğini anlatmaya çalışıyordu. Gel gör ki cellat çağırılınca işler değişti, böylece gözdağı veren paşa, Vardapet’in gururunu da okşamak istediğinden ona elli filuri ihsan edince lağımçı emre boyun eğmek zorunda kaldı.” (s.73)

Vardapet, yer altında dehliz açmanın neredeyse imkânsız olduğunu düşünüyor. Buna gerekçe olarak da kazma seslerinin kaledekiler tarafından işitilmesini ve toprağın

donmasını gösteriyor. Paşa, gözdağı vermek için cellât çağırıyor ve Vardapet'e bir miktar para veriyor. Bundan sonra istemese de ilk düşüncesinden vazgeçip emre boyun eğmek zorunda kalıyor. Dolayısıyla birinci cümlede savunulan düşünce ile ikinci cümledeki davranış arasında bir karşıtlık meydana geliyor.

“Kıraathaneden çıktktan sonra koynundaki kitabın arasından bu tuhaf parayı alıp Haliç'e atmayı düşündü. Fakat fikrinden hemen vazgeçti.” (s.89)

Delikanlı, başına bela açan o uğursuz parayı Haliç'e atmayı düşünüyor ama düşüncesinin tam tersi olan, parayı atmama eylemini gerçekleştiriyor. Bu durum da ilk düşüncesi ile son düşüncesi arasında karşıtlığa neden oluyor.

“İnsanların Dünya karşısındaki kayıtsızlığını da işte tam bu anda kendi zihninde yakaladı ve babasının sözlerine bir anlam vermeyi başardı: Bu dünyada insanların korktuğu tek şey öğrenmekti. (...) Dünyaya olan kayıtsızlıkları bazen o kerteğe varıyordu ki kendilerine altın ve gümüşten, zevk ve safadan, lezzet ve şehvetten bir âlem kurup keder ve ızdırıp fikirlerinin kafalarına girmesine izin vermiyorlardı. Oysa Uzun İhsan Efendi, dünyanın şahidi olmanın gerçek bir ibadet olduğunu sık sık söylerdi.” (s.90)

Bünyamin, insanların dünya karşısındaki kayıtsızlıklarını düşünürken babasının bir sözünü hatırlıyor. İnsanlar öğrenmekten korkuyor. İnsanlar öğrenmekten korktuğu için dünyaya kayıtsız kalıp lezzet ve şehvetten bir âlem kurarak keder ve ızdıraptan uzak duruyorlar. Oysa babası, bu tarz insanlardan farklı düşünüyor. Babasına göre insanlar, öğrenmekten korkmamalı ve dünyanın şahidi olmalı. İnsanlar ile babasının düşünceleri tam bir karşılık oluşturmaktadır.

“Hinzıryedi şaşırmişti. Neden bahsedildiğini bir türlü anlamıyordu ama yine de bu sözleri canı gönülden kabul eder göründü.” (s.100)

Hinzıryedi, anlatılanları anlamamasına karşın anlar gibi görünüyor. Bunun bir nedeni olsa da olmasa da davranışı ile düşüncesi çelişiyor. Dolayısıyla “anlamıyordu” ile “kabul eder göründü” eylemleri arasında çıkarıma dayalı bir karşıtlık vardır.

“O an kalkıp binada dolaşmayı ve babasının yerini tespit etmeyi düşündü. Fakat bazı dilencilerin günlük hasılatla dolu para çuvallarını kapının önüne yığıdıklarını görünce olacakları izlemek için bir süre durdu.” (s.110)

Bünyamin kalkıp binada dolaşarak babasının yerini tespit etmeyi düşünüyor. Sonra dilencilerin para çuvallarını kapı önüne yığıldığını görmesi onun düşüncesinde değişikliğe neden oluyor. Bunun altında merak duygusu yatıyor ve dolaşmak yerine, bir süre durmaya karar veriyor. Buradaki karşıtlık, önce babasının yerini tespit etmeyi düşünürken sonra babasının yerini tespit etmemesidir. Başta var olan bir düşüncenin sonradan yok olması, ondan vazgeçilmesi iki durum arasındaki karşıtlığı ortaya koyar.

“Önce bu uğursuz sikkeden kurtulmanın tam sırası olduğunu düşündü. Ama sonra parayı ihtiyar dilencinin torbasına atmak üzereyken vazgeçti.” (s.115)

Bünyamin sikkeden kurtulmayı düşünüyor. Fakat zihninde tasarladığı kurtulmak eylemini gerçekleştirmeyerek düşüncesinin tam tersini gerçekleştiriyor. Yani uğursuz sikkeden kurtulmak isterken bir türlü kurtulamıyor. Cümlelerde düşüncelerin karşıtlığı söz konusudur. *ama* bağlacı da bu karşıtlığı pekiştiriyor.

“Minarelerin şerefelerindeki müezzinler avuçlarındaki saatlere bakıp elleri kulaklarında ezan vaktini beklerlerken, Kostantiniye uyanmadan az önce, yüzünde sayısız yara izinin altında sadece kendisinin bildiği bir kimlik taşıyan genç adam kentin tam ortasında amaçsızca dolaşıyordu. Onu önce kara hırsızlar gördü. Sırtlarında çalıntı eşya dolu torbaları, kemerlerinde binbir kapıyı açan maymuncuklarıyla işlerinden dönen bu adamlar, Tanrı’ya şükredip bir yandan da pîrleri Mirdesenk Sehpernebî’nin adını otuz dokuzluk tespihleriyle zikrederlerken onu şüpheli gözlerle süzdüler. Zihnini tarumar eden düşünceler nedeniyle o gece uyuyamayan delikanlıyı gören ikinci esnaf, cellat taifesiydi.” (s.123)

Bünyamin, zihnini meşgul eden düşüncelerden dolayı uyuyamaz ve bu nedenle sabah ezanına yakın bir zamanda kentin sokaklarında dolaşır. Kentin sokaklarında, hırsızlar ve cellatlar görür. Bunlar marjinal tiplerdir. Bu tiplerin yaşam tarzı ve zihniyeti, Bünyamin’in zihniyetiyle karşıtlık oluşturur. Bünyamin, olgun bir zihniyete sahipken söz konusu hırsız ve cellatlar, marjinal bir zihniyete sahiptir.

“Sizler, hepiniz, içinde yaşadığınız dünya, Kostantiniye, her şey, sadece ve sadece benim düşüncemde varsınız dedi, Rendekâr yanılıyor: Düşünüyorum, ama sadece ben var değilim. Düşündüğüm için asıl sizler varsınız; sizler ve içinde yaşadığınız dünya.” (s.127)

Uzun İhsan Efendi, oğlu Bünyamin’e dünyanın düşüncelerinde var olduğunu söylüyor. Uzun İhsan Efendi, düşünerek yalnızca kendisinin değil dünyanın ve

içindekilerin de var olduğunu savunuyor. Rende-kâr'ın yanıldığını söylüyor. Demek ki Rende-kâr –Descartes'i simgeler- düşüncesinin yalnızca kendi varlığını kanıtladığını savunuyor. Paragrafta açık bir biçimde Uzun İhsan Efendi ile Rende-kâr karşıt düşünceye sahiptir.

“Fakat delikanlı babasını o halde bırakmak istemiyordu. (...) Paniğe kapılan delikanlı levveyi bir kenara atıp ağlaya sızlaya kaçmaya başladı.” (s.128)

Bünyamin, babasını fiçıya koyup yalnız bırakmak istemez. Bir süre sonra fiçinin kapağını açmaya çalışır. Tam bu sırada geminin güvertesine çıkan bir denizci ‘Hırsız var!’ diye feryat etmeye başlar. Bünyamin, paniğe kapılarak kaçar. Burada Bünyamin’in babasını yalnız bırakıp gitmek istememesine karşın elinde olmadan gitmesi söz konusudur. Yalnız bırakmamak istemesine rağmen isteğinin tam karşıtı olur ve babasını yalnız bırakmak zorunda kalır. Bünyamin’in düşüncesi ile eylemi arasında bir ilişki birliği yoktur, karşıtlık vardır.

“Aristoteles Fizik adlı eserinde, boşluğun olmadığını, eğer boşluk olsaydı boşlukta yol alan bir cismin sonsuz hıza erişeceğini, bunun da imkânsız olduğunu söyler. Oysa bana göre boşluk var.” (s.147)

Yukarıdaki cümlelerde düşünsel anlamda karşıtlık vardır. Aristoteles boşluğun olmadığını kanıtlayarak savunurken Ebrehe ise boşluğun olduğunu savunur.

“Girdbad’ın talihi artık kapanmıştı. Fakat çocukluğunda, bir meslek öğrenip koluna altın bilezik taksın diye bir Girdbad kumarbazına çırak verilen Gazanfer böyle düşünmüyordu.” (s.157-158)

Birinci cümlede yazar, Girdbad’ın talihinin kapandığını düşünürken ikinci cümlede ise Girdbad’ın çırağı olan Gazanfer, Girdbad’ın talihinin kapandığını düşünmüyor. Bu cümlelerde üçüncü kişili anlatımı yeğlemiş olan yazar ile Gazanfer, karşıt görüşe sahiptir.

“Bu yüzden önce, onun batakhanesine yeniçeri baskını yapmayı düşündü. Fakat dilenciler loncasında bir delikanlı tarafından ölümden kurtarıldığının sabahı aldığı bir haber üzerinde düşününce bu kararından vazgeçti.” (s.160)

Büyük Efendi, Gazanfer’in batakhanesine yeniçeri baskını yapmayı düşünüyor. Fakat bir süre sonra bu kararından vazgeçiyor. İlk kararı ile son kararı birbirinin tam tersi olduğu için yukarıdaki cümlelerde çıkarıma dayalı karşıtlık söz konusudur.

“Kız ağlamasını kesmişti, ama kafesten sızan ışığın altında gözlerinin yaşlı olduğu belliydi. Bünyamin ona dokunmak istedi ama bundan hemen vazgeçti.” (s.171-172)

Bünyamin ağlayan kıza dokunmak, onu teselli etmek istiyor. Ama bu düşüncesinden vazgeçiyor. Dokunmak isterken dokunamıyor. Düşüncesi ile davranışı karşıtlık oluşturuyor.

“Kehanet Aynası başka birinde, mesela hala padişahta olsaydı, o mutlaka tövbe ederdi. Ama ben etmedim.” (s.180)

Ebrehe, kehanet aynasının padişahta olsa padişahın tövbe edeceğini savunurken kendisinin tövbe etmediğini söylüyor. Burada Ebrehe, kendini padişah ile karşılaştırıyor. Bu karşılaştırma, iki karakterin karşıt kişilikler olduğunu ortaya koyar.

“Bir zamanlar yaşadığım evin, geceyarısı eve dönerken taşıdığım o fenerin, duvardaki Acem halısının ve aslında gerçek bir kent olan Galata’da gördüğüm her şeyin sadece ve sadece benim zihnimdeki düşünceler olduğu fikri kafama saplandığında muhakeme gücümün zayıfladığına hükmetmişim. Ama şimdi görüyorum ki, asıl bunu düşündüğümde yanılmışım.” (s.234-235)

Bünyamin, Puslu Kıtalar Atlası kitabını karıştırırken babasının kendisine yazdığı satırları görür. Bu satırlarda, babası Uzun İhsan Efendi muhakeme gücünün zayıfladığına hükmediyor. Bir süre sonra ise bu düşüncesinde yanıldığına, geçmişteki düşüncesiyle şu andaki düşüncesinin tam bir karşıtlık içinde olduğuna karar veriyor. Bünyamin’in babasının geçmişteki ile şu anki düşüncesinin karşıtlık içinde olduğunu çıkarım yoluyla elde ediyoruz.

2.2. EŞYADA KARŞITLIK

Yazar, karakterlerin kullandığı eşyalar arasında karşıtlık ilgisi kurmuştur. Kurulan karşıtlık ilgisi, eşyaların metin içindeki tasvirlerinde etkili olmuştur. Eşyalarda niteliksel anlamda karşıtlık ilgisi kurulması, eşyaların okuyucu zihnine yer etmesinde önemli rol oynar.

“Misket, Bozcaada, Ankona ve Edremit şarapları devasa kaplardan damacanalara ve ardından sürahilere aktarılıyor, sürahilerden kadehlere döküldükten sonra ehlikeyfin midesinde konaklayıp bedenlere yayılarak ruhları tutuşturuyordu.” (s.32)

Yukarıdaki cümlede yazar, “devasa kaplar / damacaneler / sürahiler / kadehler” arasında derecelendirilebilir ve ilişkisel karşıtlık kurmuştur. Çünkü nicelik bakımından büyükle küçük olan birbirinin karşıtı sayılır. “Devasa kap, damacana, sürahi, kadeh” arasında hacim bakımından büyük-küçük karşıtlığı vardır. “*Karşıtlık türleri içerisinde en yaygın olanlarından biri olan derecelendirilebilir karşıt anlamlılık da farklı terimlerle ifade edilmekle birlikte temelde, karşıtlık çiftinin bir ara değer içerebilmesi ve karşıtlık ifade eden çiftlerden birinin yadsınmasının diğerini doğal olarak çağrıştırmaması üzerine kuruludur.*” (Dinar, 2018: 38)

“*Sonraki gün harçlıklarını birleştirip demirciden büyük boy kırk beş ve küçük boy iki yüz çivi aldılar.*” (s.62)

Çivilerin büyük ve küçük olması niteliğini gösterir. Çivilerin bu niteliği kendi içinde karşıtlığa neden olur.

“*Raflarda kırmızı, yeşil, sarı ve mavi tozlarla dolu irili ufaklı kavanozla renk renk sıvıyla dolu boy boy şişe görünüyordu.*” (s.102)

Raflarda çeşit çeşit kavanoz vardır. Kavanozların içi değişik renklerdeki tozlarla doludur. Bu kavanozların irili ufaklı olduğu belirtilmiş. Kavanozların çeşitli renklerdeki tozlarla dolu olması, karşıtlığa dayanan irili ufaklı yapısı onların betimlenmesine katkı sağlamıştır.

“*Bir fincan kahveyle bir kova su getirilmesini emretti.*” (s.119)

Cümlede sızan kişiyi (Hınzıryedi) uyandırmak için bir fincan kahve ile bir kova suya gereksinim duyuluyor. Bir fincan kahveyle bir kova su arasında hacim bakımından karşıtlık vardır.

“*Bir mum yakılıp kutunun içindeki özel yere konunca, kapaktaki saydam kâğıt aydınlanıyor ve her sayfasında 666 harf bulunan defter kutunun altına konunca da kâğıdın üzerinde aynı harfler, ama bu kez değişik yerlerde belirliyordu.*” (s.138)

Kapaktaki saydam kâğıt, mum yanmadan önce karanlık mum yandıktan sonra aydınlık oluyor. Yazar mum yanmadan önceki karanlıktan söz etmiyor. Aydınlık karanlığı, karanlık da aydınlığı çağrıştırdığı için biz bu iki durumu karşıtıyla düşünürüz. Böylece kapaktaki saydam kâğıdın karanlığıyla mumun aydınlığı karşıtlık oluşturmaktadır.

“Binlerce akçenin, altının ve mangırın el değiştirdiği bu batakhane de, göze alınan onca riske, kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen heyecan, sevinç ve hayal kırıklığı yoktu; öyle ki, kumarbazlardan hangisinin kazanıp hangisinin kaybettiğini yüzlerindeki ifadeden çıkarmak mümkün değildi.” (s.164)

Mangır, bakırdan yapılmış paradır. Altından daha değersiz, düşük bir paradır. Değer ve alım gücü bağlamında, altın ile mangır karşıtlık oluşturmaktadır.

2.3. FİZİKSEL KARŞITLIK

Puslu Kıtalar Atlası romanındaki olaylar 17.yüzyılda geçmesine karşın roman, tarihi bir roman değildir. Postmodern romanlarda olduğu gibi tarih, bu romanda da fon olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla romanın kahramanları bey, paşa, sultan, sadrazam gibi üst tabakadaki insanlar değil, sıradan kişilerdir. Postmodern romanlar, kahraman analizini reddeder. Bu tür romanlardaki kişiler, uzun uzadıya tahlil edilmez. Romandaki kişilerin fiziksel, bedensel karşıtlıkları kimi zaman kendi içinde kimi zamanda başka karakterlerle karşılaştırmaya dayalı olarak elde edilmiştir.

“Esmer tenli babasına hiç benzemeyen bu kumral bıyıklı ve iri gzli delikanlı, ne olur ne olmaz diye şiltenin altındaki yatağanı alıp merdiveni indi.” (s.19)

Cümleden baba ile oğlun fiziksel olarak birbirine hiç benzemediği hatta karşıt tipler olduğu anlaşılmaktadır. O halde baba esmer tenli ise oğlunun tam karşıtı olan kumral yani açık tenli olduğuna çıkarım yoluyla ulaşılır: esmer ten X kumral ten

Delikanlının iri gzli olduğu söylenmiş. Babası oğlunun karşıtı olacağına göre baba, küçük gzli olmalıdır: iri göz X küçük göz

“O yumuşacık elleriyle bir halata asılamaz, gemide verilen kurtlu etleri ve küflü peksimetleri yiyemez, narin teni yakıcı güneşe ve tuzlu suya asla dayanamazdı.” (s.20)

Halat, kalın ve sert ip demektir. Yumuşacık ellerin sert ipe asılması karşıtlık oluşturmaktadır. Zaten cümlede kişinin yumuşacık elleriyle asılamadığı ifade edilmektedir.

Narin ten, hassas ve dış etmenlerden çabuk etkilenen ten anlamına gelmektedir. Narin tenin yakıcı güneşe çıkması ve tuzlu suya girmesi kendisine zarar verir, bunlardan uzak durması gerekir. *Yakıcı güneş* ve *tuzlu su*, metinde *narin ten* için uygun olmayan

ortamın hazırlayıcıları olarak yer almaktadır. Var olan ortam ile olması gereken ortam arasında karşıtlık vardır. Bu da *yakıcı güneş, tuzlu su, narin ten* ile dolaylı yoldan verilmektedir. Alıcı, ancak çıkarım yoluyla bu karşıtlığa ulaşacaktır.

“İçkisinden kısıp kendine bir yüzük ısmarladı ve ortasına da kendisini topal bırakan mumcubaşının köpek dişini hak ettirdi. (...) Canlıların bedenleri olağanüstüydü ama kendi bedeni acaba nasıldı?” (s.26)

Yukarıdaki cümle, diğer canlıların bedeniyle Kubelik’in kendi bedeninin karşılaştırıldığı bir cümledir. Yazar, burada iki bedeni karşılaştırırken “acaba” sözcüğüyle söz konusu kişinin bedeninin diğer bedenlerden nitelik olarak daha kötü durumda olduğunu anlatmaktadır. Diğer canlıların bedeni olağanüstüyken kendi bedeninin sakat olduğunu söyleyerek kendi bedeniyle diğer canlıların bedeninin karşıtlığını dile getirmiştir.

olağanüstü X **olmadık**

“Casusun sıska bacaklarını gören Vardapet, onun zayıf biri olduğuna hükmedip ‘Bre adam! Rahatını düşüneceğine bacaklarını sarkıt. Ayaklarına asılıp seni aşağıya çekelim.’ diye bağırdı. Fakat casus, kalenin erzak ambarını ateşe verdiğini ama oradayken dayanamayıp bir kuzu budunu mideye indirdiğinden karnı adamakıllı şiştiği için delikten geçmesinin imkânsız olduğunu söylüyordu.” (s.79)

Vardapet, casusun sıska bacaklarını görünce onun sıska biri olduğunu düşünüyor. Casus, kalenin erzak ambarını ateşe verirken kuzu budunu yediğini, bunun için karnının şiştiğini söylüyor. Burada casusun sıska bacaklarıyla şiş karnı fiziksel olarak karşıtlık oluşturuyor.

“Gerçekten de zayıf ama şiş göbekli biri olan Zülfiyar adlı casus, kurşun yağmuru kesildikten kısa bir süre sonra yeniden ateş açılacağını biliyordu.” (s.82)

zayıf X şiş göbekli

“Gözleri iriydi ama kapkara gözbebekleri küçüktü. Yüzünde ve vücudunun diğer yerlerinde asit yaraları vardı. Köse olmasına rağmen çenesinde göze çarpan birkaç kıl, onun hükmedici bir görünüm kazanmasına yetiyordu.” (s.102)

iri X küçücük

köse X birkaç kıl

köse ol- X hükmedici bir görünüm kazan-

“Uzun İhsan Efendi’yi güden dilenci, torbası sadakayla dolu olduğu halde akşam vakti çıkageldiğinde, bu kör ve sağır adamın sanki her şeyi görüp işittiğini hayretle anlatıyordu.” (s.105)

kör X gör-

sağır X işit-

“Fakat bir ya da çok azaları eksik olmasına rağmen körler dahil bütün bu insanların gözlerinde bir canlılık parıltısı vardı. Gel gör ki bu parıltı, sadaka toplamaya çıktıklarında günün ilk ışıklarıyla birlikte kaçınılmaz olarak sönüyor, yüzlere meyus ifadeler yerleşiyordu.” (s.108)

Körlerin gözlerinde canlılık parıltısının olması, bu parıltının sadaka toplamak için çıktıklarında sönmesi, yüzlerdeki canlılığın üzgün ifadeye dönmesi iki durumun, insanın yüz ifadesindeki karşıtlığına neden olmaktadır.

kör X gözde canlılık parıltısı

canlılık parıltısı X meyus ifadeler

“Babası, sanki bir kör değil de, her şeyi görüyormuş gibi bir fiçinin önünde durup kapağına vurdu.

- ‘İşte tam aradığım gibi bir fiçi’ dedi, ‘Beni alabilecek büyüklükte. Haydi! Şu levyeyi alıp kapağını aç bakalım.’ Babasının emrini işiten Bünyamin duraksadı.” (s.127)

Bünyamin’in babası Uzun İhsan, kör olmasına karşın görüyormuş gibi bir fiçinin önünde durup fiçinin büyüklüğünü anlayabilmektedir. Dolayısıyla Uzun İhsan’ın fiziksel durumu ile davranışı karşıtlık oluşturmuştur, bu da çıkarım yoluyla elde edilmiştir.

“Ebrehe gürzün milini tuttuktan sonra mengeneleri gevşetti ve ucundaki o ağır tekerlek fırıl fırıl döndüğü halde, Bünyamin’in kaldırmayı başaramadığı bu tuhaf aleti cılız koluyla yavaş yavaş havaya kaldırdı.” (s.150)

Bünyamin’in kaldıramadığı, ağır tekerlek döndüğü halde, bu tuhaf aleti cılız koluyla Ebrehe, havaya kaldırmıştır. Niteliklerinden anlaşıldığına göre ağır olan bu tuhaf aleti kaldırmak için güç gerekirken Ebrehe, bu tuhaf aleti cılız koluyla havaya kaldırmıştır.

ağır alet X cılız kol

ağır tekerlek X cılız kol

“*Odada gerçekten birbirlerinden güzel esirler vardı. Müşterilere cazip göstermek için ellerine kına yakılmış, ve onlara, buldukları izbeye hiç de uymayan ipekli elbiseler giydirilmişti.*” (s.162)

Güzel esirler, fiziken güzel kızlar demektir. Güzel olmayan, izbe bir mekân; güzel kızlar ve ipekli elbiselerle karşıtlığa neden olmaktadır. Yazar, esirleri güzel olarak nitelerken okuyucu, bundan sonra mekânın da güzel olarak niteleneceği beklentisine girer ve bunun tam tersi bir durumla karşılaşır.

güzel esirler X izbe **mekân**

izbe **mekân** X ipekli elbiseler

“*Hadis kitaplarının yazdığı gibi açık alınlı, küçük burunlu, iri gözlü, dişleri parlak ve seyrek, uyluk kemikleri uzun ve teni esmerdi.*” (s.203)

küçük burun X iri göz

parlak (**açık**) X esmer (**koyu**)

2.4. İNANÇTA KARŞITLIK

Puslu Kıtalar Atlası, 17.yüzyıldaki İstanbul’un inanç ve köken bakımından çeşitliliğini yansıtır. “*Her milletten, her tabakadan, huyları, dinleri, dilleri farklı, fakat amaçları aynı olan insanların bulunduğu bir yerdi burası.*” (Anar, 2016: 30) Farklı dinden, ırktan insanların ve ibadethanelerin varlığı, romana egemen olan karşıtlığı pekiştiriyor.

“*Ceneviz taifesinin buraya ilk gelen gemilerine karanlıkta uçan bir ak martının yol gösterdiği, ancak salimen karaya vasıl olduktan sonra dümcileri olacak Pundus nam kâfirin bu martıyı Mesih addederek yuvasını arayıp bulduğu ve itikatlarınca İsa’nın etini yemek sünnet olduğundan kuşu kızartıp yediği rivayet olurdu.*” (s.13)

kâfir X Mesih

“*Bereket versin ki Venedik balyosu sabık kâtibini kurtarmak için mezata gelmiş, Hıristiyanların köle alması yasak olduğundan bu iş için bir Müslümanla anlaşmıştı.*” (s.24)

Müslüman X Hristiyan

“Arap Camii’nden verilen selâ, Erganunlu kiliseden kopup gelen nağmelere karışıyor; yollar, evler ve ticarethanelerde Cenevizli, Frenk, Yahudi, Ermeni, Rum, müslim ve gayrimüslim, toplam yetmiş iki milletten tüccarın pazarlık mırıltıları duyuluyordu.” (s.30)

Müslim X gayrimüslim

cami X kilise

selâ X nağme (**çan sesi**)

Ermeni X Frenk

“İkinci ezanı okunmaya başladığında Kefeli’nin meyhanesine geldiler.” (s.32)

Ezan vakti meyhanede bulunmak, inanç açısından karşıtlığa neden olmaktadır.

ikinci ezanı X meyhane

“Bu Frenk cerrahı Arap İhsan’ı arıyordu.” (s.43)

Frenk cerrah, Batı medeniyetini düşündürürken Arap İhsan ise Doğu medeniyetini düşündürmektedir.

Frenk cerrah (**Batı**) X Arap İhsan (**Doğu**)

“Bir yeniçeri, hortlağın ölü mü diri mi olduğunu tespit edecek Yahudi hekimi ensesinden tutmuştu.” (s.50)

Yeniçeriler, devşirme sistemiyle Hristiyan ailelerin çocuklarından oluşurdu. Bazen Müslüman (Boşnaklar) ailelerin çocukları da yeniçeri ocağına alınırdı. Fakat Yahudilerden yeniçeri yapılmazdı. Buradan yola çıkarak yeniçeriler, cümledeki Yahudi hekimi ile inanç bağlamında karşıtlığa neden oluyor.

yeniçeri X Yahudi hekimi

“Tünelden kilisenin dışına çıkıyor, Tophane’deki meyhanelerde yiyip içiyor ve yine tünelden hücrelerine dönerek zemin taşını yerine oturtuyordu.” (s.52)

kilise X meyhane

“Şehrin uykuda olduğu anda bile düşlerin görülüp kâbusların gerçekleştiği, şehzadelerin boğdurulup rüşvetlerin hesaplandığı, gizli ittifakların imzalanıp şerbetlere binbir çeşit zehrin katıldığı o anda bile sarayda kutsal emanetlerin bulunduğu o odada yanık sesli bir hafız, kendisinden öncekilerin yüz altmış yıldır aralıksız kıraat ettiği Kuran’ı, vecd içinde gözlerini kapayarak kim bilir kaçınıcı defa okuyordu.” (s.56)

İstanbul’da geceleyin kâbusların gerçekleşmesi, şehzadelerin boğdurulması, rüşvetlerin hesaplanması, gizli ittifakların imzalanması, şerbetlere binbir çeşit zehrin katılması gibi din dışı olaylar olmaktadır. Bu olayların yanı sıra aynı sarayda, kutsal emanetlerin bulunduğu odada yanık sesli bir hafız, Kur’ân’ı vecd içinde okumaktadır. Aynı şehir hatta aynı ortamda, birbirine bu kadar zıt olayların gerçekleşmesi tamamen karşıt bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

“Gelgelelim yukarıdan sallandırılan bir halattan kâfirler teker teker aşağı kayıp yeniçerilerle boğuşmaya başladıklarında kendilerini bir curcunanın ortasında buldular.” (s.80)

kâfir X yeniçeri (**Müslüman veya Hristiyan**)

“Anlattıklarına göre yiğit suratu böyle olmalıydı, hele yalın kılınc bu suratla keferenin üzerine koştu mu, alimallah hepsi arkalarına bile bakmadan kaçarlardı.” (s.88)

yiğit (**Müslüman**) X kefere

“O kadar kızdı, o kadar kızdı ki korkuyla bakan Kostantiniye dilencilerine, ‘Ömrünüz ah edip vah etmekle geçsin, burnunuzun sümüşüne bereket olsun, mekânınızda baykuşlar banlasın, gömleğiniz alev olsun, her parçanız bir kurdun ağzında kalsın, Allah size uyuz versin de kaşınacak tırnak vermesin, kefeniniz kara bezden olsun, iki gözünüz bir delikten baksın, Sur üflendiğinde hiçbiriniz duymasın’ diye ezberindeki duaları okumaya başladı. Dilenciler bu beddualar tutarsa diye o kadar çok korktular ki kendilerini affettirmek için o gün kazandıklarını yeni pirlere verdiler.” (s.97)

Dilenci, arkadaşlarına ettiği bedduaların tutması için dua ediyor. Burada dua ile beddua, karşılığa neden oluyor. Dua, dince teşvik edilen bir ibadetken beddua ise önerilmeyen kaçınılması gereken bir eylemdir. Dinen bu iki tavır karşıttır.

dua X beddua

“Kısa zaman sonra bölgenin en makbul dilencisi olduğunda ünü yedi iklim dört bucağa yayıldı.” (s.96-97)

İslâm inancına göre dilenmek, önerilen bir eylem değildir. Tersine insanın kimseye el açmadan, çalışarak kazanması teşvik edilmiştir. Bu bağlamda dilencinin makbul olması, söz konusu olamaz.

makbul X dilenci

“Gel gör ki domuz etinden yapılan taskebabının tadı damağında kalmıştı. Hınzıryedi, hayatında ilk kez tattığı bu lezzeti arar oldu. Koyun, keçi, dana, tavşan, tavuk, tosbağa, kurbağa, mürmürbağa etini bile denedi ama aradığı lezzet bunlardan hiçbirinde yoktu.” (s.97)

İslâm inancına göre domuz eti haramdır. Hınzıryedi, domuz etinden aldığı lezzeti, yenmesi helal olan koyun, keçi, dana, tavuk gibi hayvanlarda bulamıyor. Hayvanların lezzeti karşılaştırılıyor. Domuz ile diğer hayvanların karşılaştırılması inanç açısından karşıtlıktır.

domuz (**haram**) X dana, keçi, koyun, tavuk (**helal**)

“Buldukları bina, Süleymaniye Camii ile Valide Hanı arasında vaktiyle yangına maruz kaldıktan sonra yeniden tamirine izin verilmediği için rahiplerin terk ettiği bir kilise viranesiydi.” (s.107)

Yazar buldukları binayı tarif ederken Süleymaniye Camisi ile Valide Hanı arasını belirtmeyebilirdi. Yalnızca rahiplerin terk ettiği bir kilise viranesi olarak da tarif edebilirdi. Ama Süleymaniye Camisi ile Valide Hanı belirterek söz konusu binanın yerini daha belirgin duruma getirmektedir. Böylece tarifi içinde karşıt öğeleri de kullanmış olmaktadır.

Süleymaniye Camisi X kilise viranesi

“Eski kilisenin yangın izleri taşıyan kubbesinde, öksürük sesleri, dualar ve küfürler tek tük yankılanıyor, arada bir de rasgele temennisiyle yuvarlanan zarların tıkırtıları duyuluyordu.” (s.113)

dualar X küfürler

kilise X küfür

Dua, yaratana içten duygularla yakarıшта bulunmaktır. Dua, imanı simgeler. Küfür ise imanın tam karşıtıdır. *Dua* ve *küfür* sözcükleri, inanç bağlamında karşıt duyguları çağrıştırır.

“Bunlardan son ikisi, cami hademeleriyle rüşvet konusunda henüz bir anlaşmaya varılamadığı için tehlikeliydi.” (s.114)

camii hademeleri X rüşvet

Cami hademeleri, camiye hizmet eden kişilerdir. Camii hademelerinin davranışları, hizmet ettikleri kutsal ortama yaraşır olmalı. Dince haram olan rüşvetin cami hademeleriyle bahis konusu yapılması, *camii hademeleri* ile *rüşvet* arasından çıkarıma dayalı bir karşıtlığa neden olmuştur.

“Onu hemen her gece şarap fıçısının başında gören sofii dilenciler birbirlerini dürtükleyerek ibret olsun diye kethüdalarını işaret ediyor ve kendi aralarında, ‘Zaten çok günah işlemişti, cenazesinin eli kulağında’ diye söyleniyorlardı.” (s.118)

sofii dilenciler X kethüdaları (**günahkâr Hinzıryedi**)

Cümlede sofii dilenciler, muhafazakâr olarak yer alırken Kethüdaları Hinzıryedi, günahkâr olarak yer almıştır. Çünkü sofii dilenciler, kethüdalarını hemen her gece şarap şişesinin başında görürler. Sofii dilencilerin şarap içmeyip kethüdalarının şarap içmesi, iki tip arasında karşıtlığa neden olur.

“Onu önce kara hırsızlar gördü. Sırtlarında çalıntı eşya dolu torbaları, kemerlerinde binbir kapıyı açan maymuncuklarıyla işlerinden dönen bu adamlar, Tanrı’ya şükredip bir yandan da pirleri Mirdesenk Sehpernebi’nin adını otuz dokuzluk tespihleriyle zikrederlerken onu şüpheli gözlerle süzdüler.” (s.123)

çal- X şükret-

Hırsızlık, tüm inançlarda suçtur. Hırsızların, yaptıkları işi sıradan görüp Tanrı’ya şükretmeleri, çalma eylemi ile şükretme eylemi arasında karşıtlığa neden olmuştur.

“Müneccimlerimiz ilanı harp ve sünnet için uygun zamanları bilirler. Şeyhler gayb âlemine mahsus sırları, medrese âlimlerimiz ise neyin günah neyin sevap olduğunu bilirler.” (s.135)

günah X sevap

“Padişah ona, çıraklarında ne gibi vasıflar aradığını sorduğunda, kâfirin cevabı karşısında ağzı bir karış açıldı.” (s.136)

Padişah (**Müslüman**) X kâfir

“Yeniçeriler, kalyoncular ve mollalardan oluşan birtakım adamlar, sövüp sayarak, yaka paça zaptettikleri birini yerde sürüklüyorlardı. Bu zavallı adam, giysilerine bakılırsa, Galata’da ikamet eden bir Frenkti ve kafaların kesildiği malum taşta doğru götürüldüğüne göre büyük bir suç işlemiş olmalıydı.” (s.162)

molla X Frenk

yeniçeri X Frenk

“Toprağın derinliklerinde bulunduğu küpler dolusu altını yıllardır bu batakhane kaybetmekle meşgul bir defineci ise zarları yuvarlamadan önce, bu günah yuvasına gelmeye kırk bir akçeye razı olan nefesi kuvvetli bir pîre üfletiyordu.” (s.165)

Pir, tarikat veya bir sanatın kurucusu yaşlı kimse anlamına gelir. Defineci, nefesi kuvvetli bir pîre, zarları üfletiyor. Pir, demek ki dini konularda tanınan biri. Pirin rüşvetle böyle bir batakhaneye gelmeyi kabul etmesi, konumuna aykırı bir mekânda bulunması dolaylı yoldan karşıtlığa neden oluyor.

pir X günah yuvası

“Mehdî gelecek, Dabbetü’l Arz yerin altından çıkacak, günahkârlar cezalandırılacak, ekinler kuruyacak, gökleri ateş bulutları kaplayacak, denizler çekilecek, yüzen, yürüyen ve uçan her şey ölecek.” (s.179)

Mehdî X günahkâr

“Kurtubî’nin tezkiresinde Mağrip illerinden çıkıp geleceği bildirilen, hilye-i şerifi bütün alimlerce malum Mehdî’yi, Kıyametin o yetmiş küsur alametinden birini, Deccal’ın bayrağı altında toplanan kâfirler ve akli çelinmişlerle savaşıp onları yenecek olan o kurtarıcıyı, Kehanet Aynası’nın gösterdiğine göre Hesap Günü’nden bir yıl önce ve yedinci dolunayda kente batı kapısından girecek olan o Büyük İnfazcıyı bekleyen Ebrehe, aşağılanmanın hem tadını çıkarıp, hem de acısıyla kıvranırken, Kostantiniye akıllara durgunluk veren bir haberle çalkalanıyordu.” (s.187)

Mehdi, doğru yolda olan, hidayete ermiş anlamına gelir. Deccal ise yalancı ve kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacak olan yalan ve kötü yaratılışlı kimse anlamlarına gelir. Mehdi'nin doğru yolda olup iyiliği savunması, Deccal'ın ise yanlış yolda olup kötülüğü savunması, iki tipin zihniyet bakımından karşıt olduğunu gösterir.

Mehdî X Deccal

Mehdî X kâfir

2.5. MEKÂNDA KARŞITLIK

Romandaki mekânlar, olayların ve kişilerin birer parçasıdır. Mekânlar, kişilerin karakteristik özelliğini yansıtır. Mekân, romanın bütünleyici unsurudur. Mekândaki karşıtlık, gerçekleşen olayın zihnimize daha canlı bir biçimde betimlenmesini olanaklı kılar.

“Mahalle bekçilerinin külhanlara sığınmak zorunda kaldığı soğuk bir kış gecesi, Galata Kulesi'ndeki yangın gözcüsü hasırlar üzerinde yatan arkadaşını elindeki Frenk dürbünüyle dürtmeye başladı ve Arap İhsan'ın kadırgasının Haliç'e girdiğini sanki büyük bir sır veriyormuş gibi adamın kulağına fısıldadı.” (s.14)

Mahalle bekçileri soğuk bir kış gecesi, dış mekânın soğukluğundan sıcak bir mekân olan külhanlara sığınıyor. Dış mekân olan sokakların soğukluğu ile külhanların sıcaklığı, sıcaklık-soğukluk bağlamında karşıtlığa neden olur.

“Düşünde kendini uçsuz bucaksız bir çölde gördü. Sanki kumların üzerinde haftalarca sürünmüş gibiydi. Bir kum tepesinin eteğinde küçük bir gölcük seçti ve susuzluğunu gidermek için oraya seğirtti.” (s.45)

Çöl ve göl, coğrafi anlamda yer belirten sözcüklerdir. Bu yerlerin arasında, susuzluğun ve suyun çağrıştırılmasına dayalı olarak karşıtlık vardır.

“Çünkü Vardepet boynundaki demir haçla hücresinin zemin taşını kaldırıp bir tünel açmıştı. Tünelden kilisenin dışına çıkıyor, Tophane'deki meyhanelerde yiyip içiyor ve yine tünelden hücreğine dönerek zemin taşını yerine oturtuyordu.” (s.52)

Kiliseye vekalet etmek için bir sınav yapılır. Bu sınav gereği, adaylar tek başlarına birer hücreye kırk gün boyunca kapatılacaktır. Bu hücrede en az yiyip içen kişi, kiliseye

vekil olacaktır. Sınav gereği kilisenin dışına çıkmak yasaktır. Ama Vardepet, bu yasağı deliyor ve gizlice kazdığı tünel sayesinde dışarı çıkıyor. Vardepet'in kilisenin içinde olması gerekirken dışına çıkması, karşıt mekânlarda bulunduğunu gösterir.

“Adamlar baltalarla üst katı yıktılar ve bir şey bulamayınca alt kata inip sonunda bütün evi yerle bir ettiler.” (s.65)

Cümlelerde sözü edilen evin üst ve alt katı, mekân bağlamında karşıtlığa dayanmaktadır.

“Lağımçılık sanatı ortaya çikalı beri yer üstünde olduğu gibi yer altında da korkunç savaşlar yapılyordu.” (s.76)

Savaşların yapıldığı yerler belirtilirken karşıtlığa dayanan mekânlar olan *yer altı* ve *yer üstü* birlikte ele alınmıştır.

“Aradıkları şey hem her yerde hem de hiçbir yerdeydi.” (s.78)

her yer ile *hiçbir yer* belirsiz mekânlardır. Bu mekânların belirsizliğe dayanan nitelikleri, karşıtlığa neden olur.

“Kazdıkları toprağı küfelerle lağım dışına taşıyan adamlar dışarıda onları bekliyordu. Lağımdan içeri girip kuzey burcunun dibine yerleştirdikleri barut fiçularının fitillerini kontrol ettiler.” (s.79)

lağım içi ve *lağım dışı* aynı mekândaki iç-dış karşıtlığını gösterir.

“Durup dinlenmeden yerin altına indiler, cinlerin yıkandığı kaynar çamurları, ergimiş kurşun ırmaklarını, deliklerden püsküren kibrit buharlarını geride bırakıp mıknaıslı bir mağaraya geldiler. (...) İçlerinden bir ses onlara, bir ağaç kökünü izleyip yukarı çıkmalarını söyledi.” (s.84-85)

Bünyamin düşünde Vardapet ile birlikte yerin altında ilerliyor. Yerin altında gördüklerinden sonra içlerinden bir ses onlara yerin üstüne çıkmalarını söylüyor. Cümlede *yukarı* yer-yön zarfıyla anlatılmak istenen *yerin üstü* yapısıdır. Bu anlamda *yerin altı* ile derin yapıda kalan *yerin üstü* yapıları mekânda karşıtlığa neden olur.

“Buldukları bina, Süleymaniye Camii ile Valide Hanı arasında vaktiyle yangına maruz kaldıktan sonra yeniden tamirine izin verilmediğı için rahiplerin terk ettiğı bir kilise viranesiydi.” (s.107)

Yazar buldukları binayı tarif ederken Süleymaniye Camisi ile Valide Hanı arasını belirtmeyebilirdi. Yalnızca rahiplerin terk ettiği bir kilise viranesi olarak da tarif edebilirdi. Ama Süleymaniye Camisi ile Valide Hanı belirterek söz konusu binanın yerini daha belirgin duruma getirmektedir. Böylece tarifin içinde karşıt öğeleri kullanarak mekânı zihnimize daha belirgin duruma getirmektedir.

Süleymaniye Camisi X kilise viranesi

“Cami içinde gösterdiği bu faaliyetin, namazın sonuna doğru hademeler tarafından fark edilmesi kaçınılmaz olduğundan, cemaat dağılmadan çok önce kapağı dışarı atmak zorundaydı.” (s.114)

Cami içinde başlayan faaliyetin cami dışına evrilmesi, iç-dış karşıtlığına neden oluyor.

“Kesesi dolgun olanlara tahsis edilen üst katın tersine, zeminde sadece ayak takımı barbut oynuyor ve Gazanfer’in bir eli kan, bir eli katran fedaileri buradaki oyunlardan mano topluyorlardı.” (s.164)

Üst kat, varıllara ayrılan mekândır. Alt kat ise yoksulların, ayaktakımının bulunduğu mekândır. Alt ile üst kat, içinde bulunan insanların varsıllık-yoksulluk özelliğine göre karşıtlığa neden olur.

“Bir süre, ikisi de susarak beklediler. Bu sırada yan odadan sesler gelmeye başlamıştı.” (172)

Buldukları odada, Bünyamin ile yanındaki kız susarak bekliyor. Diğer odadan ise sesler geliyor. Bünyamin’in bulunduğu oda sessizken yan odanın sesli olması iki ortamın karşıt niteliğe sahip olduğunu gösterir.

“Bitpazarı’ndan alınan eskimiş pistollerin itinayla tamir edilip ateşlenmesi, sarhoş yeniçerilerden çarpılan yatağanların ilk fırsatta kınlarından çekilmesi nedeniyle sayıları azala azala Alibaz dahil on ikiye inen çocukların, bir zamanlar türkülerle çınlattıkları bu mekan artık bomboş kalmıştı.” (s.192)

Cümleden anladığımıza göre bir zamanlar mekânda birçok çocuk varmış. Fakat çeşitli nedenlerle söz konusu yerin boşaldığını yazarın “çocukların, bir zamanlar türkülerle çınlattıkları bu mekân artık bomboş kalmıştı.” sözünden anlıyoruz. Aynı mekân, eskiden

doluyken Şimdi boştur. Mekânın önceki hâliyle sonraki hâli arasındaki boşluk-doluluk anlamında karşıtlık vardır.

“İçerisi, dışarıdan farklı olarak fazlasıyla sessizdi.” (s.195)

Yazar, iç ile dış ortamı ses bakımından karşılaştırıyor. Bu iki ortam, karşıt niteliğiyle değerlendiriliyor. Dış ortam sesliken iç ortam, ona karşıt olarak fazlasıyla sessizdir. Bu cümlede çıkarıma dayalı olarak şöyle bir karşıtlığa ulaşılır: sessiz ortam (içerisi) X sesli ortam (dışarısı)

2.6. OLUMSUZLUKTAN KAYNAKLANAN KARŞITLIK

Olumsuz; *yapıcı ve yararlı olmayan, hiçbir sonuca ulaşmayan, gözetilen amaca veya beklenilene uygun olmayan, menfi, negatif* anlamına gelir. (TDK, 2011: 1800) Olumsuzluk dilimizde, eylemlere getirilen “-mA” ekiyle yapılır. Olumluluk veya olumsuzluk, hareket bildiren sözcükler için söz konusu olabilir. İncelenen romanda olumsuzluktan kaynaklanan karşıtlığa sıkça rastlanmıştır. “*Türklük bilgisinde olumsuzlukla ilgili yapılan tartışmaların, özellikle son yıllarda çeşitlilik göstermesinin nedeni; biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel yönlerden değerlendirilebilecek bir alan olduğunun fark edilmesidir.*” (Üstünova, 2016: 99) Biz de çalışmamızda olumsuzluktan kaynaklanan karşıtlıkları, anlam başlığında ele almayı uygun gördük. Olumsuzluktan kaynaklanan karşıtlıklar genellikle ortaç ve ulaç öbeklerinde karşımıza çıkmıştır. ...-İp ... -mA / ...-Ar ...-mAz / ... -sA da ... -mAsA da yapılarını romanda sıkça görürüz.

“*Beher yangın için, eğer vaktinde tespit edebilirlerse yirmi akçe ikramiye, edemezlerse yangın sönene kadar saat başı yirmi değnek ceza alan bu adamlara hazine-i humayûndan on akçe helal yevmiye verilirdi.*” (s.14)

tespit edebilirlerse X **tespit** edemezlerse

“*Fakat gözcü yine de fikrinde ısrar ediyordu: Yüzünü kendisine inanmayan arkadaşının yüzüne yaklaştırarak alt göz kapağını parmağıyla aşağı çekip meydan okurcasına ona, bu gözün yedinci kadirdeki yıldızları bile gördüğünü, üstelik Kostantiniye'nin muhtemel yangınlarını gözetlemek bahanesiyle aslında onun kente nazarını değdirerek ahşap malzemeleri tutuşturduğunu düşünen asesbaŐı tarafından*

görevden alınmak tehlikesine; bu yüzden maruz kaldığını söyledi. Ama adam gözcünün kendi gördüğünden daha fazlasını görmediğine emindi.” (s.14)

adam gözcünün kendi gördüğünden daha fazlasını görmediği: ortaç öbeği

gör- X görme-

“Eğer bu kadirga gerçekten o malum tekneyse, Arap İhsan’ın Karaköy önünden geçerken savurmayı âdet edindiği, gümrükçübaşının erkekliğine yönelik küfürler kuleden işitilmemiş olamazdı. Bu sıtma görmemiş ses muhakkak ki Haliç’in karşı kıyısından da rahatlıkla işitilebilirdi.” (s.15)

işitilme- X işitil-

“Çingene demirciler prangaların perçinlerini kırıp forsalarını çözmeye başladıkları zaman, omuzlarında ganimet sandıklarıyla gemiden atlayan leventler, karaya ayak basar basmaz toprağı öpüyorlardı.” (s.15)

karaya ayak basar basmaz: ulaç öbeği

bas- X basma-

“Esmer tenli babasına hiç benzemeyen bu kumral bıyıklı ve iri gözlü delikanlı, ne olur ne olmaz diye şiltenin altındaki yatağını alıp merdiveni indi.” (s.19)

ne olur ne olmaz: bağlama öbeği

ol- X olma-

“O karanlık sisin içindeki yüzlerce ve binlerce kör, yılan ölür ölmez kahramanın çevresini sarıp onun sırtını sıvazlıyor, ellerini öperek dertlerine derman bulmasını istirahat ediyorlardı.” (s.22)

yılan ölür ölmez: ulaç öbeği

öl- X ölme-

“Sonunda balyos, Kubelik’i bin iki yüz filuriye yani ud çalıp ustaca raks eden bakire bir Çerkes dilberi fiatına satın aldı ve adamcağızın zincirleri çözülür çözülmez suratına okkalı bir tokat çarpıp ona bir daha gözüne görünmemesini tembih etti.” (s.24)

adamcağızın zincirleri çözülür çözülmez: ulaç öbeği

çözül- X çözülme-

“Arap İhsan, daha kapıda belirir belirmez büyük saygı gördü ve kendisine verilen bütün selamları aldı.” (s.32)

Arap İhsan daha kapıda belirir belirmez: ulaç öbeği

belir- X belirme-

“Kendisine her zaman huzur veren o kokuyu, anasının kokusunu duyar duymaz tatlı tatlı mırıldanmaya başladı.” (s.42)

...anasının kokusunu duyar duymaz: ulaç öbeği

duy- X duyma-

“Elleri yüzleri çarpılan, çeneleri titreyen, saçları diken diken olan bu kişiler Galata’ya girer girmez teker teker yere yığıldılar.” (s.50)

Galata’ya girer girmez: ulaç öbeği

gir- X girme-

“Kayığa binip doğruca lağımcıbaşına gideriz, adamın elini öpersin. Defterli olur olmaz tıkır tıkır akçeni öderler.” (s.55)

defterli olur olmaz: ulaç öbeği

ol- X olma-

“Mektepten çıkar çıkmaz Galata surları dışında bir arsada toplanıyorlar, ağaç dallarını eğip bükerek ateşte kurutup kirişler yapıyor, tavuklardan yoldukları tüyleri oklarına bağlayıp birer kahraman olmaya hazırlanıyorlardı.” (s.60)

mektepten çıkar çıkmaz: ulaç öbeği

çık- X çıkma-

“Kerpiç duvarın dibini kazıp humbarayı yerleştirdikten sonra fitili yakar yakmaz koşup ağaçların arkasına saklandılar.” (s.61)

kerpiç duvarın dibini kazıp humbarayı yerleştirdikten sonra fitili yakar yakmaz:
ulaç öbeği

yak- X yakma-

“O gece hiçbirinin gözüne uyku girmedi. Sabah olur olmaz bezden sadaklarında okları, sırtlarında yayları, ellerinde mızrakları, cüz keselerinde taşlarla bir istila ordusu hasım mahalleye doğru yola çıktı.” (s.62)

sabah olur olmaz: ulaç öbeği

ol- X olma-

“*Humbaralardan biri bu dükkânlardan birinin tam içine düşer düşmez büyük bir patlamayla oradakilerin aklını başından aldı.*” (s.65)

humbaralardan biri bu dükkânlardan birinin tam içine düşer düşmez: ulaç öbeği

düş- X düşme-

“*Bünyamin, canavarın dişlerinden birini yadigâr olarak almayı düşündü. Ama diş, o eline alır almaz ufalanıverdi.*” (s.75)

o eline alır almaz: ulaç öbeği

al- X alma-

“*Vardapet, bunu uğur telakki edip çıra ışığı altında birtakım hesaplar yaptı. Rakamları topladı, çıkardı, iletkiden okuyup kaydettiği derecelerin yüz seksene erişip erişmediğine baktı ve delikanlıya gülümsedi.*” (s.75)

...yüz seksene erişip erişmediği: ortaç öbeği

eriş- X erişme-

“*Adam secde ederken ister istemez bu kâğıdı okuyacak, o sırada dini duygulara gark olduğundan nasıl olsa gönlünden bir sadaka kopacaktı.*” (s.113)

adam secde ederken ister istemez: ulaç öbeği

iste- X isteme-

“*Gel gör ki akşamları gittikleri meyhanede birkaç maşrapa şarap içer içmez haleti ruhiyesi değişiyor ve ruhunu bir hüznün kaplıyordu.*” (s.115)

birkaç maşrapa şarap içer içmez: ulaç öbeği

iç- X içme-

“*Gel gör ki yaşayıp yaşamamak Hinzıryedi'nin artık pek umurunda değildi.*” (s.118)

yaşayıp yaşamamak: mastar öbeği

yaşa- X yaşama-

“*Sadece bu yöntemin etkili olup olmayacağını görmek istedim.*” (s.122)

sadece bu yöntemin etkili olup olmayacağı: ortaç öbeği

ol- X olma-

“Bu yüzden öğrendiklerimi akıl terazisinde tartıp doğru olup olmadıklarına bakarım.” (s.122)

...doğru olup olmadıklarına: ortaç öbeği

ol- X olma-

“Esnaf ilk müşterilerini dolaplarına ve dükkânlarına buyur etmeye başladığında, para sandıklarını artık taşımaya başlayan Ermeni sırık hamalları onu sezinleyip arkalarına bakar bakmaz, değerli yüke nezaret eden muhafızların elleri yatağanlarına gitmişti.” (s.124)

onu sezinleyip arkalarına bakar bakmaz: ulaç öbeği

bak- X bakma-

“Tahtakale’de gündüz sarraf ve gece kumarbaz olan her kim varsa, kafasında binbir düşünce taşıyan delikanlı önlerinden geçer geçmez, ‘Vay vay vay! Altının ayarını diliyle anlayan ve bir atışta düşüş düşüren efendimizin hayatını demek bu genç kurtardı.’ dediler.” (s.124)

kafasında binbir düşünce taşıyan delikanlı önlerinden geçer geçmez: ulaç öbeği

geç- X geçme-

“Fark edilmemek için başını çeviren Bünyamin, bunları duyar duymaz yüreği sevinçle atmaya başladı.” (s.126)

fark edilmemek için başını çeviren Bünyamin, bunları duyar duymaz: ulaç öbeği

duy- X duyma-

“Bedenlerinden kan dökülmeksizin böyle acı bir tarzda öldürülme korkusu saraydaki cesur insanlara o kadar nüfuz etti ki, mutfakta yemeklerin pişer pişmez hemen kilitli kaplara konulup sofraya getirilmesi alışkanlığı da kentte bu yüzden yayıldı.” (s.133)

mutfakta yemeklerin pişer pişmez: ulaç öbeği

piş- X pişme-

“Benim gibi casuslar da hata yapar yapmaz yakalanıp asılırlar.” (s.135)

benim gibi casuslar da hata yapar yapmaz: ulaç öbeği

yap- X yapma-

“Çünkü onlar doğru düşünseler de düşünmeseler de nasıl olsa saygı göreceklerini, tehlikeye düşmeyeceklerini bildiklerinden hatadan da korkmazlar.” (s.135)

çünkü onlar doğru düşünseler: koşullu yan cümle

düşünmeseler: koşullu yan cümle

düşünse- X düşünmese-

“Hattatların taklit ettiği padişah tuğrasını taşıyan fermanlar, kılık değiştirmiş casuslar tarafından, orduların başında sefere çıkan paşalara iletilir iletilmez Kostantiniye’ye ganimet akmaya başlamıştı.” (s.140)

... iletilir iletilmez: ulaç öbeği

ilet- X iletme-

“Bunlardan biri odadaki üç zosimos ocağından birinin başında bir imbiğe zaç yağı dolduruyor, öteki ise zemindeki gübre havuzunda beklettiği zincifrenin yeterince mayalanıp mayalanmadığını denetliyordu.” (s.144)

zemindeki gübre havuzunda beklettiği zincifrenin yeterince mayalanıp mayalanmadığı: ortaç öbeği

mayalan- X mayalanma-

“Buyurgan tavrına bakılırsa kıdemce onlardan üstün olduğu anlaşılan üçüncüsü ise adamların yaptığı işlerin yolunda gidip gitmediğini inceliyor ve yeri geldikçe emirler vererek onları yönlendiriyordu.” (s.144)

adamların yaptığı işlerin yolunda gidip gitmediği: ortaç öbeği

git- X gitme-

“Ebrehe bu soruyu işitince duraksadı. Sanki bir sırrı verip vermemekte tereddüt ediyordu.” (s.145)

bir sırrı verip vermemek: mastar öbeği

ver- X verme-

“Çünkü o, yünü eğirip ipliği bükerken, yüne ‘yaratılmamış olan’, ipliğe de ‘yaratılmış olan’ diye bakar.” (s.146)

yaratılma- X yaratıl-

“Adamlar zinciri bırakır bırakmaz ağırlık düştü ve mengeneyle kısıtılmış mile bağlı tekerlek, tıpkı bir topaç gibi fırl fırl dönmeye başladı.” (s.150)

adamlar zinciri bırakır bırakmaz: ulaç öbeği

bırak- X bırakma-

“Defteri üstü saydam kâğıtla kaplı bir kutunun içine yerleştiren Büyük Efendi mumun alevinde tutuşturduğu çırayı kutunun bir deliğine sokar sokmaz saydam kağıt aydınlanıverdi.” (s.152)

...kutunun bir deliğine sokar sokmaz: ulaç öbeği

sok- X sokma-

“Eyyamıbahur nedeniyle gece yol almak zorunda kalan kervan ahalisi arasında, Girdbad’a gidip gitmeme konusunda çıkan tartışmalar her zaman için bu kasabanın elli bir kumarbazı lehinde sonuçlanır, çok geçmeden kasaba girişinde develerin çingirak sesleri duyulduğunda, uğuru artması için bir gece önceden kokarca yağına yatırılan cıvalı zarlar çıkarılıp parlatılırdı.” (s.155)

Girdbad’a gidip gitmeme konusunda çıkan tartışmalar: sıfat tamlaması

git- X gitme-

“Seksen deve yükü mal, mülk, para ve zinet böylece ütüldüğü zaman gün çoktan doğmuş olur, servetlerini kaybeden tüccarlar saçlarını başlarını yola yola kumarbaz yuvalarından çıkar çıkmaz, yaptıkları hatadan dolayı başlarını taşla, taşı başlarına vururlardı.” (s.156)

... kumarbaz yuvalarından çıkar çıkmaz: ulaç öbeği

çık- X çıkma-

“Girdbad’ın talihi artık kapanmıştı. Fakat çocukluğunda, bir meslek öğrenip koluna altın bilezik taksın diye bir Girdbad kumarbazına çırak verilen Gazanfer böyle düşünmüyordu.” (s.157-158)

Birinci cümlede yazar, Girdbad'ın talihinin kapandığını düşünürken ikinci cümlede ise Girdbad'ın çırağı olan Gazanfer, Girdbad'ın talihinin kapandığını düşünmüyor. Bu cümlelerde üçüncü kişili anlatımı yeğlemiş olan yazar ile Gazanfer karşıt görüşe sahiptir.

talihi kapan- X **talihi kapanma-**

“Delikanlı içerideki hazineyi görür görmez az kalsın küçük dilini yutacaktı.”
(s.160)

delikanlı içerideki hazineyi görür görmez: ulaç öbeği

gör- X görme-

“Eminönü Camii'ne gelir gelmez öfke ile homurdanan bir kalabalığa rastladılar.”
(s.162)

Eminönü Camii'ne gelir gelmez: ulaç öbeği

gel- X gelme-

“Binlerce akçenin, altının ve mangırın el değiştirdiği bu batakhane, göze alınan onca riske, kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen heyecan, sevinç ve hayal kırıklığı yoktu; öyle ki, kumarbazlardan hangisinin kazanıp hangisinin kaybettiğini yüzlerindeki ifadeden çıkarmak mümkün değildi.” (s.164)

kumarbazlardan hangisinin kazanıp hangisinin kaybettiğini yüzlerindeki ifadeden çıkarmak: mastar öbeği

kazan- X kaybet-

“Zülfıyar elini suya daldırır daldırmaz acıyla kasılıp kaldı.” (s.169)

Zülfıyar elini suya daldırır daldırmaz: ulaç öbeği

daldır- X daldırma-

“Tramola sert bir darbeyle durur durmaz raks da kesilmişti.” (s.171)

tramola sert bir darbeyle durur durmaz: ulaç öbeği

dur- X durma-

“Ağlaya'nın elini elinde hisseder hissetmez Bünyamin kendini tutamadı ve hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı.” (s.172)

Aglaya'nın elini elinde hisseder hissetmez: ulaç öbeği

hisset- X hissetme-

“Ona dokunur dokunmaz müzik kesildi.” (s.177)

ona dokunur dokunmaz: ulaç öbeği

dokun- X dokunma-

“Her sabah uyanır uyanmaz koşup aynaya bakıyordum.” (s.178)

her sabah uyanır uyanmaz: ulaç öbeği

uyan- X uyanma-

“Zaten inanmayacağını bildiğim için anlatıyorum sana bunları. Eğer her söylediğime inanan Zülfiyar gibi biri olsaydın, sana bunları kesinlikle söylemezdim.” (s.179)

anlat- X söyleme- (**anlatma-**)

“Hatta bazı askerler, nişan aldıkları düşmanlarının, onlar tetiğe basar basmaz öldüklerini düşünürler.” (s.182)

...onlar tetiğe basar basmaz öldüklerini: ortaç öbeği

bas- X basma-

“Rıhtım işçileri ve hamallar bu efsaneyi dinler dinlemez meyhanelere koşup ayrıntıları mütalaa ettikten sonra, kör ve sağır adamın hikâyesini yine korsanlara anlatıp onları hayrete düşürüyorlardı.” (s.188)

rıhtım işçileri ve hamallar bu efsaneyi dinler dinlemez.....: ulaç öbeği

dinle- X dinleme-

“Gözleri yuvalarında sansar yavruları gibi oynayan bir adam, bu kişilerin kollarına yapışıp olan biteni kaşla göz arasında sır veriyormuşçasına anlatır anlatmaz, yeni gelenler oturacak yer aradılar.” (s.190)

... anlatır anlatmaz: ulaç öbeği

anlat- X anlatma-

“Çocuğu doğar doğmaz da öldürmek olmazdı, çünkü kader artık bir kez bağlanmıştı.” (s.191)

çocuğu doğar doğmaz da öldürmek: mastar öbeği

doğ- X doğma-

“Bunları işitir işitmez dehşet içinde kalan padişahın emriyle söz konusu çocuk aranıp bulunmuş ve kırk bir ilmin üstadı olan doksan dokuz âlim, gerçek olan ne varsa ona öğretmeye başlamıştı, öyle ki, çocuk bu sayede sadece gerçek olanları düşünecek ve böylece âlemin nizamı aksamayacaktı.” (s.191)

bunları işitir işitmez: ulaç öbeği

işit- X işitme-

“İhtiyar demkeş, Âdemoğlu'nun gördüğü her rüyanın, kurduğu her düşün işte bu Mutsuz Çocuğun bir eseri olduğunu söyleyip hikâyesini bitirdikten sonra oradakiler, Uzun İhsan Efendi'nin az önce oturduğu yere ister istemez baktılar.” (s.192)

Uzun İhsan Efendi'nin az önce oturduğu yere ister istemez: ulaç öbeği

iste- X isteme-

“Kaleden atılan bir humbara yanibaşında patlar patlamaz aklını kaybedecek gibi oldu ve ağlaya sızlaya, nereye gittiğini bilmeksizin sıçan yollarının üzerinden atlayıp koşmaya başladı.” (s.194)

...yanibaşında patlar patlamaz: ulaç öbeği

patla- X patlama-

“Fakat Ordu-yu Hümayun metrislerinden, çakaralmazlar, misketler, arkebüzler ve karabinalardan atılan bir nice kurşun, havada ısıklar çalarak bulunduğu yerin duvarlarına çarpar çarpmaz oradan kaçması gerektiğini anladı.” (s.194)

bulunduğu yerin duvarlarına çarpar çarpmaz: ulaç öbeği

çarp- X çarma-

“Sonunda, içlerinden elebaşları olduğu anlaşılan biri musluğu çevirir çevirmez çıplak adam acıyla bağırdı ve yarımküreler birbirinden ayrılarak soğuk, taş zemine gürültüyle yuvarlandılar.” (s.195)

...musluğu çevirir çevirmez: ulaç öbeği

çevir- X çevirme-

“Gözkapakları ağırlaşır sonunda düşmeye başlar başlamaz rahatça kıvrılıp uyuyabileceği bir yer aramaya başladı ve sonunda bir ağacın tepesini gözüne kestirdi.” (s.196-197)

...sonunda düşmeye başlar başlamaz: ulaç öbeği

başla- X başlama-

“Tozu bir kâğıda yaydı ve parayı kâğıdın altına yerleştirir yerleştirmez demir tozları birbirine yapışır mıknatısiyet çizgilerini ortaya çıkardılar.” (s.202)

parayı kağıdın altına yerleştirir yerleştirmez: ulaç öbeği

yerleştirir- X yerleştirme-

“İyi ruhları ve melekleri uzaklaştırmak için, yakalanır yakalanmaz tepeden tırnağa domuz yağına bulanana bu adam, sözümona Mehdi'nin ta kendisiydi.” (s.203)

...yakalanır yakalanmaz domuz yağına bulanana bu adam: sıfat tamlaması

yakalan- X yakalanma-

“Üçüncü bir düzenek, bu çubukların bazılarını ana mıknatısa bağlar bağlamaz demir tozları onlara yapışır.” (s.208)

üçüncü bir düzenek, bu çubukların bazılarını ana mıknatısa bağlar bağlamaz: ulaç öbeği

bağla- X bağlama-

“Teşkilatın adamları yatağanlarına davranır davranmaz Binbereket'in arkasındakiler kadını yerinden oynatıp yolu açmayı başardılar.” (s.212)

teşkilatın adamları yatağanlarına davranır davranmaz: ulaç öbeği

davran- X davranma-

“Ne var ki Zülfıyar dayanıklı çıktı ve silkelenip tepesindeki çocukları sağa sola fırlatır fırlatmaz altı namlulu pistolünü çekti.” (s.212)

silkelenip tepesindeki çocukları sağa sola fırlatır fırlatmaz: ulaç öbeği

fırlat- X fırlatma-

“Üzerine yine bir anda tırmanan onlarca çocuk baldırına, kışına, pazularına, boynuna ve kulaklarına dişlerini geçirir geçirmez acıyla bağırdı ve yere yıkıldı.” (s.212)

üzerine yine bir anda tırmanan onlarca çocuk baldırına, kışına, pazularına, boynuna ve kulaklarına dişlerini geçirir geçirmez: ulaç öbeği

geçir- X geçirme-

“Gürültü yatıştır yatışmaz, çok zaman önce kadın kılığına girdiği için Bağdat paşasının oğlu tarafından kaçırılan hırsızın sesi duyuldu.” (s.213)

gürültü yatıştır yatışmaz: ulaç öbeği

yatış- X yatışma-

“Ama döner dönmez seni kendi ellerimle öldüreceğim dedi ve paraları yağma eden dilencilerin arasına karıştı.” (s.215)

döner dönmez: ulaç öbeği

dön- X dönme-

2.7. ZAMANDA KARŞITLIK

Romandaki olaylar 17.yüzyılda geçse de roman masalsı bir hava taşıdığı için zaman, fon olarak kullanılmıştır. “*Puslu Kıtalar Atlası*’nda herhangi bir zaman kategorisinden söz etmek mümkün değildir. Bu bağlamda da eserdeki zaman örgüsünün uyku belirsizliği içerisinde gerçekleşen bulanık bir dekor işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. (...) Ancak her şeyde olduğu gibi yazar zaman olgusu konusunda da okuyucuyla oynar. Kimi zaman kesinlik taşıyan, nesnel ifadeleri kullanırken, kimi zaman da belirsiz, masalsı, fantastik diyebileceğimiz sembolik bir hal alır.” (Koçakoğlu, 2008: 93)

“Ne var ki sabah olup da gece görüldüğü söylenen düşler anlatılmaya başlandığında sohbetin tadına doyum olmazdı.” (s.22)

sabah X gece

sabah sözcüğüyle günün ilk dilimi anlatılırken gece sözcüğüyle gecenin ilerleyen saatleri, uyunulan zaman anlatılmıştır.

“Bünyamin’in o uğursuz parayı bulmasından çok önce Pera’da Venedik balyosunun kâtipliğini yapan Kubelik adında biri vardı.” (s.23)

Bünyamin söz konusu parayı buluyor ama parayı bulmadan önce Pera’da Venedik balyosunun kâtipliğini yapan Kubelik’ten söz edilmektedir. Yüzey yapıda bulunan, parayı bulmasından çok önceki zaman dilimi, parayı bulduktan sonraki zaman dilimini de düşündürmektedir. Bu iki zaman dilimi, kendi içinde karşıtlığa neden olmaktadır.

parayı bulmadan önce X **parayı bulduktan sonra**

“Sabah olmuştu. Akşama doğru artan dayanılmaz kokuya rağmen kadavra üzerinde tam iki gün aralıksız çalıştı.” (s.27)

Cümledeki *sabah* sözcüğü günün ilk ışıkların belirtirken *akşama doğru* yapısı, akşamın ilk dilimini belirtmektedir.

sabah X akşam

“İhtiyar adamın gözüne o gece uyku girmedi. Sabah olunca evdeki yegâne battaniyeyi sırtına alıp ayısıyla birlikte evden çıktı.” (s.40)

gece X sabah

Cümlede *gece* sözcüğüyle akşamın ilerleyen vakti belirtilirken *sabah* sözcüğüyle de günün ilk dilimi ifade edilmiştir.

“Uzun İhsan Efendi, onun hırsızlıklarına bir son vermek için zincire vurmaya bile denedi. Ama Müşteri, zincirinden kurtulup bütün gün kim bilir nerelerde dolaştıktan sonra akşam eve elinde silindir şeklindeki gümüş bir kutuyla çıkageldi.” (s.42)

Gün sözcüğü TDK’de hem *gündüz* hem de *yer yuvarlağının kendi eksenini etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre* biçiminde açıklanmıştır. Cümlede geçen “bütün gün” zarfı hem 24 saatlik zaman dilimini hem de gündüz vaktini ifade edebilir. Cümlenin devamında “bütün gün” zarfından sonra “akşam” zarfının kullanılması “bütün gün” ile kastedilenin 24 saatlik zaman diliminin yalnızca gündüz dilimi olduğunu gösterir.

gün X akşam

“Kayığa binip doğruca lağımcıbaşına gideriz, adamın elini öpersin. Defterli olmaz tıklar tıklar akçeni öderler. Sen yine de yanına biraz para al. Çünkü sefer uzun sürecekmış diyorlar.” (s.55)

defterli olur olmaz: ulaç öbeği zaman zarfı görevinde

olur X olmaz

“O gece hiçbirinin gözüne uyku girmede. Sabah olur olmaz bezden sadaklarında okları, sırtlarında yayları, ellerinde mızrakları, cüz keselerinde taşlarla bir istila ordusu hasım mahalleye doğru yola çıktı.” (s.62)

o gece X sabah olur olmaz

“Paşa, kuzey surlarına sabahtan akşama kadar humbara atılmasını buyurdu.” (s.76)

sabahtan akşama kadar: ilgeç öbeği nicelik zarfı görevinde zamanda sınırlama anlamıyla

sabah X akşam

“Rivayet ederler ki Bağdat, Acem mülkü olmadan çok önce bu kentte hırsızın biri açılmadık kilit, girilmedik ev, soyulmadık konak bırakmıyor, gözden sürmeyi, alttan minderi, parmaktan yüzüğü, kulaktan küpeyi çalıp gününü gün, gecesini sefa eyliyordu.” (s.95)

Cümleden Bağdat’ın o tarihte Acem mülkü olduğunu anlıyoruz. Yazar, Bağdat’ın Acem mülkü olduğunu söylemiyor, tersine biz bu bilgiyi *Bağdat, Acem mülkü olmadan çok önce* yapısından anlıyoruz. Yüzey yapıdaki bu bilgi, derin yapıdaki tam tersi bir bilgiyi aklımıza getiriyor. Demek ki Bağdat şu an Acem mülkü ama bir de Acem mülkü olmadan önceki dönemi var, algısını zihnimize oluşturuyor. Dolayısıyla yüzey yapıdaki *Bağdat, Acem mülkü olmadan çok önce* yapısıyla derin yapıdaki *Bağdat, Acem mülkü olduktan sonra* yapısı karşıtlık oluşturmaktadır.

Bağdat Acem mülkü olmadan çok önce X **Bağdat Acem mülkü olduktan sonra**

“Adamlar onu dürtüp uyandırınca Zülfiyar uykulu gözlerle Hinzıryedi’yi süzmüştü. Kendisine getirilen kahveyi içerken bile onu hâlâ inceliyordu. Sonunda oturmasını emrederek ona ‘Artık bizim için çalışacaksın.’ dedi, ‘Teşkilatımız ve efendimiz için.’ “ (s.100)

Zülfiyar uyandıktan sonra ilkin Hinzıryedi’yi süzüyor, kahve içiyor. *ilkin* sözcüğü, yüzey yapıda söylenirse de Hinzıryedi’yi süzmek eyleminin ilk olarak yapıldığı

anlaşıyor. Yüzey yapıda yer alan *sonunda* sözcüğü karşıtı olan *ilkin* sözcüğünü çağrıştırıyor.

ilkin X sonunda

“Teşkilata zoraki bir şekilde girer girmez Büyük Efendi'nin kendisinden istediği şey gerçekten de çok garipti: Kostantiniye'de dilencilerin topladığı bütün sadakalar ertesi sabah iade edilmek üzere bir geceliğine kendisine verilecekti.” (s.103)

ertesi sabah X bir geceliğine

Kostantiniye'de dilencilerin topladığı sadakalar bir geceliğine kendisine verilecek, ertesi sabah iade edilecek. Cümlede *bir geceliğine* zaman diliminden sonra gelen *ertesi sabah* zaman dilimi, esasen gece karanlığından sonra sabahın ilk dilimini ifade etmektedir. Böylece sabah-akşam karşıtlığını elde ederiz.

“Bütün gece bu meseleye kafa yordu. Sabah olur olmaz terlemeye başladığında haplardan bir tane aldı. Akşam ezanları okunduktan sonra sükün eden dilenciler toplayabildikleri bütün sadakaları, onun gözetiminde yamalı torbalardan çuvallara boşaltırlarken kafasındaki sorulara hâlâ cevap bulabilmiş değildi.” (s.103)

sabah olur olmaz X akşam ezanları okunduktan sonra

“Fels, mangır, akçe, kuruş ve hatta tek tük altın sikkelerle dolu çuvallar her akşam Zülfiyar ve adamları tarafından alınıyor, sabah olunca yine aynı adamlar tarafından dilenciler loncasının önüne getirilip eksiksiz teslim ediliyordu.” (s.103)

her akşam X sabah olunca

“Dilencilerin tembel, atıl ve hevessiz kişiler olduklarını savunanların aslında ne kadar yanlış olduklarını anlamaları için gelip de loncaya bir göz atmaları yeterdi. Çünkü onlarda gündüz vakti gözlenen bezginlik ve uyuşukluğun tersine bu esnaf, geceleri sadece birkaç saat uykuyla yetinerek karıncalar gibi çalışıyordu.” (s.109)

gündüz vakti X gece

“Aynada şimdi, kıyametten bir yıl önce, yedinci dolunayda Mehdi'nin geleceği yazılı. Bir yıl sonra dünya yokolacak.” (s.179)

bir yıl önce X bir yıl sonra

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DİL BİLGİSEL KARŞITLIKLAR

Dil bilgisi, dilin kurallarının somut yapılarla belirlenmesidir. Bu bölümde ağırlıklı olarak yüzey yapıdaki dil bilgisel unsurlardan kaynaklanan karşıtlıklar incelenmiştir. Dil bilgisel karşıtlıklar başlığında; sözcük, sözcük öbeği ve cümle bağlamındaki karşıtlıklar ele alınmıştır.

3.1. CÜMLE İÇİNDEKİ KARŞITLIKLAR

TDK cümleyi şöyle tanımlamaktadır: “*Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce.*” Yüklemının türüne göre cümleler ad ve eylem cümlesi olmak üzere ikiye ayrılır. Çalışmamızda ad ve eylem cümlelerinin kendi içinde karşıtlık ilişkisi kurduğunu görüyoruz. Elde ettiğimiz karşıtlıklar kimi zaman yüzey yapıda somut olarak yer alırken kimi zaman da derin yapıda kalmış dil birimleriyle çıkarıma dayalı olarak elde edilmiştir.

“*Bir dünya haritası yapmayı kafaya koyan Uzun İhsan Efendi, bu işe özenen diğer kâşiflerin tersine, yerinden kııldamadan yeni kıtalar keşfetmenin peşindeydi.*” (s.44)

Uzun İhsan Efendi, dünya haritası çizmeye karar veriyor. Cümleden anlaşıldığına göre kâşifler, keşiflerinin sonunda dünya haritası çizmektedir. Uzun İhsan ise kâşiflerin tam tersine kıtalar keşfetmeden dünya haritası çizmeyi tasarlamaktadır. Uzun İhsan Efendi ile kâşiflerin tarzı tam karşıtlığa neden olmaktadır. İki kişinin tarzındaki karşıtlık, *tersine* sözcüğüyle de yüzey yapıda desteklenir.

“*Hayır sahipleri ona fels, mangır, akçe ve altınlarını vermek için adeta yarışırken o da ‘Ayağına Kâbe sevabı yazılsın, Allah yavuz dilden kem nazardan saklasın, Hakk Teala yavuz, yüzsüz, utanmaz avrat kazasından saklasın, yolun Hicaz olsun, el kazana sen yiyessin, mutluluk yağmuru altında kaftansız kalasın, Allah seni karı şerrinden azat eylesin, üç otuz on yaşın dolsun.’ diye dualarını sıralıyordu.*” (s.96)

El kazana, sen yiyessin iç cümleleri anlam bakımından karşıttır. Çünkü burada başkaları zahmet çeksin, çalışıp kazansın sen de zahmet çekmeden rahatça ye, iç anlamını taşıdığından karşıtlık söz konusudur.

el zahmet çeksin X sen zahmet çekmeyesin

Şer; istenmeyen, kötü bir durumu ifade eder. Azat eylemek ise özgürlüğe kavuşmak anlamına gelir ki istenen bir durumdur. İstenmeyen durumdan kurtulmak (şerden azat eylemek) anlam bakımından kendi içinde karşıtlığı ifade ediyor.

şer X azat olmak

“Bu ortam ne kadar kasvetli olursa olsun, sedirlerden birinde şiş göbekli ama zayıf bir adam horlaya horlaya uyuyordu.” (s.99)

Cümlede kasvetli bir ortamdan söz edilmektedir. Ortam kasvetli fakat zayıf adam, ortamın kasvetiyle tezat teşkil edecek biçimde horlaya horlaya, rahatça uyumaktadır. Cümledeki ortamla zayıf adamın tavrı karşıtlığa neden olmaktadır.

kasvetli **ortam** X horlaya horlaya uyuyordu

“Dilenciler, Efrasiyab’ın zulmü altında yine inlemeye başladıklarında, kethüdarları olan Hinzıryedi’nin kendini düşüncelere kaptırıp loncaı ihmal etmeye başlaması her şeye tuz biber ekti.” (s.117)

Efrasiyap, dilencilere zulmediyor. Bu durumda Hinzıryedi, kethüdarları olarak kendinden beklendiği üzere dilencilere yardım etmesi gerekirken dilencilere yardım etmiyor. Bu durumu kendinden beklenen davranış X kendinden beklenmeyen davranış olarak okuyabiliriz. Dolayısıyla uygulamada bir karşıtlık söz konusudur.

“Ne kadar ağır görünürse görünsün, fıçı bomboştur.” (s.128)

Bünyamin’in gördüğü fıçı ağır görünüyor demek ki büyük bir fıçıdan söz ediliyor. Fıçının hacminin büyük olması, Bünyamin’de fıçının ağır olduğu izlenimini uyandırmıştır. Fakat ağır görünmesine karşın fıçının içi boştur. Fıçının içi ile dışı, dolaylı yoldan karşıtlık ilgisi kurulmasını sağlamıştır.

“Belki de sahip olduğum hiçbir şey bana ait değil.” (s.151)

Yukarıdaki cümlede söz konusu kişinin bir şeylere sahip olduğu ama aynı zamanda sahip olduklarının kendine ait olmadığı anlatılıyor. *sahip ol-* birleşik eylemi ile *ait değil* olumsuzluk koşacı arasında çıkarıma dayalı karşıtlık vardır.

sahip ol- X ait değil

3.1.1. Sözcük Öbekleriyle Kurulan Karşıtlıklar

Bu bölümde bir cümledeki sözcük öbeği içinde ve sözcük öbekleri arasında elde edilen karşıtlıklar çözümlenecektir.

3.1.1.1. Sözcük Öbeği İçindeki Karşıtlıklar

Sözcük öbeği, en az iki sözcüğün anlamsal ve biçimsel bakımdan birlikteliğidir. Sözcük öbeğinin içinde kalan sözcükler arasında karşıtlık görülebilmektedir. Çalışmada; belirtili ve belirtisiz ad tamlaması, sıfat tamlaması, bağlama öbeği, ilgeç öbeği, iyelik öbeği, ikileme yapısı, mastar öbeği, ortaç öbeği, ulaç öbeği, birleşik eylem öbeği içindeki karşıtlıklar tespit edilmiştir.

“Ayrıca gemi, güçlkle söndürülmüşe benzeyen birkaç yangın izi de taşıyordu.”
(s.15)

Ateş toplarından oluşan yangın, söndürülmezse büyür. Söndürüldükten sonra ise yangından söz edemeyiz. Bu cümlede yangın izi, yangını düşündüğü için yangın ve söndürülmesi iki karşıt durum oluşturmaktadır.

güçlkle söndürülmüşe benzeyen birkaç yangın izi: sıfat tamlaması

“Kuşağında, gümüşle işlenmiş ayet-i kerimelerin parıldadığı murassa yatağan taşıyan bu adam, en şiddetli soğuklarda bile yalın ayak dolaşp baldırlarını açıkta bırakan diz çakşırıyla Kostantiniye'nin yedi meydanında ve yetmiş iki külhanında topuk gösterirdi.” (s.16)

en şiddetli soğuklarda bile yalın ayak dolaşp: ulaç öbeği

şiddetli soğuk X yalın ayak dolaş-

Şiddetli soğuklarda, soğuktan korunmak için kalın giysiler giyilir. Burada Arap İhsan, soğuk havayla bağdaşmayacak biçimde yalın ayak dolaşmaktadır. Soğuk havaya rağmen yalın ayakla dolaşma arasındaki dolaylı yoldan verilen karşıtlık, okuyucuyu şaşırtmaktadır.

“Balçığa bata çıka ilerlerken fare ve köpek leşlerine, sivri kemikli at kafataslarına basmamaya dikkat ediyorlardı.” (s.18)

balçığa bata çıka ilerlerken: ulaç öbeği

bat- X çık-

“Hem yatmak hem de çalışmak için kullanılan karmakarışık bir yerdi burası.”
(s.20)

hem yatmak hem de çalışmak: bağlama öbeği

yat- X çalış-

“Dişçiliğe de o gecenin sabahı başladı.” (s.25)

o gecenin sabahı: belirtili ad tamlaması

gece X sabah

“Cerrahlığa başladıktan bu yana etyemez olan Kubelik’in ciğerlere gösterdiği ilgi hayreti mucipti.” (s.31)

Kubelik’in cerrahlığa başladıktan sonra et yemediği ifade ediliyor. Et yememesine karşın ete ilgi göstermesi karşıt bir durumdur ki bu da okurun dikkatini çekmektedir.

cerrahlığa başladıktan bu yana etyemez olan Kubelik’in ciğerlere gösterdiği ilgi: sıfat tamlaması

etyemez olan Kubelik X Kubelik’in ciğerlere gösterdiği ilgi

“Çünkü bu cerrahın eli, en zorlu köpek dişlerini bile kolaylıkla çekebilecek kadar hafif ve çevikti.” (s.43)

en zorlu köpek dişlerini bile kolaylıkla çekebilecek kadar hafif ve çevik: bağlama öbeği

zor X kolay

“Gördükleri ister gerçek ister düş olsun, bundan gerçeği ya da düşü gören bir öznenin varlığı çıkıyordu.” (s.46)

ister gerçek ister düş: bağlama öbeği

gerçek X düş

“Sonradan ünü bütün Kostantaniye’ye yayılacak olan bu ağaç, yiğit bir nesil yerine uykucu bir gençliğin yetişmesine sebep olacağı korkusuyla padişah fermanıyla kesilecekti.”
(s.51)

Yiğit bir nesil mücadeleyi, uykucu bir nesil ise tembelliği çağrıştırır. Bu anlamda söz konusu edilen bu iki neslin birbirine karşıt olduğu görülüyor.

yiğit bir nesil yerine uykucu bir gençliğin yetişmesine sebep olacağı korkusuyla:
ilgeç öbeği

yiğit bir nesil X uykucu bir gençlik

“Kapıda sadece ekmekle suyun verildiği ve büyük küçük aptesler için kullanılan lazımlıkların alındığı küçük kapaklar açık bırakıldı.” (s.52)

büyük küçük aptesler: ikileme yapısındaki sıfat tamlaması içinde karşıtlık

büyük X küçük

“Adam bulmakta zorlanan Vardapet, mezara diriyken gömüldüğü halde sağ salim çıkmayı başarabilen delikanlıyı işittiğinde bu yüzden doğruca onun evine yollanmıştı.” (s.54)

mezara diriyken gömüldüğü halde: ulaç öbeği

Kişinin canlıyken gömülmesi söz konusu değildir. Buna karşın cümlede delikanlının diriyken gömüldüğü söylenmekte bu açıdan da diri olmak ve gömülmek karşıtlığa neden olmaktadır.

diri X gömül-

“Kendisine ikram edilen kahveyi içerken her nefes alış verişinde göğsündeki taşın o bitmek tükenmek bilmez takırtıları duyuluyordu.” (s.54)

her nefes alış veriş: mastar öbeği

nefes alış X nefes veriş

“Vardapet, Bünyamin’in ağzından girip burnundan çıkararak onun maceracı ruhunu tutuşturur gibi olmuştu.” (s.54)

Vardapet, Bünyamin’in ağzından girip burnundan çıkararak: ulaç öbeği içinde yer alan deyim in ulaç görevindeki iki ögesi arasında karşıtlık vardır.

ağzından gir- X burnundan çık-

“Şehrin uykuda olduğu anda bile düşlerin görülüp kâbusların gerçekleştiği, şehzadelerin boğdurulup rüşvetlerin hesaplandığı, gizli ittifakların imzalanıp şerbetlere

binbir çeşit zehrin katıldığı o anda bile sarayda kutsal emanetlerin bulunduğu o odada yanık sesli bir hafız, kendisinden öncekilerin yüz almış yıldır aralıksız kıraat ettiği Kuran'ı, vecd içinde gözlerini kapayarak kim bilir kaçınıcı defa okuyordu.” (s.56)

binbir çeşit zehir: birleşik sıfat

bin X bir

“Tan sökümünden gün batımına kadar gözünden bir damla yaş gelmeksizin aralıksız olarak güneşe bakabilen oydu.” (s.60)

tan sökümünden gün batımına kadar gözünden bir damla yaş gelmeksizin aralıksız olarak güneşe bakabilen: ortaç öbeği

tan sökümü X gün batımı

gözünden bir damla yaş gelmeksizin aralıksız olarak güneşe bak-, olağan duruma karşıt bir davranış biçimidir. Hem de tan sökümünden gün batımına kadar... Gerçekleşmesi olanaksız bu durum, karşıtlık ilişkisi içinde tek taraflı verilmiş gözükmetedir. Olanaksız öge (gözünden bir damla yaş gelmeksizin aralıksız olarak güneşe bak-) yüzey yapıya yerleştirilmiş, olanaklı diğer öğeye düşünerek ulaşma yolu seçilmiştir.

“Ağır bir kılınç üfleyerek yerinden oynatabilen oydu.” (s.60)

ağır bir kılınç üfleyerek yerinden oynatabilen: ortaç öbeği

Ağır bir nesneyi yerinden oynatabilmek güç ister. Oysa buradaki cümlede, ağır kılınç basit bir hareketle yerinden oynatılmıştır. Güç gerektiren bir işi, güç gerektirmeyecek biçimde halletmek karşıtlık oluşturur. Ağır kılınç, gücü temsil ederken üfleyerek yerinden kımıldatmak çok güç istemeden yapılan bir hareketi anlatır. Buradan şöyle bir karşıtlığa ulaşabiliriz: güç X güçsüzlük

“Uykusuzluk illeti yüzünden gece düş görmeyen bu çocuğun gündüz düşlerinde ise Efrasiyab'ın izi vardı.” (s.61)

Düş, uyurken zihinde beliren olaylara denir. Düş, uykuyla; uyku da gece ile özdeşleşen bir kavramdır. Gündüz de uyuyup düş görme olanağı söz konusuysa da düş, genel itibarıyla gece görülür. Bu açıdan bakıldığında belirtili ad tamlamasında, tamlayan ile tamlanan arasına giren *gündüz* sözcüğü, *düş* sözcüğüyle karşıtlık oluşturmaktadır.

uykusuzluk illeti yüzünden gece düş görmeyen bu çocuğun gündüz düşleri: belirtili ad tamlaması

gündüz X düş

“*Sonraki gün harçlıklarını birleştirip demirciden büyük boy kırk beş ve küçük boy iki yüz çivi aldılar.*” (s.62)

büyük boy kırk beş ve küçük boy iki yüz çivi: bağlama öbeği

büyük boy X küçük boy

“*Yeniçerilere dağıttığı bakır metelikleri bu yüzden geri alan paşa, bu paraların hemen eritilmesini buyurdu.*” (s.72)

yeniçerilere dağıttığı bakır metelikleri bu yüzden geri alan paşa: sıfat tamlaması

Paşa, yeniçerilere bakır metelik dağıtmıştır. Bir süre sonra paşa, dağıttığı bakır metelikleri geri almıştır. dağıt- X geri al- eylemleri, ver- X al- anlamı taşımaktadır. Bu anlamda bir karşıtlık söz konusudur: vermek X almak

“*Çünkü yalnızca yatay bir düzlemde değil düşey düzlemdeki açıları da sabit olmalıydı.*” (s.74)

yatay bir düzlemde değil düşey düzlemdeki açıları: bağlama öbeği

yatay düzlem X düşey düzlem

“*Anlaşılan, casusun orada bulunduğu şu ya da bu şekilde haber alındığından baskına gelen askerler kapıyı kırmaya çalışıyorlardı.*” (s.79)

...şu ya da bu şekilde haber alındığından: ulaç öbeği

Örnekteki “şu ya da bu şekilde” yapısı, örtük bir iletidir. “şu ya da bu” sıfatlarından kastedilen net olarak açıklanmasa da birbirinin aynısı olmadığı bellidir. Bunu x, y değildir biçiminde de örnekleyebiliriz. Peki, “şu ya da bu” sıfatlarının farklı olması, karşıt olduğunu kesin olarak gösterir mi? Kesin olarak göstermese de hissettirir zira bu ifadeler *doğrudan oksimoron* kategorisinde değerlendirilir.

“*Çobanın hâline hased odur ki*

Fârîğ-i in ü ân ü bûd ü ne - bûd

Ona ömründe olmamış meşhûd”

... (Recaizade Mahmut Ekrem)

în ü ân ü bûd ü ne-bûd “ Şu bu, var yok kavgasından uzak ” : Birden fazla yabancı sözcüğün birleşiminden oluşan bu ifadede, “var-yok”; “şu-bu” kavramları arasında bariz bir zıtlığın olduğu görülmektedir.

“Doğrudan oksimoron kategorisinde olan bu ifade, iki zıt kavramın birleşerek tamlama oluşturduğu oksimoron örneğidir. Yeni bir semantik yapının yansıtıldığı bu ifadeler, yapıcı sıfat tamlaması şeklindedir.” (İsi, 2016: 122 – 123)

“Süvari, arayıp taramayı bırakarak humbarayı alıp daha uzağa fırlatmak üzere yerinden doğruldu.” (s.83)

Süvari arayıp taramayı bırakıyor. Yani artık aramıyor. Süvari “aramak” eylemini gerçekleştirirken bir süre sonra bu eylemden vazgeçip artık aramıyor. Dolayısıyla yüzey yapıdaki “arayıp taramayı bırak-“ ile derin yapıdaki “ara-“ eylemi arasında karşıtlık vardır.

süvari, arayıp taramayı bırakarak: ulaç öbeği

ara- X arayıp taramayı bırak-

“Sarkıtların altında ve dikitlerin üstünde tahtaları çoktan çürümüş devasa bir gemi vardı.” (s.84)

sarkıtların altında ve dikitlerin üstünde: bağlama öbeği

sarkıtların altı X dikitlerin üstü

“Meyvesini yediği ağacın köklerinin uzandığı her yerden gelen binbir çeşniyi, binbir lezzeti, binbir hüznü ve kahkahayı tattı.” (s.87)

meyvesini yediği ağacın köklerinin uzandığı her yerden gelen binbir çeşniyi, binbir lezzeti, binbir hüznü ve kahkahayı: bağlama öbeği

hüzün X kahkaha

“İçlerinden biri atından inerek celladın burnuna kapı gibi bir ferman dayadı.” (s.99)

İçlerinden biri öbeği parça-bütün ilişkisini göstermektedir. Bütün, parçalardan oluşmaktadır. Bütün çokluğu, parça ise tekliği ifade eder. Dolayısıyla bütün-parça ilişkisi karşıtlık esasına dayanmaktadır. Atlı gruptan biri atından inip fermanı, celladın burnuna

dayıyor. Atlı gruptan yalnız biri harekete geçiyor diğerleri ise edilgen (pasif) durumda kalıyor. Burada hem parça - bütün hem de aktif X pasif karşıtlığı vardır.

içlerinden biri ad tamlaması değerindeki sözcük öbeğinde (-DAn) ekli ad bütünü gösterip geldiği adı, iyelikli ada bağlıyor.

içlerinden **(bütün)** x biri **(parça)**: çıkmalı tamlama¹

etkin X edilgen

“Raflarda kırmızı, yeşil, sarı ve mavi tozlarla dolu irili ufaklı kavanozla renk renk sıvıyla dolu boy boy şişe görünüyordu.” (s.102)

irili ufaklı kavanoz: ikileme yapısındaki sıfat içinde karşıtlık

irili X ufaklı

“Zaten genç olsun yaşlı olsun erkeklerin hemen hepsinin kadidi çıkmış burunları düşmüş, dişleri dökülmüştü.” (s.108)

genç olsun yaşlı olsun: bağlama öbeği

genç X yaşlı

“Çetesiyle birlikte nerede yatıp nerede kalktığı meçhuldü.” (s.116)

çetesiyle birlikte nerede yatıp nerede kalktığı: ortaç öbeği

yat- X kalk-

“Bir fincan kahveyle bir kova su getirilmesini emretti.” (s.119)

Cümlede sızan kişiyi (Hinzıryedi) uyandırmak için bir fincan kahve ile bir kova suya gereksinim duyuluyor. Bir fincan kahveyle bir kova su arasında hacim bakımından karşıtlık vardır.

bir fincan kahveyle bir kova su: bağlama öbeği

bir fincan kahve X bir kova su

¹ Prof. Dr. Kerime Üstünova'nın *Ad İşletimi* kitabındaki *Tamlayan Durumu* bölümünde *çıkmalı tamlama* hakkında geniş bilgi verilmiştir.

“Mahmutpaşa’da dolaştığı sırada, ağlayan gülen, takla atan, amuda kalkan, ağzı salyalı beli zincirli deliler tarafından fark edildiği zaman artık sabah ezanları okunuyordu.” (s.124)

ağlayan gülen: ikileme öbeği

ağla- X gül-

“Tahtakale’de gündüz sarraf ve gece kumarbaz olan her kim varsa, kafasında binbir düşünce taşıyan delikanlı önlerinden geçer geçmez, ‘Vay vay vay! Altının ayarını diliyle anlayan ve bir atışta düşüş düşüren efendimizin hayatını demek bu genç kurtardı.’ dediler.” (s.124)

gündüz sarraf ve gece kumarbaz...: bağlama öbeği

gündüz X gece

kafasında binbir düşünce taşıyan delikanlı: sıfat tamlaması

bin X bir

“Çünkü doğru ya da yanlış olduğu er ya da geç anlaşıldığında, ben ya zengin ya da ölü olacağım.” (s.136)

doğru ya da yanlış...: bağlama öbeği

doğru X yanlış

er ya da geç...: bağlama öbeği

er X geç

zengin ya da ölü: bağlama öbeği

zengin (**canlı**) X ölü

“Casusun sözlerinden ziyadesiyle etkilenen padişah o gece uyumayıp sabaha kadar düşündü.” (s.136)

o gece uyumayıp sabaha kadar: ilgeç öbeği

o gece X sabaha kadar

padişah X casus, dost X düşman karşıtlığını düşündürür

“Efraim’in adamları, sustalı divitleri, zehirli ve panzehirli yüzükleri, odalardaki gizli mazbataları, şahadetnameleri, hüsnühal kâğıtlarını, gothik, italik, sülüs ve kufi tarzlarda yazıp tuğraları ve imzaları taklit edebilen hattatlar gibi meslek erbabı ile casusların bizzat kendilerinden ibaretti.” (s.137)

zehirli ve panzehirli yüzükleri: bağlama öbeği

zehir X panzehir

“Gerçekten de limanlara gelen ve giden malların fiatlarının ne zaman yükselip düşeceğini casusları aracılığıyla bildiğinden paraca sıkıntı söz konusu değildi.” (s.138)

gerçekten de limanlara gelen ve giden malların fiatlarının ne zaman yükselip düşeceğini: ortaç öbeği

yüksel- X düş-

gel- X git-

“Birçok yeniçeri bölüğü, topçu taburu, hatta sık sık koskoca bir kolordu, bazan da ordunun ta kendisi, sahte fermanlar ve doğru bilgilerle zaferden zafere koştı.” (s.140)

sahte fermanlar ve doğru bilgilerle: ilgeç öbeği

sahte fermanlar X doğru bilgiler

“ Hem evet, hem hayır.” (s.145)

hem evet, hem hayır: bağlama öbeği

evet X hayır

“Yaratılmamış olanı anlaman için önce yaratılmış olan ile kastedilen şeyi bilmen yerinde olur.” (s.146)

senin yaratılmamış olanı anlaman için önce yaratılmış olan ile kastedilen şeyi bilmen: tamlayanı düşmüş iyelik öbeği

yaratılma- X yaratıl-

“Ne var ki soruların cevabını öğrenebilmen için önce buna layık olduğunu göstermen gerekir.” (s.149)

soruların cevabını öğrenebilmen için: ilgeç öbeği

soru X cevap

“İstedığın yere girip çıkabilirsin.” (s.153)

girip çık-: birleşik eylem

gir-X çık-

“Çünkü para kazanmanın cazibelerini ve iflas etmenin tehlikesini kalplerinde defalarca hissetmiş olan tüccarlar gözünde Girdbad, hem son derece cazip hem de akıl almayacak kadar tehlikeliydi.” (s.155)

para kazanmanın cazibelerini ve iflas etmenin tehlikesini kalplerinde defalarca hissetmiş olan tüccarlar gözü: belirtisiz ad tamlaması

para kazanmanın cazibeleri X iflas etmenin tehlikesi

“Gelgelelim bu beyhude tedbirler de fayda sağlamayınca, sönen talih yıldızını yeniden tutuşturmak için havai fişekler atmaya başladılar.” (s.157)

“sönmek” eylemi karanlığı, “tutuşturmak” eylemi ise aydınlığı çağrıştırmaktadır. Bu eylemlerin zihnimizdeki algıları karanlık ile aydınlık, karşıtlık oluşturmaktadır.

sönen talih yıldızını yeniden tutuşturmak için: ilgeç öbeği

sön- X tutuş-

“Ama bunun için kumardan kazandığı paranın ancak yüzde birini harcaması gerekiyordu.” (s.159)

kumardan kazandığı paranın ancak yüzde birini harcama: mastar öbeği

kazan- X harca-

“Nihayet batakhaneyi satın alıp fedailerini kiraladığı zaman eli biraz genişledi.” (s.159)

batakhaneyi satın alıp fedailerini kiraladığı zaman: ulaç öbeği

satın al- X kirala-

“Eşiğin önünde atlarından inip kapıya üç uzun ve üç kısa aralıkta altı kez vurdular.” (s.164)

üç uzun ve üç kısa aralık: bağlama öbeği

uzun X kısa

“Böyle olmayanlar ise, batakhane de toprak kaplar içinde bedavadan verilen afyonlu şarap nedeniyle kazanmayla kaybetmek arasındaki farkı algılayacak yeteneklerini çoktan yitirmişlerdi.” (s.164)

kazanmayla kaybetmek arasındaki farkı algılayacak yetenekleri: iyelik öbeği

kazan- X kaybet-

“Toprağın derinliklerinde bulunduğu küpler dolusu altını yıllardır bu batakhane de kaybetmekle meşgul bir defineci ise zarları yuvarlamadan önce, bu günah yuvasına gelmeye kırk bir akçeye razı olan nefesi kuvvetli bir pîre üfletiyordu.” (s.165)

toprağın derinliklerinde bulunduğu küpler dolusu altını yıllardır bu batakhane de kaybetmek: mastar öbeği

bul- X kaybet-

“Fakat yine de, doğru olsun ya da olmasın, anlattıklarını sonuna kadar dinlemeye kararlıyım.” (s.179)

doğru olsun ya da olmasın: bağlama öbeği

doğru ol- X **doğru** olma-

anlattıklarını sonuna kadar dinleme: mastar öbeği

anlat- X dinle-, konuş- X sus- karşıtlığını düşündürür.

“Kurtubi'nin tezkiresinde Mağrip illerinden çıkıp geleceği bildirilen, hilye-i şerifi bütün âlimlerce malum Mehdi'yi, kıyametin o yetmiş küsur alametlerinden birini, Deccal'ın bayrağı altında toplanan kâfirler ve akli çelinmişlerle savaşıp onları yenecek olan o kurtarıcıyı, Kehanet Aynası'nın gösterdiğine göre Hesap Günü'nden bir yıl önce ve yedinci dolunayda kente batı kapısından girecek olan o Büyük İnfazcıyı bekleyen Ebrehe, aşağılanmanın hem tadını çıkarıp, hem de acısıyla kıvranırken, Kostantiniye akıllara durgunluk veren bir haberle çalkalanıyordu .” (s.187)

aşağılanmanın hem tadını çıkarıp hem de acısıyla kıvranırken: bağlama öbeği

tadını çıkar- X acısıyla kıvran-

“Kör olduğu halde, günün hangi saati olursa olsun, Müşteri, Zuhâl, Utarid, Seretan, Cevza, Akreb ve diğer gök cisimlerinin yerini bilen ve sağır olduğu halde tayfaların isyan fısıltılarını, geminin karinasında oynayan bir çivinin sesini, düşman bir silahın horozunun tıktısını işiten bu adam Galata meyhanelerinin vazgeçilmez sohbet konusu oluverdi.” (s.188)

sağır ol- X işit-

sağır olduğu halde tayfaların isyan fısıltılarını **işiten bu adam**, geminin karinasında oynayan bir çivinin sesini **işiten bu adam**, düşman bir silahın horozunun tıktısını işiten bu adam: sıfat tamlamalarından oluşmuş bağlama öbeği içinde, sağır olduğu halde duyan bir adam betimlenerek sağır ol- X işit- karşıtlığı verilir.

kör olduğu halde, günün hangi saati olursa olsun, Müşteri, Zuhâl, Utarid, Seretan, Cevza, Akreb ve diğer gök cisimlerinin yerini bilen **bu adam**: sıfat tamlaması

kör ol- X gör-

“Emniyetli rotalar, meçhul topraklar, itimat telkin etmeyen maceralar ile ilgili sorular bir gece önceden kâğıtlara mum ışığında yazıldı.” (s.188)

emniyetli rotalar, meçhul topraklar, itimat telkin etmeyen maceralar ile ilgili sorular: sıfat tamlaması

emniyetli rota X itimat telkin etme-

“Göz, dürbün, usturlab olmadan yıldızları gören bu adam, kendisini güdecek birine ihtiyaç duymaksızın, sanki görüyormuş gibi, Galata sokaklarında yürümeye başladı.” (s.189)

“bu adam” yapısı ile söz edilen kişi, Uzun İhsan’dır. Uzun İhsan, kördür. Kör olmasına karşın görüyormuş gibi hareket etmesi, içinde bulunduğu durum ile hareketi arasında karşıtlığa neden oluyor.

göz, dürbün, usturlab olmadan yıldızları gören bu adam: sıfat tamlaması

kör adam(Uzun İhsan) X gören bu adam

“Bununla birlikte meyhanedekiler bu numarayı değil de, adının Uzun İhsan Efendi olduğunu söyleyen kör ve sağır adamın böyle bir şeyi nasıl olup da görüp sezebildiğine şaşıtlar.” (s.189)

adının Uzun İhsan Efendi olduğunu söyleyen kör ve sağır adamın böyle bir şeyi nasıl olup da görüp sezebildiği: belirtili ad tamlaması

kör adam X gör-

“Çünkü o kapkaranlık gecede yegâne ışıklar, pedalla döndürülen bileği taşlarından sıçrayan kıvılcımlardı.” (s.193)

o kapkaranlık gecede yegâne ışıklar: sıfat tamlaması

kapkaranlık gece X yegane ışıklar, karanlık X aydınlık karşıtlığını düşündürür.

“Bütün bunlardan sonra, çıplak adamın kara giysililer tarafından kürenin ortasındaki musluğa sırımlarla bağlandığını gören Alibaz, korku yerine bu kez merakla olacakları izlemeye başladı.” (s.195)

çıplak adamın kara giysililer tarafından kürenin ortasındaki musluğa sırımlarla bağlandığını gören Alibaz: sıfat tamlaması

çıplak X giysili

“Çünkü bu tozun bir kaşığı koskoca bir öküzü öldürebildiğine göre, alt tarafı bir çocuk için onun beşte biri de yeterliydi.” (s.196)

Bir kaşık toz, kendisinden beklenmeyecek kadar büyük bir olaya neden olabilecek derecede etkilidir. *Tozun bir kaşığı*, nicelikte azlığı; *koskoca bir öküz* nitelikte büyüklüğü ifade etmektedir. Cümlede nicelik-nitelik bağlamında bir karşıtlık söz konusudur.

bu tozun bir kaşığı koskoca bir öküzü öldürebildiğine göre: ulaç öbeği

bir kaşık X koskoca bir öküz

“Kara ilimlerle uğraşan âlimin sözlerini can kulağıyla dinleyen cahil adamın kafası bir noktaya takılmıştı.” (s.200)

kara ilimlerle uğraşan âlimin sözlerini can kulağıyla dinleyen cahil adamın kafası: belirtili ad tamlaması

âlim X cahil

“Tuğrasını böylece bastığı parayı Dünyaya saldıktan sonra, yaratılmamış boşluğun ta kendisi olan bu paranın dünyada ne var ne yoksa hepsini, evet hepsini satın almasını beklemeye başladı.” (s.200-201)

ne var ne yok: bağlama öbeği

var X yok

“İyi ruhları ve melekleri uzaklaştırmak için, yakalanır yakalanmaz tepeden tırnağa domuz yağına bulanana bu adam, sözümona Mehdi'nin ta kendisiydi.” (s.203)

...tepeden tırnağa domuz yağına bulanana bu adam: sıfat tamlaması

tepe X tırnak (yukarı X aşağı / üst X alt)

“Tasarıyı bana anlattıkları güne kadar, altı ay boyunca kurulmadan çalışan saatler yapılabildiğini biliyordum.” (s.207)

Saatin çalışabilmesi için kurulması gerekir. Saatin kurulmadan çalışması mümkün değildir. Burada mantıksal bir karşıtlık söz konusudur.

altı ay boyunca kurulmadan çalışan saatler: sıfat tamlaması

kurulma- X çalış-

“Çünkü yazıların birdenbire silinip aynada başka bir kehanetin belirdiğini gözlerimle gördüm.” (s.208)

yazıların birdenbire silinip aynada başka bir kehanetin belirdiğini: belirtili ad tamlaması

silin- X belir-

“Fakat hem Mehdi olduğuma inanıp, hem de bana işkence yapmak istiyorsunuz?” (s.210)

Mehdi olduğuna inanılan adam, içinde bulunduğu tezadı sorgulamaktadır. Söz konusu adamın Mehdi olduğuna inanılıyor. Bu nedenle adama iyi davranılmalı. Fakat adamın Mehdi olduğuna inanmalarına karşın ona niçin işkence yapılmak isteniyor? Bu iki çelişkili durum, cümlede karşıtlığa neden olmaktadır.

hem Mehdi olduğuma inanıp hem de bana işkence yapmak: bağlama öbeği

inan- X işkence yap-

“Gürültü yatıştır yatışmaz, çok zaman önce kadın kılığına girdiği için Bağdat paşasının oğlu tarafından kaçırılan hırsızın sesi duyuldu.” (s.213)

çok zaman önce kadın kılığına girdiği için Bağdat paşasının oğlu tarafından kaçırılan hırsızın sesi: belirtili ad tamlaması

kadın X oğul (**erkek**)

3.1.1.2. Sözcük Öbekleri Arasında Kurulan Karşıtlıklar

Bu bölümde iki sözcük öbeğinin birbirine karşıtlık oluşturması örneklenmiştir. Tek cümledeki belirtili, belirtisiz ve zincirleme ad tamlamalarının, sıfat tamlamalarının, derin yapıda kalan tamlamaların, ilgeç öbeklerinin, iyelik öbeklerinin, eylemsi öbeklerinin, birleşik eylem öbeklerinin birbirleriyle kurduğu karşıtlık ilgisi ele alınmıştır.

“Her milletten, her tabakadan, huyları, dinleri, dilleri farklı fakat amaçları aynı olan insanların bulunduğu bir yerdi burası.” (s.30)

huyları, dinleri, dilleri farklı **olan insanlar**: sıfat tamlaması

amaçları aynı olan insanlar: sıfat tamlaması

farklı **insanlar** X aynı insanlar

Cümlede iki farklı durumdan söz edilmektedir. Söz konusu insanların huyları, dinleri, dilleri farklı olmasına karşın amaçları aynıdır. Farklı niteliklere sahip insanlar aynı amaçta birleşebilmektedir. Burada karşıtların bütünlüğünü görüyoruz.

“Belinde yüz altmış filurilik acem şalı, kesesinde esedî altınların şingirtisiyle zengin bir tüccar, atıyla bir kemerin altından başını eğerek geçerken, bacakları olmadığı için elleri yardımıyla sürünerek ilerleyen bir dilenci ondan Allah rızası için sadaka istiyordu.” (s.30)

zengin bir tüccar: sıfat tamlaması

elleri yardımıyla sürünerek ilerleyen bir dilenci: sıfat tamlaması

zengin bir tüccar X elleri yardımıyla sürünerek ilerleyen bir dilenci

“Kendisine gösterilen satırları defalarca okuyan Kubelik, yeterince karalama yaptıktan sonra tercümesini bir kâğıda temize çekip Arap İhsan’a verdi.” (s.34)

yeterince karalama yaptıktan sonra: ilgeç öbeği

tercümesini bir kâğıda temize çekip: ulaç öbeği

karalama yap- X temize çek-

“Efendisine sarılıp uyumayı âdet edinen bu ayı, böylece adamcağızı ısıtması sanki yetmiyormuş gibi, o soğuk kış gecelerinde üzerlerine örttüikleri yegâne battaniyeyi oğulun azıcık kendine doğru çekiştirmesine tehditkar bir homurtuyla karşılık veriyordu.” (s.40)

onun ...ısıtması...: tamlayanı düşmüş iyelik öbeği

o soğuk kış geceleri...: sıfat tamlaması

onun ısıtması X o soğuk kış geceleri

“Uzun İhsan Efendi'nin geceleri istihareye yattığını ve türlü sorunun çözümünü, envai çeşit derdin devasını, Lokman Hekim'in reçetelerini ve Hazret-i Süleyman'ın mührünü gördüğüne bir kez inanan ihtiyar kadınlar yılmadan usanmadan adamın kapısını aşındırıp duruyorlardı.” (s.44)

Buradaki karşıtlıklar sözcük öbeğinin iki ögesi (tamlayan-tamlanan) arasında gerçekleşmektedir.

sorunun çözümü: belirtili ad tamlaması

sorun X çözüm

derdin devası: belirtili ad tamlaması

dert X deva

ihtiyar kadın X adamın kapısı: sıfat tamlamasının tamlananı ile belirtili ad tamlamasının tamlayanı arasında “kadın X adam” karşıtlığı

“Sabık zangocun o gün bugündür sinesinde taşıdığı bu taş, her soluk alış verişte yerinden oynayıp takırdıyordu.” (s.53)

soluk alış: ad görevinde kullanılan mastar

soluk veriş: ad görevinde kullanılan mastar

soluk alış X **soluk** veriş

“Kuru ayaza rağmen gece yarısına kadar manzarayı seyretti.” (s.56)

Uzun İhsan, evden çıktıktan sonra dik bir yokuşu tırmanarak Haliç'in karşı kıyısına bakıyor. Kuru ayaz olmasına karşın sıcak bir yere gitmeyip gece yarısına kadar manzarayı seyrediyor. Soğuğa aldırılmayıp dışarıda uzun bir süre durması, soğuk hava ile Uzun İhsan'ın tavrı arasında bir çelişkiye neden olmaktadır. *Kuru ayaza rağmen* ilgeç öbeği de bu çelişkiyi ortaya koymaktadır.

kuru ayaza rağmen: ilgeç öbeği

manzarayı seyret-: birleşik eylem öbeği

“Düşman mektepteki çocuklar tarafından kısırılıp dövülen Alibaz, intikam için arkadaşlarını toplayıp hasımlarından üç beş çocuğu patakladıktan bir hafta sonra kalfalardan biri başına cüz kesesini geçiriverdi.” (s.59)

düşman mektepteki çocuklar tarafından kısırılıp dövülen Alibaz: sıfat tamlaması

hasımlarından üç beş çocuğu patakladıktan bir hafta sonra: ilgeç öbeği

dövül- X patakla-

“Lağımçılık sanatı ortaya çıkmalı beri yer üstünde olduğu gibi yer altında da korkunç savaşlar yapılıyordu.” (s.76)

yer üstü: belirtisiz ad tamlaması

yer altı: belirtisiz ad tamlaması

yer üstü X yer altı

“Hatta Sultan Murad Bağdat’a girdiğinde ona bin altın ihsan edip, kentteki beş yüz ayrı zanaatin erbabıyla onu da, Kostantiniye dilencilerine sadaka istemenin esrarını öğretmesi için yanına aldı.” (s.97)

Sultan Murat: unvan öbeği

Kostantiniye dilencileri: belirtisiz ad tamlaması

Sultan Murad X Kostantiniye dilencileri

“Taburede duran bir bardak dolusu şerbeti gözüyle işaret edip Hınzıryedi’ye bardağı yarısına kadar içmesini emretti.” (s.100)

Taburede bir bardak dolusu şerbet vardır. Fakat bardağın tamamının değil yarısının içilmesi emrediliyor. Bu açıdan bakıldığında bütün ile yarım arasında karşıtlık söz konusudur.

taburede duran bir bardak dolusu şerbet: sıfat tamlaması

bardağı yarısına kadar: ilgeç öbeği

dolu X yarı

“Fakat bir ya da çok azaları eksik olmasına rağmen körler dahil bütün bu insanların gözlerinde bir canlılık parıltısı vardı.” (s.108)

Sıfat tamlaması olan “bir aza” tekillik bildirmesi, yine sıfat tamlaması olan “çok aza” çoğulluk bildirmesi açısından karşıtlığa neden olur.

bir (**tekil**) x çok (**çoğul**)

“Utarid nam bu usta dilenci, sol gözü kör, sağ bacağı inmeli, uzun ve ağarmış sakalı kir içinde biriydi.” (s.113)

sol göz: sıfat tamlaması

sağ bacak: sıfat tamlaması

sağ X sol

“Cami içinde gösterdiği bu faaliyetin, namazın sonuna doğru hademeler tarafından fark edilmesi kaçınılmaz olduğundan, cemaat dağılmadan çok önce kapağı dışarı atmak zorundaydı.” (s.114)

cami içi: belirtisiz ad tamlaması

dışarı (**cami dışı: belirtisiz ad tamlaması**)

iç X dış

“Bir dilenciye kıstıran çocuklardan ikisini kesen adamlar, diğer ikisini sağ getirip Hınzıryedi 'ye teslim etmişlerdi.” (s.117)

bir dilenciye kıstıran çocuklardan ikisini kesen adamlar: sıfat tamlaması

diğer ikisini sağ getirip: ulaç öbeği

kesmek (**öldürmek**) X sağ getirmek

çocuk X adam

“Padişah ona, çıraklarında ne gibi vasıflar aradığını sorduğunda, kâfirin cevabı karşısında ağzı bir karış açıldı.” (s.136)

...sorduğunda: ulaç öbeği

kâfirin cevabı karşısında: zincirleme ad tamlaması

sor- X cevap **ver-** ya da soru X cevap

padişah X çırak bağlantısı, usta X çırak / ast-üst ilişkisini düşündürür.

“Birçok yeniçeri bölüğü, topçu taburu, hatta sık sık koskoca bir kolordu, bazan da ordunun ta kendisi, sahte fermanlar ve doğru bilgilerle zaferden zafere koştı.” (s.140)

Tabur, üç veya dört bölükten oluşan askeri birliğin adıdır. Kolordu ise çok sayıda birlikten kurulan büyük askeri birliktir. Ordu ise bir devletin silahlı kuvvetlerinin tamamına denir. Bölük, tabur, kolordu, ordu arasında (büyüklük-küçüklük bağlamında) derecelendirilebilir karşıtlık vardır.

yeniçeri bölüğü: belirtisiz ad tamlaması

topçu taburu: belirtisiz ad tamlaması

koskoca bir kolordu: sıfat tamlaması

ordunun kendisi: belirtili ad tamlaması

bölük X tabur X kolordu X ordu

“Sonunda, kumarbazların çoğu açlıktan ve talihsizlikten ölünce, sağ kalanlar, kasabaya sayısız efsuncu ve sihirbazı buyur ettiler.” (s.157)

ölen kumarbazlar: sıfat tamlaması

sağ kalan **kumarbazalar:** sıfat tamlaması

ölen X sağ kalan

“Ancak o sözlerini bitirir bitirmez, talihsiz adamın yüzü aydınlanıvermişti.” (s.158)

Talihsiz adam, bahtı kara insanı ifade eder. Bahtı kara adamın yani talihsiz adamın yüzünün aydınlanması bir an da olsa talihiyle karşıtlığa neden olmuştur. Adamın yüzünün aydınlanması talihli, şanslı adamı düşündürmüştür.

talihsiz adamın yüzü: belirtili ad tamlaması

aydınlanıver- : birleşik eylem öbeği

talihsiz adamın yüzü X aydınlan-

“Görmek, duymak, bilmek ve öğrenmek isteyen şu zavallı cerraha gösterilmeyen saygı, sadece karanlığı, soğuğu ve sessizliği algılayan ve hiçliği bilen bir cesede gösteriliyor.” (s.163)

Bilmek, öğrenmek isteyen cerraha saygı gösterilmezken hiçbir eylem şansı olmayan cesede saygı gösteriliyor. Saygı göstermek ve göstermemek karşıtlıkları bir zihniyetin sonucu olarak görülmektedir.

...gösterilmeyen saygı: sıfat tamlaması

saygı göster-: birleşik eylem

saygı göster- X gösterilmeyen saygı

“Eşiğin önünde atlarından inip kapıya üç uzun ve üç kısa aralıkta altı kez vurdular.” (s.164)

Attan inmek için öncesinde ata binmiş olmak gerekir. Vericinin öncesinde ata binildiğini söylemesine gerek yoktur. Çünkü inmek, öncesinde binmeyi gerektirir. Yüzey yapıdaki “in-“ eylemi karşıtı olan derin yapıdaki “bin-“ eylemini düşündürür.

atlarına binip: ulaç öbeği

eşiğin önünde atlarından inip: ulaç öbeği

bin- X in-

“Hatta geçirdiği onca şoka rağmen Zülfiyar bile efendisine hoş görünmek için gülmeye çalıştı.” (s.169)

hatta geçirdiği onca şoka rağmen: ilgeç öbeği

efendisine hoş görünmek için: ilgeç öbeği

Şok geçiren birinin hoş görünmeye ve gülmeye çalışması beklenmez, şoku atlatmaya çalışması beklenir. Zülfiyar’ın içinde bulunduğu durum ile eylemi arasında anlamsal bir karşıtlık vardır. Zülfiyar ile efendisi arasında ast-üst ilişkisi de söz konusudur.

şok **geçirmek** X hoş görünmek

“Gel gör ki, attığı yapmacık kahkaha bir neşeyi değil, olsa olsa büyük bir ızdırapı ifade ediyordu.” (s.169)

attığı yapmacık kahkaha: sıfat tamlaması

büyük bir ızdırap: sıfat tamlaması

kahkaha X ızdırap

“İhtiyar demkeş, Âdemoğlu'nun gördüğü her rüyanın, kurduğu her düşün işte bu Mutsuz Çocuğun bir eseri olduğunu söyleyip hikâyesini bitirdikten sonra oradakiler, Uzun İhsan Efendi'nin az önce oturduğu yere ister istemez baktılar.” (s.192)

ihtiyar demkeş: sıfat tamlaması

...mutsuz çocuk...: sıfat tamlaması

ihtiyar X çocuk

“İçerisi, dışarıdan farklı olarak fazlasıyla sessizdi.” (s.195)

Yazar, iç ile dış ortamı ses bakımından karşılaştırıyor. Bu iki ortam, karşıt niteliğiyle değerlendiriliyor. Dış ortam sesliyken iç ortam, ona karşıt olarak fazlasıyla sessizdir. Bu cümlede çıkarıma dayalı olarak şöyle bir karşılığa ulaşılır: sessiz ortam (içerisi) X sesli ortam (dışarı)

sessiz ortam: sıfat tamlaması

sesli ortam: sıfat tamlaması

“Çevrede en ufak bir esinti bile olmadığı halde sanki bir fırtınanın uğultusu işitildi.” (s.202)

Çevrede esinti ve fırtınanın olmaması, havanın durgunluğunu gösterir. Fırtına olmamasına karşın fırtına uğultusu işitilmesi, okuyucuda merak uyandırıyor. Bu merakın nedeni karşıtlıktır. Havada fırtına olmamasına karşın fırtına uğultusu işitilmesi karşıt bir durumdur ki çıkarım yoluyla bu karşıtlığı elde ederiz.

çevrede en ufak bir esinti bile olmadığı halde: ulaç öbeği

fırtınanın uğultusu: belirtili ad tamlaması

“İyi ruhları ve melekleri uzaklaştırmak için, yakalanır yakalanmaz tepeden tırnağa domuz yağına bulanana bu adam, sözümona Mehdi'nin ta kendisiydi.” (s.203)

Söz konusu adam, tepeden tırnağa domuz yağına bulanırsa iyi ruhlara ve melekler adamdan uzaklaşacaktır. Adam, domuz yağına bulanınca iyi ruhlara ve meleklerin sevmediği, zıt bir tip olacaktır. Dolayısıyla domuz yağına bulanana adam ile iyi ruhlara ve melekler arasında, bağlamdan yola çıkarak karşıtlık elde edilir.

iyi ruhları ve melekleri uzaklaştırmak için: ilgeç öbeği

tepeden tırnağa domuz yağına bulanana bu adam: sıfat tamlaması

iyi ruhlar ve melekler X domuz yağına bulanana bu adam

“*Hınzıryedi’yi küçümsemekle nasıl da büyük bir hata yaptılar.*” (s.213)

Hınzıryedi’yi küçümsemekle: ilgeç öbeği / ulaç öbeği

büyük bir hata: sıfat tamlaması

küçümsemek X büyük hata

“*Güçsüz biri olan sen, her çeşit iktidarın sahibi olan benim üzerimdeydin.*” (s.216)

güçsüz biri olan sen: sıfat tamlaması

her çeşit iktidarın sahibi olan ben: sıfat tamlaması

güçsüz biri olan sen X her çeşit iktidarın sahibi olan ben

“*Kasideciler hüznü şarkılarından o günlük vazgeçip, oyun havası çalmaya başlayan mutriplere eşlik ettiler.*” (s.220)

kasideler hüznü şarkılardan o günlük vazgeçip: ulaç öbeği

oyun havası çalmaya başlayan mutripler: sıfat tamlaması

hüznü şarkılar (**keder**) X oyun havası (**neşe**)

kasideler X mutripler

3.1.2. Sözcük Türleriyle Kurulan Karşıtlıklar

Türkçede sözcük türleri, adlar ve eylemler olmak üzere ikiye ayrılır. Sözcükler, cümlede bulunduğu konuma, diğer sözcüklerle girdiği anlamsal ve biçimsel ilişkiye göre adlandırılır. Bu adlandırmaya görev adı denir. “*Bizim dilimizde ad türündeki sözcüklerin üstlendikleri görevler, şu terimlerle birbirlerinden ayrılırlar: ad, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem. Eylem türündeki sözcüklerin üstlendikleri görevin adı ise eylem’dir. Bunlar, sözcük bilgisi terimleri olmakla birlikte dil bilgisinin pek çok bölümünde kullanırlar.*” (Üstünova, 2010: 160) Çalışmamızda ad, eylem, zarf sözcüklerinden karşıtlık elde edilmiştir. Karşıt sıfatlar, dilimizde genellikle ikileme yapılarında görülür. Karşıt sıfatların yer aldığı ikileme yapıları sözcük öbekleri bölümünde değerlendirildi. Bağlaç, zamir, ilgeç

ve ünlemeden karşıtlık elde edilemedi. Çünkü bu görevle kullanılan sözcükler, diğer dosyalardaki örneklere katkı sağlamıştır. Ayrıca farklı sözcük türleri arasında elde edilen karşıtlık ise karışık sözcük türlerinin oluşturduğu karşıtlık bölümünde ele alınmıştır.

3.1.2.1. Adlarda Karşıtlık

Adlar, karşıt anlamlılığın en çok görüldüğü sözcük türlerindedir. Somut ve soyut adlar, cins adlar, özel adlar, basit, türemiş, birleşik adlar arasında karşıtlığa sıkça rastlanmıştır. Bunun yanında, adlardan çıkarıma dayalı olarak da karşıtlık elde edilmiştir. Bu tarz adlar, yüzey yapıda yer almayıp derin yapıda kalmıştır.

“Ne var ki yirmi gün önce Magrip’e yaptıkları bir baskında aldığı bir esir, onun bu heybetine gölge düşürür gibi olmuştu.” (s.16)

Esir ve esirlik, acizliği simgeler. Acizliği simgeleyen esir, Arap İhsan’ın heybetine gölge düşürür gibi olmuş. Arap İhsan’ın ise heybetli, azametli biri olduğu anlaşılıyor. Esirin temsil ettiği acizlik ile Arap İhsan’ın azameti karşıtlık oluşturmaktadır.

esirlik (acizlik) X heybet (azamet)

“Alibaz, bıraktığı intibadan memnun, karanlıkta inci gibi parlayan dişlerini gösterip sırttı.” (s.17)

İnci gibi parlayan diş, beyazlığı ifade eder. Karanlık bir ortamda beyazlık ise dikkat çeker. Ortamın rengiyle dişin rengi arasında doğrudan bir karşıtlık vardır. Yazarın Alibaz’ın sırtmasını aydınlık bir ortamda değil de karanlık bir ortamda vermesi, Alibaz’ın fiziksel özelliğinin okuyucunun aklında daha net biçimde kalmasını istemesinden kaynaklanmıştır. Bu durum da karşıtlık sayesinde verilmiştir.

karanlık (siyah) X inci gibi parlayan diş (beyaz)

“Galen’in kitabı bu soruya doğru dürüst cevap veremiyordu.” (s.26)

soru X cevap

“Gün batmak üzereyken Kefeli’nin meyhanesi tacirler, kâtipler, çelebiler, elçilik memurları, yeniçeriler, kalyoncular ve ayaktakımıyla tıklım tıklım dolmuştu.” (s.32)

Kâtip, okuryazar anlamına gelirken ayaktakımı, görgüsüz ve bilgisiz anlamındaki bir sözcüktür. Aynı ortamda zihniyet ve konum bakımından karşıt kişilerin bulunması söz konusudur.

kâtipler X ayaktakımı

elçilik memurları X ayaktakımı

yeniçeriler X ayaktakımı

“Aynada makasla bıyığını sünnet- i şerifeye uygun olarak düzeltirken uykunun bir uyanış ve düşlerin de gerçeğin ta kendisi olduğu fikri kafasını meşgul etmeye başlamıştı.” (s.45)

uyku X uyanış

uyanış X düş

düş X gerçek

“Bir yeniçeri, hortlağın ölü mü diri mi olduğunu tespit edecek Yahudi hekimi ensesinden tutmuştu.” (s.50)

ölü X diri

“En usta hekimler bile derdine derman bulamadı.” (s.53)

dert X derman

“Her iki tarafın da hocalarını, kalfalarını ve talebelerini kapsayan bu düşmanlık en azından yüz yıldır sürdüğü için kavganın hangi sebeple başladığı da bilinmezdi.” (s.57)

Yazar, yukarıdaki cümlede hoca, kalfa, talebe sözcükleri arasında derecelendirilebilir karşıtlık ilgisi kurmuştur.

hoca X kalfa

hoca X talebe

kalfa X talebe

“Zifiri karanlıkta sanki gündüzmüş gibi görebilen oydu.” (s.60)

karanlık X gündüz (**aydınlık**)

“Sağdan soldan topladıkları paçavraları sabırla birbirlerine dikerek yapmayı başardıkları çadır da bu yangın yerine kurulmuştu.” (s.61)

sağdan X soldan

“Evlerine döndüklerinde, onların süt dökmüş kedi gibi davrandıklarını gören ebeveynleri, konu komşuya sorgu sual edip bir hasarları ziyanları olup olmadığına dair her ne kadar ağız yokladılarsa da tahmin ettikleri cevabı alamayıp rahatladılar.” (s.62)

sorgu sual X cevap

“Yaptıkları onca hazırlığa rağmen ordudakilerin cesaretleri kırıldı.” (s.62)

Bir ordunun savaşta cesareti - ki burada söz edilen ordu, çocukların savaş oyunundaki ordusudur- elindeki olanaklarla, hazırlığı ile ilgilidir. Savaş hazırlığı ile cesaret doğru orantılıyken burada ters orantı kurulmuştur. Bu anlamda karşımıza, çıkarım yoluyla şöyle bir karşıtlık çıkmaktadır: **savaş hazırlığı X cesaretsizlik**

“Her cuma günü karargâhlarında muntazaman yaptıkları toplantıda başlangıçta şarap içmeyi denedilerse de çoğu midelerini bozup istifra ettiğinden sonunda üzüm suyuna bel bağlamışlardı.” (s.64)

başlangıç X son

“Ustasının ısrarına dayanamayan Bünyamin, paşanın verdiği zırhlı üstlüğü giymek zorunda kaldı.” (s.79)

usta X çırak (Bünyamin)

“Anlaşılan, casusun orada bulunduğu şu ya da bu şekilde haber alındığından baskına gelen askerler kapıyı kırmaya çalışıyorlardı.” (s.79)

casus X asker

“O sırada kuzey burcunun tam altındaki barut fiçilerinin yanındaydılar.” (s.80)

Cümlede kuzey burcunun altındaki barut fiçilerinden söz edilmektedir. Bu durumda kuzey burcu, üst oluyor ki barut fiçileri tam onun altındadır. Dolayısıyla cümlede çıkarım yoluyla verilmiş yönsel bir karşıtlık (alt- üst) söz konusudur.

kuzey burcu (**üst**) X alt

“Ancak, en ufak fisiltinin bile madeni duvarlarda gökgürültüsüne dönüştüğü bir mağaraya eriştiklerinde donakaldılar.” (s.84)

fisilti X gök gürültüsü

“İçine girdiklerinde hepsinden bir erkek ve bir dişi olmak üzere envai çeşit hayvanın iskeletini görüp korktular.” (s.84)

erkek X dişi

“Yaşanılanlar, görülenler ve öğrenilenler ne kadar acı olursa olsun, macera insanoğlu için büyük bir nimetti.” (s.91)

Yaşanılan, görülen ve öğrenilenlerin acı olmasına karşın sonunda insanoğlu için bir nimet olması karşıtlığa neden olur. Çünkü acı ve ızdırap veren bir durumun, sonunda iyi bir duruma, nimete evrilmesi iki karşıt durumun birbirini tamamladığını, karşıtların birlikteliğini gösterir.

acı X nimet

“Kentin paşası, sokakları ne kadar çok kollukçuyla doldurursa doldursun, hırsızın gadrine maruz kalıp her sabah kapısının önüne toplanan insanların ağlayıp sızlamalarını önleyemiyordu.” (s.95)

kollukçu X hırsız

paşa (**efendi**) X insanlar (**kul, tebaa**)

“Huyundan vazgeçmeyeceği tespit edilen Hinzıryedi'nin böylece idam cezasına çarptırılmasından birkaç gün sonra, infaz için gelen cellat onu hücreden teslim aldı.” (s.98)

cellat X **kurban** (Hinzıryedi)

“Akşam ezanları okunduktan sonra sükün eden dilenciler toplayabildikleri bütün sadakaları, onun gözetiminde yamalı torbalardan çuvalara boşaltırlarken kafasındaki sorulara hâlâ cevap bulabilmiş değildi.” (s.103)

torba (**küçük, dar**) X çuval (**büyük, geniş**)

soru X cevap

“Fakat bir ya da çok azaları eksik olmasına rağmen körler dahil bütün bu insanların gözlerinde bir canlılık parıltısı vardı.” (s.108)

körler: çoğul ad

canlılık parıltısı: belirtisiz ad tamlaması / ad

kör X parıltı

“O akşamki nevaleleri, bir kazanda kaynayan pirinç, bulgur, nohut, fasulye, tuz, bal, et ve yağ karışımından ibaretti.” (s.109)

tuz X bal

“Az önce kül kadar beyaz olan benzi şimdi mosmor kesilmişti.” (121)

Ebrehe'nin beyaz benzi, sağlıklı oluşunu ifade ediyor. Fakat yemek yerken Ebrehe'nin boğazına yemek kaçır ve Ebrehe'nin benzi morarır. Ebrehe'nin benzinin mor olması rahatsız, sağlıksız olduğunu gösterir ki bu da iki durum arasında karşıtlığa neden olur.

beyaz (sağlıklı) X mosmor (sağlıksız)

“Esnaf ilk müşterilerini dolaplarına ve dükkânlarına buyur etmeye başladığında, para sandıklarını artık taşımaya başlayan Ermeni sırık hamalları onu sezinleyip arkalarına bakar bakmaz, değerli yüke nezaret eden muhafızların elleri yatağanlarına gitmişti.” (s.124)

esnaf (satıcı) X müşteri (alıcı)

“Avrat kılığında dolaşır onu bunu kahpece zehirleyeceğine ne diye yiğitler gibi kılıncınla döğüşmezsin?” (s.134)

avrat X yiğit

kahpe X yiğit

“Padişah ona, çıraklarında ne gibi vasıflar aradığını sorduğunda, kâfirin cevabı karşısında ağzı bir karış açıldı.” (s.136)

Padişah ile çırak ve kâfir arasında efendi – kul, ast – üst karşıtlığı vardır.

padişah X çırak

padişah X kâfir

“Böylece, bir zamanlar ustasının yaptığı sınavı, bu kez kendi çıraklarına ve kalfalarına uygulamaya karar verdi.” (s.138)

Çırak / kalfa / usta sözcükleri arasında işteş karşıtlık vardır. “İşteş karşıt anlamlılık içerisinde toplumsal, kültürel ve genetik bağlarla kurulan ilişkisel karşıtlıklar da önemli

bir yer tutar. Bu kapsamda öğretmen / öğrenci, doktor / hasta, baba / oğul, amir / memur vb. pek çok karşıtlık ilişkisi söz konusudur.” (Dinar, 2018: 41) “Çıracak / kalfa / usta üçlüsü de hem işteş, hem dereceli karşıtlıklardandır.” (Aksan, 2006: 129)

“Ancak altın, gümüş, kükürt, kalay, bakır, kurşun ve harisinîden ibaret olan bu yedi cisim yanında bir sekizincisinin olduğunu pek az kişi bilir.” (s.145)

“Karşıtlık türleri içerisinde en yaygın olanlarından biri olan derecelendirilebilir karşıt anlamlılık da farklı terimlerle ifade edilmekle birlikte temelde, karşıtlık çiftinin ara bir değer içerebilmesi ve karşıtlık ifade eden çiftlerden birinin yadsınmasının diğerini doğal olarak çağrıştırmaması üzerine kuruludur.” (Dinar, 2018: 38) Altın, gümüş, bakır madenleri değerlerine göre sıralanmış ve bir ara değere sahip olduğundan derecelendirilebilir karşıtlık içinde ele alınır.

altın / gümüş / bakır

“Üstelik ocaklardaki ateşin harıltısı, imbiclerin fokurtusu ve Ebrehe'nin dua fisiltuları onun düş ile gerçeği karıştırmasına yolaçıp kafasını bulandırmaya devam ediyordu.” (s.149)

fokurtu (**yüksek ses**) X fisiltı (**alçak ses**)

düş X gerçek

“Bir Çin büyücüsünün tavsiyesine uyup, her bir kenarı iki adam boyunda olan, mermerden oyulma bir çift devasa zarı, laneti bertaraf edip uğuru yeniden getirsin diye uçurumdan bile yuvarladılar.” (s.157)

lanet X uğur

“Oda tabandan tavana kadar parayla doluydu.” (s.160)

tavan X taban

“Venedik sekineleri, filuriler, şahîler, esrefîler, Macar altınları, Alman eküleri, esedîleri, Sevilla kuruşları, Zolotalar, sümünler, akçe ve mangırlar ayaklar altındaydı. (s.160)

mangır (**bakır para**) X akçe (**gümüş para**) X altın: derecelendirilebilir karşıtlık

“Bu kat, esircilerin hem yazıhane olarak kullandıkları, hem de esirleri muhafaza ettikleri odalarla doluydu.” (s.161)

esirci (**esir ticareti yapan, esir olmayan kişi / sahip**) X esir

“Yazıhanedeki usta ve çıraklara bahşişlerini dağıtıp onlara o akşam esir kızları nereye göndereceklerini tarif ettikten sonra Zülfiyar’a ‘Gazanfer’in batakhanesine gidiyoruz’ demişti.” (s.162)

yazıhane (**iş üretilen yer**) X batakhane (**kötü işlerin yapıldığı yer**)

usta X çırak

“Hatta geçirdiği onca şoka rağmen Zülfiyar bile efendisine hoş görünmek için gülmeye çalıştı.” (s.169)

Zülfiyâr X efendi ast / üst ilişkisini düşündürmektedir.

“Gel gör ki, attığı yapmacık kahkaha bir neşeyi değil, olsa olsa büyük bir ızdırabı ifade ediyordu.” (s.169)

neşe X ızdırap

“Sofaya girdiklerinde hizmetkârlar koşup efendilerinin eteklerini öptüler.” (s.169)

hizmetkâr X efendi

“Bununla birlikte, o gece Bünyamin’le birlikte olacak olan cariye şarkı söyleyecek halde değildi.” (s.170)

Bünyamin (**hür**) X cariye (**tutsak**)

“Kumlar, önce dikey ve sonra da yatay yönde hareket ettikten sonra, şimdi gördüğüne benzer bir yazı meydana getirdiler.” (s.177)

dikey X yatay

“Hatta bazı askerler, nişan aldıkları düşmanlarının, onlar tetiğe basar basmaz öldüklerini düşünürler.” (s.182)

asker X düşman

“Eski güzel günlere, pek yakında kopacak olan Kıyametten çok öncelere gidebilir.” (s.183)

eski güzel günlere sıfat tamlaması geçmiş, *yakında* sözcüğü ise geleceği düşündürdüğü için geçmiş ve geleceğe dayalı bir karşıtlık vardır.

eski güzel günlere (**geçmiş**) X yakında (**gelecek**)

“Eğer Uzun İhsan Efendi, sözgelimi, müşterilere şarap dağıtan meyhaneciyi düşünmekten vazgeçerse, Allah korusun, adamcağız yokoluvrecekti.” (s.190)

müşteri (**talep eden, hizmet bekleyen**) X meyhaneci (**hizmet veren**)

“Bitpazarı’ndan alınan eskimiş pistollerin itinayla tamir edilip ateşlenmesi, sarhoş yeniçerilerden çarpılan yatağanların ilk fırsatta kınlarından çekilmesi nedeniyle sayıları azala azala Alibaz dahil on ikiye inen çocukların, bir zamanlar türkülerle çınlattıkları bu mekan artık bomboş kalmıştı.” (s.192)

Cümleden anladığımıza göre bir zamanlar mekânda birçok çocuk varmış. Fakat çeşitli nedenlerle söz konusu yerin boşaldığını yazarın “çocukların, bir zamanlar türkülerle çınlattıkları bu mekân artık bomboş kalmıştı.” sözünden anlıyoruz. Yazar *dolu* sözcüğünü kullanmadığı halde *bomboş* sözü ve bu sözden önce gelen yapıdan okuyucu, söz konusu yerin bir zamanlar çocuklarla dolu olduğunu anlamaktadır.

dolu X boş

“Adam, çocuğu diğer kara giysililerin yanına götürdü.” (s.196)

adam sözcüğünün tamamlayıcısı *çocuk*dur. Bu nedenle *adam* sözcüğü, *çocuk* sözcüğünün tamamlayıcılık ilişkisi ile karşıtıdır.

adam X çocuk

“Az önceki velvelenin aksine, bu kez fisiltıyla konuşan adamlar, Alibaz’ı daracık, insanın içine karartan bir odaya götürdüler.” (s.196)

velvele X fisiltı

“Buna göre ölüler nasıl ki ışığı göremezlerse, yaşayanlar da karanlığı ölüler kadar iyi göremezdi.” (s.199)

ışık X karanlık

ölüler X yaşayanlar

“Doğru ya da yanlış, bilge ona şunları söyledi:” (s.200)

doğru X yanlış

“Üzerindeki cübbe nasıl ki yünden meydana geliyorsa, müzik de aynı şekilde sessizlikten meydana gelir.” (s.200)

müzik (ses) X sessizlik

“İşte, içinde yaşadığın dünya da, bu şekilde hiçlikten yaratıldı.” (s.200)

dünya (varlık) X hiçlik

“Bunlardan ikisi benim annem ve babamdı.” (s.206)

anne X baba (cinsiyette karşıtlık)

“Aynayı sırasıyla enine ve boyuna süpüren ve mıknatısiyetleri daha az olan iki demir çubuk dördüncü bir düzenek sayesinde harekete geçerek bu kum tanelerini, mıknatısiyeti daha fazla olduğu için onların yapışacağı yeni çubuklara doğru sürükler.” (s.208)

en X boy

“Takvimde bunun yılı, günü hatta saati bile yazılıydı” (s.209)

Yıl, gün ve saat sözcükleri arasında derecelendirilebilir karşıtlık vardır.

yıl X gün X saat

“Teşkilatın adamları yatağanlarına davranır davranmaz Binbereket’in arkasındakiler kadını yerinden oynatıp yolu açmayı başardılar.” (s.212)

adam X kadın

“Dilenciler, kethüdaları Hınzıryedi’nin sesini hemen tanıyıp hücrenin kapısı önünde toplandılar.” (s.213)

“Kethüda: Zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların birtakım işlerini gören kimse, kâhya.” (Türkçe Sözlük, 2011: 1403) Cümlede kethüdanın dilencilerin başı olması, dilenciler ile kethüda arasında hem ast-üst hem de varsıllık-yoksulluk bakımından tam bir karşıtlık olduğunu gösterir.

dilenciler X kethüdalar

“Eğer öğrenirsem, gördüklerimin hayır mı şer mi olduğunu anlayabileceğim.” (s.226)

hayır X şer

“Büyük dayın Arap İhsan, o muhteşem külhani, boşluğu ve karanlığı okuyan benim gibi bir korkağın, adım bile atmaya çekindiği gerçek dünyanın haritalarını çizen biriydi.” (s.236)

külhani X korkak

3.1.2.2. Eylemlerde Karşıtlık

Eylemler; iş, oluş, hareket bildiren sözcüklerdir. Bu özellikleri, onları karşıt anlam ifade etmeye elverişli biçime getirir. Ele alınan örneklerdeki eylemler yalnızca yüzey yapıda değil, derin yapıda da karşıtlık oluşturmaktadır. Karşıtlığı sağlayan eylemlerin hepsi bitmiş eylem değildir. Karşıtlık kimi zaman bitmemiş eylemler arasında kim zaman da bitmiş-bitmemiş eylemler arasında görülür. Ele alınan metindeki eylemler, bu biçimde incelenmiştir.

“Gel zaman git zaman, Müşteri'nin merakını cezbeden ve tek başına kaldırıp götürebileceği nesnelere sayısı azalmaya başladı.” (s.43)

gel: bitmiş eylem

git: bitmiş eylem

gel X git

“İçinden ne kadarını harcarsa harcasın, babasının kesesi daima akçe ile dolu olurdu.” (s.47)

Bünyamin, babası Uzun İhsan Efendi'nin garipliklerini araştırıyor. Babasının bir işi olmadığını biliyor, onu takip ediyor. Buna karşın babasının kesesinden ne kadar para harcanırsa harcasın kese, ilginç bir biçimde boşalmıyor. Bu ilginç durum, *harca-* ile *dolu ol-* eylemlerinin kurduğu karşıtlık ilgisiyle sağlanıyor.

ne kadarını harcarsa harcasın X dolu olurdu

“Hayatını kurtardığı için bu gence şükran duyması gerekirken, aynı nedenden ötürü ondan nefret ediyordu.” (s.143)

şükran duyma: mastar / bitmemiş eylem

nefret ediyordu: bitmiş eylem

şükran duy- X nefret ediyordu

“Küstahlık edip kendisini aşağıladığı için ondan nefret edeceği yerde, onu seviyordu.” (s.143)

nefret edeceği: ortaç / bitmemiş eylem

seviyordu: bitmiş eylem

nefret et- X seviyordu

“Büyük Efendi defteri kutudan çıkarıp sayfasını çevirdikten sonra tekrar içeri soktu.” (s.153)

çıkarp: ulaç / bitmemiş eylem

içeri soktu: bitmiş eylem

çıkarp- X içeri soktu

“İstedığın yere girip çıkabilirsin.” (s.153)

girip çıkabilirsin: birleşik eylem öbeği

gir-X çıkabilirsin

“Böyle bir maceranın içinde bulunmasına, Ebrehe'nin hayatını kurtarmasına ve ona küstahça davranıp boyundan büyük cevaplar vermesine rağmen kendini bir kahraman gibi hissetmiyordu.” (s.172)

Cümlede anlatılanlardan yola çıkarak Bünyamin önemli işler gerçekleştirmiş. Bu işlerin onda özgüvene neden olması beklenirken beklenilenin tersine bir duygu içindedir. Bu durum “rağmen” ilgecinden de anlaşılmaktadır. Cümlede, eylem ile duygular karşıtlık içindedir.

Ebrehe'nin hayatını kurtarmasına.....rağmen (**büyük işler başarmasına rağmen**) X kahraman gibi hissetmiyordu

3.1.2.3. Karışık Sözcük Türlerinin Oluşturduğu Karşıtlıklar

Bu başlık altında verilen örnekler, bir cümle içindeki farklı sözcük türlerinin arasında meydana gelen karşıtlıklardan oluşmaktadır. Örneğin ad ile sıfat, ad ile eylem gibi sözcük türleri arasındaki karşıtlıklar, bu başlık altında toplanmıştır.

“Çünkü sadece zihin gücüyle bütün olaylara o yön veriyormuş diyip diyip kahkahalarını koyverirken, kör ve sağır adam inatla susuyordu.” (s.190)

kahkaha: ad

susuyordu: bitmiş eylem

kahkaha X sus-

“Cahilliği dillere destan olan senin gibi bir adamdan beklenmeyecek kadar akıllıca bir soru bu.” (s.200)

cahillik: ad

akıllıca: niteleme sıfatı

cahillik X akıllıca

“Geçitten yetişkin dilenciler de çıkmaya başladığında, çocukların öncü oldukları anlaşıldı.” (s.212)

yetişkin: niteleme sıfatı

çocuk: ad

yetişkin X çocuk

3.1.2.4. Zarflarda Karşıtlık

Zarflar; eylem, eylemsi, sıfat, zarf görevindeki sözcükleri durum, azlık-çokluk, yer-yön, nitelik, zaman yönünden betimleyen sözcüklerdir. Bu bölümde; bir cümle içindeki durum, nicelik, yer-yön ve zaman zarflarından karşıtlık elde edilmiştir. Ulaş öbeklerinin sistem içinde zarf göreviyle kullanıma çıkmaları nedeniyle sözcük öbekleri bölümünde de zarf görevli yapılar elde edilmiştir. Bu bölümde ise sözcük öbeklerinden farklı olarak elde edilen zarfın türü belirtilmiştir. Verilen örneklerdeki zarfların hemen hemen hepsi yüzey yapıdadır.

“*Forsalara tempo verip teknenin hızını tayin eden davul sesi belli belirsiz duyuluyordu.*” (s.14)

Cümlede duyulmak eylemini betimleyen, karşıt sözcüklerden oluşan “belli belirsiz” ikilemesi durum zarfı göreviyle kullanılmıştır.

belli belirsiz: durum zarfı

belli X belirsiz

“*Uykusuzluk illeti yüzünden gece düş görmeyen bu çocuğun gündüz düşlerinde ise Efrasiyab ’ın izi vardı.*” (s.61)

gece: zaman zarfı

gündüz: zaman zarfı

gece X gündüz

“*Sofya ’dan çıktıklarında tahmin ettiklerinin tersine batıya değil kuzeye yöneldiler.*” (s.70)

Ordu, Sofya’dan çıkınca batıya gideceğini tahmin ediyor. Ama tahmininin tam tersi olarak tahmin etmediği kuzeye yöneliyor. Dolayısıyla bu cümlede batı ile kuzey arasında karşıtlık ilişkisi olmamasına rağmen *batı* ile tahmin edilen, *kuzey* ile bunun tam karşıtı tahmin edilemeyen yön kodlanarak karşıtlık bağlantısı oluşturulmuştur.

kuzeye: yer-yön zarfı

batıya: yer-yön zarfı

kuzeye (tahmin edilen) X batıya (tahmin edilmeyen)

“*Paşa, kuzey surlarına sabahtan akşama kadar humbara atılmasını buyurdu.*” (s.76)

sabahtan akşama kadar: ilgeç öbeği nicelik zarfı görevinde zamanda sınırlama anlamıyla

sabah X akşam

“*Gelgelelim yukarıdan sallandırılan bir halattan kâfirler teker teker aşağı kayıp yeniçerilerle boğuşmaya başladıklarında kendilerini bir curcunanın ortasında buldular.*” (s.80)

yukarıdan: yer-yön zarfı

aşağı: yer-yön zarfı

aşağı X yukarı

“Bina ne kadar yüksek olursa olsun içerde sayıları bine yakın yersiz yurtsuz dilenci alt alta üst üste otların, paçavraların, eski ve bitli şiltelerin üzerine yığıldıkları için Bünyamin oturacak yer bulmakta zorluk çekti.” (s.107)

alt alta üst üste: durum zarfı

alt alta X üst üste

“Kırmızı astarlı cübbesini çıkarıp havada bir iki sallayınca, dağda ne kadar haydut varsa aşağı inip yanına geldi.” (s.117)

dağda (**yukarı**): yer-yön zarfı

aşağı: yer-yön zarfı

dağda (**yukarı**) X aşağı

“Bu kurnaz dilenci böylece insiyatifi göstermelik de olsa eline alıp sağa sola emirler vermeye başladı.” (s.120)

sağa sola: yer-yön zarfı

sağ X sol

“Tahtakale’de gündüz sarraf ve gece kumarbaz olan her kim varsa, kafasında binbir düşünce taşıyan delikanlı önlerinden geçer geçmez, ‘Vay vay vay! Altının ayarını diliyle anlayan ve bir atışta düşüş düşüren efendimizin hayatını demek bu genç kurtardı.’ dediler.” (s.124)

gündüz: zaman zarfı

gece: zaman zarfı

gece X gündüz

“Aynayı sırasıyla enine ve boyuna süpüren ve mknatısiyetleri daha az olan iki demir çubuk dördüncü bir düzenek sayesinde harekete geçerek bu kum tanelerini, mknatısiyeti daha fazla olduğu için onların yapışacağı yeni çubuklara doğru sürükler.” (s.208)

Ortacın içinde kalan *az* ve *fazla* zarfları, azlık-çokluk bildirdikleri için karşıtlık oluşturan nicelik zarflarıdır.

az X fazla

3.2. CÜMLELERARASINDA KURULAN KARŞITLIKLAR

Bu bölümde, genellikle “ama, oysa” bağlaçlarıyla bağlanan cümlelerarasındaki karşıtlıklar ele alınmıştır. Kimi cümleler bağlaçla bağlanmasa da birbirini izleyen cümlelerde çıkarıma dayalı olarak karşıtlık elde edilmiştir. Anlama ulaşmak için kimi zaman cümle tek başına yetersiz kalır, bu durumda cümleden büyük birliklerden yararlanırız. “*Geleneksel dilbilgisinin dile yaklaşımı, dille ilgili anlayışı artık değişmekte ve bu alandaki çalışmalar her geçen gün büyük bir hızla artmaktadır. Dili bir cümleler topluluğu olarak görme eğilimi giderek fazlalaşmaktadır. Günümüzde dilbilim ve özellikle onun bazı alanlarında, artık cümle temel birim olarak ele alınmakta, dil adı verilen kurumun temeli cümleye dayandırılmaktadır. Ancak dilbilim, yalnızca cümleye yönelik çalışmalar yapmıyor, bugün cümle üstü birimlerle uğraşan bir bilim dalı haline gelmiştir. Dili cümle üstü birimlerle inceleme ihtiyacı da, söylem çözümlemesi, metin çözümlemesi denilen çalışma alanlarını doğurmuştur.*” (Üstünova, 1998: 1)

“*Galata’da ise hem yatacak külhan yoktu hem de Gülletopuk nam kalyoncuyla çingar çıkarma tehlikesi vardı.*” (s.15)

...yoktu: ad cümlesi

var X yok

...vardı: ad cümlesi

“*Barbut oynarken zarları attığında, gelen her sayı bu adam tarafından hüsnü kabul görüyor, arkasından oklar ve kurşunlar atıldığı halde kaçarken kahkahalar atabiliyordu.*” (s.21)

Arap İhsan’ın arkasından oklar ve kurşunlar atıldığında kaçarken kahkahalar atması, beklenmedik bir davranıştır. Böyle bir durumda kişinin korku ve tedirginlik içinde olması beklenirken Arap İhsan’da durum, tam tersidir. Arap İhsan’ın içinde bulunduğu koşul ile davranışı arasında dolaylı yoldan bir karşıtlık vardır.

“*Kendisine, uyuyan insanların ruhunun bedenden çıkıp uzak diyarlara gittiği, orada ilginç ve tuhaf kişiler, hayvanlar ve oyuncaklarla karşılaştığı anlatıldığında uyuyanların aslında palavra sığığında şüphelenmeye başlamış ama bozuntuya vermemiştir.*” (s.22)

şüphelenmeye başlamış X bozuntuya vermemiştir (**şüphelendiğini belli etmemek**)

Alibaz, anlatılanlardan yola çıkarak uyuyanların kendisine palavra sıktığını düşünüp şüpheleniyor. Fakat şüphelenmesine karşın şüphelenmemiş gibi davranıp bozuntuya vermiyor. Bu anlamda, kişinin içinde bulunduğu durum ile tavrı arasında bir karşıtlık vardır.

“Adamcağız tekmelerle sermayesini korumaya çabalamasına rağmen hayvanlardan biri muradına erdi. (...) Çevrede bulunanlar adamcağızın haline kahkahalarla gülüyorlardı.” (s.31)

Uzun bir sarığa bağladığı taze ciğerlerini satan bir seyyar satıcı, kediler tarafından sıkıştırılır. Kedilerden bazıları zıplayarak satıcıyı zor duruma düşürür. Satıcı, tekmelerle malını korumaya çalışırken kedilerden biri ciğeri kapar. Adamın zorda olduğunu yazarın *adamcağız* ifadesinden de anlıyoruz. Zorda kalan satıcıya, çevredekilerin yardım etmek yerine kahkahayla gülmesi, sosyolojik anlamda bir karşıtlıktır.

“Derin düşüncelere garkolan Uzun İhsan Efendi ayna karşısında burnunun kollarını keserken makası kazara etine batırdı. Bir hayli kan akıyordu. Ama hiç acı duymadı. (...) Sonunda fındık büyüklüğündeki kuru çıplak avucuna aldı. Derisi hemen su toplamış, hayat çizgisi ortadan ikiye bölünmüştü. Kuru mangala attı. Hiç acı duymuyordu.” (s.46)

Uzun İhsan Efendi yanlışlıkla makası burnuna batırıyor ve burnundan kan akıyor. Buna karşın hiç acı duymuyor. Fındık büyüklüğündeki kuru, çıplak avucuna alıyor; derisi su toplamasına karşın acı duymuyor. Uzun İhsan Efendi, duyarsızlaşıyor; bunda derin düşüncelere dalmasının etkisi vardır. Yine de burnuna makas batması, elinin su toplaması nedeniyle acı duyması gerekirken hiçbir şey hissetmemesi, içinde bulunduğu durum ile verdiği tepki arasında bir karşıtlık doğuruyor.

“Çünkü Vardepet boynundaki demir haçla hücresinin zemin taşını kaldırıp bir tünel açmıştı. Tünelden kilisenin dışına çıkıyor, Tophane’deki meyhanelerde yiyip içiyor ve yine tünelden hücreesine dönerek zemin taşını yerine oturtuyordu.” (s.52)

Vardepet, demir haçla hücresinin taşını kaldırıp bir tünel açıyor. Son cümlede açtığı tünelden geri dönerek zemin taşını yerine oturtuyor. İlk cümlede zemin taşını kaldırıp tüneli açarken son cümlede zemin taşını yerine oturtup tüneli kapatıyor. İlk cümleyle son cümle arasında *zemin taşını kaldır- X zemin taşını yerine oturt-*, *aç- X kapa-* karşıtlığı vardır.

“Dünyayı fethetmek üzere başkentinden ayrıldığında tam otuz yıl savaşarak bir kentin önüne gelmiş ve hemen muhasara emrini vermişti. Kenti düşürmek için yıllarca savaştıktan sonra ansızın bir haberci çıkagelmiş ve kendi başkentinin yaman bir komutan tarafından fethedilmek üzere olduğunu bildirip hemen yardıma gelmesi gerektiğini söylemişti. Efrasiyab, yıllarca süren bir yolculuktan sonra başkentine döndüğünde buranın bir zamanlar muhasara ettiği kent olduğunu görüp, dünyanın yuvarlaklığına hükmetmişti.” (s.60)

Efrasiyab, dünyayı fethetmek için başkentinden ayrılıp otuz yıl savaşarak geldiği kenti kuşatmış. Tam kuşatmayı bitirecekken kendi başkentinin güçlü bir komutan tarafından fethedilmek üzere olduğu bilgisini almış. Efrasiyab, bir bakıma baskına giderken baskına uğramıştır, fethetmek isterken fethedilmiştir. Buradan çıkarıma dayalı olarak *fethetmek / fethedilmek, basmak / baskın yemek* karşıtlığına ulaşılır.

“Subaşı adamlarıyla Eyüp’ e geldi. Ama ortada ne bir haydut ne de bir eşkıya vardı. Fakat saldırıya uğrayıp soyulmuş her dükkânda, kırmızı mürekkebe batırılmış bir çocuk elinin izi vardı.” (s.66)

“ne... ne bağlama öbeği cümleye olumsuzluk anlamı katmıştır. Bağlama öbeğini çıkardığımızda cümle şöyle olur: *Ama ortada haydut ve eşkıya yoktu.* Ardından gelen cümlede ortada bir haydut ve eşkıya olmadığı halde her dükkânda kırmızı mürekkebe batırılmış bir çocuk elinin var olduğu söyleniyor. Ortada haydut ve eşkıya olmamasına karşın dükkânların soyulması çelişkidir. Dolayısıyla yüzey yapıdaki *var* sözcüğü ile derin yapıdaki *yok* sözcüğü arasında çıkarıma dayalı bir karşıtlık vardır.

var X yok

“En muhkem yeri kuzey köşesiydi ve diğer burçların tersine, burada siyah bir bayrak dalgalanıyordu.” (s.72)

Kalenin bir burcunda siyah bayrak dalgalanıyor. Kalenin diğer burçlarında, kuzey köşesindeki siyah bayrakla uyumlu olmayan başka bayraklar dalgalandığını öğreniyoruz. Biz, bu bayrakların rengini bilmesek de anlatıcının ifadesiyle kuzey burcundaki bayrakla diğer burçlardaki bayraklar bir uyum içinde değil tersine, bir karşıtlık içindedir.

“Fermada sözü edilen lağım kazma işi de elbette Vardapet’e verildi. Bu lağımçı yemin billah ederek paşaya, toprak donduğu için yer altında dehliz açmanın nerdeyse

imkânsız olduğunu, hele hele kazma sesleri kaledekiler tarafından işitilmeden surlardan içeriye yirmi bir adım girmenin asla düşünülemediğini anlatmaya çalışıyordu. Gel gör ki cellat çağırılınca işler değişti, böylece gözdağı veren paşa, Vardapet'in gururunu da okşamak istediğinden ona elli filuri ihsan edince lağımçı emre boyun eğmek zorunda kaldı.” (s.73)

Vardapet, yer altında dehliz açmanın neredeyse imkânsız olduğunu düşünüyor. Buna gerekçe olarak da kazma seslerinin kaledekiler tarafından işitilmesini ve toprağın donmasını gösteriyor. Paşa, gözdağı vermek için cellât çağırıyor ve Vardapet'e bir miktar para veriyor. Bundan sonra istemese de ilk düşüncesinden vazgeçip emre boyun eğmek zorunda kalıyor. Dolayısıyla birinci cümlede savunulan düşünce ile ikinci cümle arasındaki davranış arasında bir karşıtlık meydana geliyor.

“Bu lağımçı yemin billah ederek paşaya, toprak donduğu için yer altında dehliz açmanın neredeyse imkânsız olduğunu, hele hele kazma sesleri kaledekiler tarafından işitilmeden surlardan içeriye yirmi bir adım girmenin asla düşünülemediğini anlatmaya çalışıyordu.” (s.73)

“Kazanlar dolusu kaynar suyla toprağı yumuşatıp yedi kulaç derine indiklerinde Vardapet'in dediği çıktı: Toprağın yüzeyi donduğu halde burası kolay kazılıyordu.” (s.74)

73. sayfada lağımçı, yemin ederek toprak donduğu için yer altında dehliz açmanın imkânsız olduğunu söylüyor. 74. Sayfada ise toprağın yüzeyi donduğu halde, kazanlar dolusu kaynar suyla toprağı yumuşatıp oranın kolay kazıldığını söyleyerek bir sayfa önce söylediğinin tam karşıtını ifade etmiş oluyor.

“O güne dek kazdıkları bir kulaç yüksekliğindeki dehlizin uzunluğu yüz on yedi adımı bulmuş fakat kendileri de soğuk havada onca çalışmadan sonra adamakıllı zayıflamışlardı. Oysa her biri, yedikleri diğer yemekler bir yana, üçer koyunun kuyruk yağını tüketmişti.” (s.75)

Birinci cümlede lağımçıların soğuk havada çalışmasından sonra zayıfladığı anlatılmıştır. Karşıtlık bildiren *oysa* bağlacıyla bağlanan ikinci cümlede, lağımçıların çok yemek yedikleri buna karşın zayıfladıkları anlatılıyor. Yemek yemek ile zayıflamak arasında ters orantı olduğundan lağımçıların kalorili yemek yemelerine karşın zayıflamaları şaşkınlığa neden olmaktadır.

“Vardapet bu ikinci meselenin başlangıçtaki pazarlıklarına dahil olmadığını söyleyince suratına okkalı bir tokat yedi. Paşa, emrindekileri aynı anda hem korkutup hem de cesaretlendirmedeki başarısını göstererek lağımıcıyı binbir tehditle sindirirken onun bahşisini de altı yüz altına yükseltti. Üstelik ona, zincir halkalarından örülmüş bir zırh gömlek hediye etmişti.” (s.78)

Paşanın lağımıcıyı hem korkutup hem tehditle sindirip hem de onun bahşisini altı yüz altına yükseltmesi karşıtlık oluşturur. Çünkü tehdit etmek, bir kişiye zarar verirken bahşis vermek, gömlek hediye etmek kişiye yarar sağlar. Paşanın çelişen bu davranışları, karşıtlığa neden olmuştur.

“Hazine onları bir mıknaıtıs gibi kendine çekiyor ama pusulaları olmadığı için onlar bu çekimin yönünü kestiremiyorlardı.” (s.78)

Hazine onlara yakın olduğu ve onları çektiği halde pusulaları olmadığı için söz konusu kişiler, hazineyi bulamıyorlar. Yakın olmasına karşın bulamıyorlar. Yakın oldukları halde, bulmaları gerekirken -bir nedeni de olsa- hazineyi bulamamaları, bu iki cümlede karşıtlığa neden oluyor. *ama* bağlacı da bu karşıtlığı doğruluyor.

“Fakat hasmını karşılamaya hazırlandığı anda, adamın elinde bir topuz olduğunu fark etti. Birinci darbeyi göğsüne yediğinde dünyası karardı, ikinci darbeyi güç bela savuşturdu, üçüncü darbe tavanı tutan payandaların birine isabet edince tepeden dökülen toprak yaralı askeri şaşırttı ve Vardapet, göğsünde hissettiği onca acıya rağmen yatağanını adamın karnına batırdı.” (s.80)

Vardapet, üç darbe alarak yaralanıyor, savaşacak hali kalmıyor. Bu yaraların etkisiyle göğsünde yoğun bir acı hissediyor. Mecalsiz kalmasına karşın yatağanını düşmanının karnına batırıyor. Vardapet’in üç darbeden sonra düşmanın karşısında hareketsiz kalması beklenirken beklenenin tam tersini yaparak yatağanını düşmanın karnına batırıyor. Cümlelerdeki karşıtlığı *rağmen* ilgeci de güçlendirmektedir.

“Lağımıcı dizlerinde derman kalmadığını hissetti, göğsüne yediği darbenin bir eseri olarak ağzından kan geliyor ve onun durmadan öksürmesine neden oluyordu. (...) Bir talih eseri, tam bu sırada öksürdüğü anda, yıllardır göğsünde duran taş ağzından fırlayıverdi.” (s.81)

Lağımcı, düşmanı ile savaşırken göğsüne darbe yiyor ve bu darbenin etkisiyle öksürmeye başlıyor. Lağımcının ağzından kan gelmesi, öksürmesi kötü bir olaydır. Bu olayın lağımcı için olumsuz bir sonuç yaratması beklenir. Ama öksürmenin etkisiyle yıllardır göğsünde duran taş, ağzından fırlıyor. Yediği darbe sayesinde göğsündeki taştan kurtulmuş oluyor. Kötü bir olay, iyi bir olaya neden oluyor. İki olay arasındaki karşıtlık, uyumsuzluk iyi bir sonuca evriliyor.

“Gel gör ki bütünüyle kısıtlanmış değillerdi. Yere kazılan derin hendeklerden ve sıçan yollarından kaçabilirlerdi. Fakat tam bu anda üzerlerine yağmur gibi arkebüz kurşunu yağmaya başladı.” (s.82)

Bünyamin ve yanındaki casus, tam anlamıyla sıkıştırılmadıkları için kaçabilirlerdi. Ama üzerlerine yağmur gibi kurşun yağdığı için kaçamamışlardır. Bu iki cümlede eylemin gerçekleşmesi beklenirken gerçekleşmemesinden doğan bir karşıtlık vardır.

kaçabilirlerdi X üzerlerine yağmur gibi arkebüz kurşunu yağmaya başladı
(kaçamadılar)

“Bünyamin, düş görüyordu. (...) Bünyamin uyandığında gözlerini açmakta zorluk çekti.” (s.84-86)

Bünyamin’in düş görmesi, uyuması anlamına gelir. Bünyamin’in düşünde neler gördüğü anlatıldıktan sonra uyanması ve uyandıktan sonraki davranışı anlatılmıştır. Uyumanın anlatıldığı birinci cümle ile uyanmanın anlatıldığı ikinci cümle arasında bağlama dayalı karşıtlık vardır.

“Gümüş rengi meyveyı ısırduğında hazineyi koruyan ejderhaların alevlerini tattı, kanlı altınların, mavi azül taşlarının, kızıl yakutların dayanılmaz lezzetini tattı, ateş ve suya hükmeden sultanların gazabını ve pirlere hüznünü tattı, mezarlarında iki meleğin sorguya çektiği ölümlerin azabını, günahkârların neşesini ve bu neşenin bedeli olan kara ateşin yakıcılığını tattı.” (s.85)

Birinci cümledeki *ejderhaların alevlerini tattı* ifadesi hoş olmayan bir duyguyu ifade ederken ikinci cümledeki *kanlı altınların, mavi azül taşlarının, kızıl yakutların dayanılmaz lezzetini tattı* ifadesi ise hoşnutluk duygusunu ifade etmektedir. Cümleler, karşıt duyguları ifade ettikleri için hoşnutluk X hoşnutsuzluk bağlamında, çıkarıma dayalı olarak karşıtlığa neden olmaktadır.

“Kalede ele geçirip kendisine teslim etmek zorunda kaldığı o şey, artık her ne ise, gözünde o kadar değerliydi ki, işin aslının zaten hiçbir önemi yoktu.” (s.87)

Birinci cümlede, ele geçirilen şeyin çok değerli olduğundan söz edilmektedir. *ki* bağlacıyla bağlanan ikinci cümlede, işin aslının hiçbir öneminin olmadığı yani değersiz olduğu söylenmiştir. Bağlaçla bağlanan iki cümle arasında nesnenin değeri ile işin aslının önemsizliği bağlamında karşıtlık ilişkisi vardır.

değerli X hiçbir önemi yok (**değersiz**)

“Serin ve temiz bahar havası, konakladıkları köylerden aldıkları sıcak ekmekler, çanak çanak yedikleri nefis yoğurtlar, Trakya balları ve leziz şaraplar Bünyamin’in sağlığına kavuşmasına büyük ölçüde yardımcı oldu. Fakat Kostantiniye surları görüldüğü zaman aklına gelen bir düşünce delikanlının kanını dondurdu. (...) Bütün bunlar aklından geçerken o kadar çok titremeye başlamıştı ki, diğerleri onun hastalığının nüksettiğini sandılar.” (s.88-89)

Bünyamin, bir süre sonra sağlığına kavuşuyor. Delikanlının aklına bir düşünce gelince titremeye başlıyor. Demek ki titreme nedeni, hastalıktan değil düşüncesindedir. Delikanlı iyileşmesine karşın aklına gelen düşüncesinden dolayı titredığı için ortamdaki kişiler, onun hastalığının nüksettiğini sanıyor. Delikanlının iyileşmiş durumuna karşın diğerlerinin onu hasta sanması arasında karşıtlık vardır.

sağlığına kavuş- X hastalığının nüksettiğini san-

“İnsanların Dünya karşısındaki kayıtsızlığını da işte tam bu anda kendi zihninde yakaladı ve babasının sözlerine bir anlam vermeyi başardı: Bu dünyada insanların korktuğu tek şey öğrenmekti. (...) Dünyaya olan kayıtsızlıkları bazen o kerteğe varıyordu ki kendilerine altın ve gümüşten, zevk ve safadan, lezzet ve şehvetten bir âlem kurup keder ve ızdırıp fikirlerinin kafalarına girmesine izin vermiyorlardı. Oysa Uzun İhsan Efendi, dünyanın şahidi olmanın gerçek bir ibadet olduğunu sık sık söylerdi.” (s.90)

Bünyamin, insanların dünya karşısındaki kayıtsızlıklarını düşünürken babasının bir sözünü hatırlıyor. İnsanlar öğrenmekten korkuyor. İnsanlar öğrenmekten korktuğu için dünyaya kayıtsız kalıp lezzet ve şehvetten bir âlem kurarak keder ve ızdıraptan uzak duruyorlar. Oysa babası, bu tarz insanlardan farklı düşünüyor. Babasına göre insanlar, öğrenmekten korkmamalı ve dünyanın şahidi olmalılar. İnsanlar ile babasının düşünceleri

tam bir karşıtlık oluşturmaktadır. Yazar, birbirinin karşıtı olan bu düşüncelerin yer aldığı cümleleri, oysa bağlacıyla bağlayarak karşıtlık düşüncesini güçlendirmiştir.

“Bu garip mekânda, ilk bakışta diğer meslektaşları tarafından hüsnükabul görür gibi oldu. Ona bir hoş geldin ziyafeti verilmiş ve önüne bir taskebabı çıkarılmıştı. Bütün yemeği iştahla yiyip üstelik bir de tencereyi ekmekle sıyırdığında, o zamanki dilenciler kethüdası pis pis sırtarak ona, taskebabındaki etin domuz eti olduğunu, bilindiği gibi bu eti yiyenin duasının kabul olunmayacağını, dolayısıyla kendisinin artık duası gayri makbul bir dilenci olduğunu anlattığında duyduklarına inanamadı.” (s.97)

Dilenci ilk bakışta, diğer meslektaşlarınca gayet hoş bir biçimde karşılanıyor. Ona bir ziyafet hazırlanıyor. Ama bu hoş karşılamamanın altından nahoş bir olay çıkacaktır. Dilenciye ikram edilen taskebabının domuz etinden yapıldığı, bu eti yiyenin duasının kabul edilmeyeceği söylenince dilenci şok oluyor. Ziyafet, dilenci için zehir oluyor. Hoş bir başlangıcın nahoş bir sonuca evrilmesi ilk durum ile son durum arasında karşıtlığa neden olmuştur.

hoş bir başlangıç X hoş olmayan bir sonuç

“O kadar kızdı, o kadar kızdı ki korkuyla bakan Kostantiniye dilencilerine, ‘Ömrünüz ah edip vah etmekle geçsin, burnunuzun süümüğüne bereket olsun, mekânınızda baykuşlar banlasın, gömleğiniz alev olsun, her parçanız bir kurdun ağzında kalsın, Allah size uyuz versin de kaşınacak tırnak vermesin, kefeniniz kara bezden olsun, iki gözünüz bir delikten baksın, Sur üflendiğinde hiçbiriniz duymasın’ diye ezberindeki duaları okumaya başladı.” (s.97)

Dilenci, diğer arkadaşlarına kızdığı için onlara beddua ediyor. Bedduasının birinde “Allah size uyuz versin de kaşınacak tırnak vermesin.” diyor. Uyuzun varlığı, tırnağın yokluğu karşıtlığa neden olmaktadır.

uyuz versin X kaşınacak tırnak vermesin

Diğer bedduada iki gözün bir delikten bakması istenmektedir. Oysa iki gözün iki deliğe gereksinimi vardır.

iki göz X bir delik

“Gel gör ki domuz etinden yapılan taskebabının tadı damağında kalmıştı. Hinzıryedi, hayatında ilk kez tattığı bu lezzeti arar oldu. Koyun, keçi, dana, tavşan, tavuk, tosbağa,

kurbağa, mürmürbağa etini bile denedi ama aradığı lezzet bunlardan hiçbirinde yoktu.”
(s.97)

Dilencinin (Hinzıryedi) aradığı lezzet, domuz etinden yapılan taskebabında vardı. Yediği diğer hayvanlarda, aradığı lezzet yoktu. “lezzeti arar oldu” ifadesi lezzetin varlığını belirtir. Burada lezzetin varlığı ile lezzetin yokluğu karşıtlık oluşturmaktadır.

var X yok

“Bunun için subaşı tarafından mahalle imamı nezaretinde birkaç kez falakaya yatırıldığı bile vuku buldu. Fakat iptilasından kendini alamıyordu bir türlü.” (s.98)

Dilenci (Hinzıryedi) domuz eti müptelası olduğu için subaşı tarafından falakaya yatırılır. Falakadan sonra bu alışkanlığından vazgeçmesi beklenirken tam tersi biçimde alışkanlığını sürdürür.

alışkanlıktan zorla vazgeçirme çabası X alışkanlıktan vazgeçmeme

“Onca gürültüye, pis kokuya ve kasvete rağmen uyuyabilen bu adamın adı Zülfiyar’dı ve bu mekân onun rahat edebileceği belki de tek yeri.” (s.99)

Gürültünün varlığı, uyumayı engelleyen bir etmendir. Yukarıdaki ad cümlelerinde Zülfiyar’ın gürültülü, pis kokulu ortamda uyuması beklenmezken Zülfiyar, gürültüye ve kokuya karşın uyuyor. İçinde bulunduğu ortam ile Zülfiyar’ın eylemi karşıtlık oluşturmaktadır.

“Zülfiyar ürkek, Ebrehe ise öfke içindeydi.” (s.104)

Yukarıda sıralı, iki ad cümlesi vardır. Cümleler, karşılaştırma cümlesidir. Fakat iki kişinin karşıt durumu karşılaştırılmıştır. Nitekim ürkeklik; sinmeyi, güçsüzlüğü çağrıştırırken öfke; enerjik ve güçlü olmayı çağrıştırır.

ürkek X öfke

“Dilencilerin tembel, atıl ve hevessiz kişiler olduklarını savunanların aslında ne kadar yanıldıklarını anlamaları için gelip de loncaya bir göz atmaları yeterdi. Çünkü onlarda gündüz vakti gözlenen bezginlik ve uyuşukluğun tersine bu esnaf, geceleri sadece birkaç saat uykuyla yetinerek karıncalar gibi çalışıyordu.” (s.109)

Dilencilerin sanıldığı gibi tembel, atıl, uyuşuk olmadığı tersine birkaç saat uykuyla karıncalar gibi çalıştığı anlatılmaktadır. Dilencilerin sanılan özelliklerin tam karşıtına sahip

olduğu anlatılıyor. Özellikle bu karşıtlık *tersine* sözcüğüyle açık bir biçimde ortaya koyuluyor. Birinci cümlede sayılan niteliklerin karşıtı, ikinci cümlede verilmiştir.

tembellik X karınca gibi çalış-

uyuşukluk X birkaç saat uykuyla yetin-

“Uyumakta zorluk çeken Bünyamin sabaha karşı tam dalmak üzereydi ki ustası onu değneğiyle dürtüp uyandırdı.” (s.113)

Birinci cümlede dalmak üzere olmak, uyanık olmamayı ifade ederken *ki* bağlacıyla bağlanan ikinci cümlede bunun tam karşıtı olan uyandırılma eylemi kullanılmıştır. Bünyamin’in dalmak üzere olması ile ustasının onu dürtmesi, karşıt tavidir.

dalmak üzere (**uyumak, içi geçmek**) X uyandır-

“Fakirhanemize ilk kez teşrif ediyorsun. Öyle bir şeyler yiyip içmeden gitmek olmaz. İzinle sana bir sofraya donatalım.” (s.120)

Hınzıryedi, Ebrehe’yi mekânında misafir etmek istiyor. Mekânını *fakirhane* diye nitelenmesine karşın son cümlede Ebrehe’ye sofraya donatmak istiyor. Hınzıryedi, *fakirhane* sözcüğünü alçak gönüllülük olarak kullansa da *fakirhane* sözcüğü ile *sofraya donat-* eylemi nitelik bakımından karşıtlık oluşturur.

fakirhane X sofraya donat-

“Babası Uzun İhsan Efendi’yi gözetlemekle görevli Alemsattı’ydı bu. Birlikte olduğu üç köre, ‘dikkat etmeyip adamı kaybettikleri için’ bağırp çağırıyor, ‘eğer akşama kadar Galata’da onu bulamazlarsa, gece üçünü de falakaya yatıracağını’ söylüyordu. Farkedilmemek için başını çeviren Bünyamin, bunları duyar duymaz yüreği sevinçle atmaya başladı.” (s.126)

Alemsattı, Bünyamin’in babasını kaybettiği için yanındaki üç köre bağırpıyor. Alemsattı’nın adamlarına bağırması, onun sinirli ve mutsuz olduğunu gösterir. Aynı ortamda bulunan Bünyamin’in yüreği, babasının kaybolduğunu duyunca sevinçle atıyor. Çünkü Bünyamin’in babasını bulma umudu artacaktır. Aynı ortamda bulunan Alemsattı ile Bünyamin’in psikolojik durumları sinirli X sinirsiz, sevinçli X sevinçsiz bağlamında karşıtlığa neden olmaktadır.

“Düşünüyorum, ama sadece ben var değilim. Düşündüğüm için asıl sizler varsınız; sizler ve içinde yaşadığınız dünya.” (s.127)

var değilim (**yokum**) X varsınız

“Yüzü her zamankinden daha asıktı. Fakat kethüda Hinzıryedi'nin çıkardığı bir aksilik nedeniyle dilenciler loncasına gidip, boğazına kaçan bir lokma yüzünden maruz kaldığı boğulma tehlikesinden, yüzü tanınmayacak kadar hasar görmüş genç bir dilenci tarafından kurtarıldığı zaman, altı yıl önceki neşesi yerine gelmişti.” (s.143)

yüzü asık **ol-** X neşesi yerine gel-

“Aristoteles Fizik adlı eserinde, boşluğun olmadığını, eğer boşluk olsaydı boşlukta yol alan bir cismin sonsuz hıza erişeceğini, bunun da imkânsız olduğunu söyler. Oysa bana göre boşluk var.” (s.147)

Yukarıdaki cümlelerde düşünsel anlamda karşıtlık vardır. Aristoteles boşluğun olmadığını kanıtlayarak savunurken Ebrehe ise boşluğun olduğunu savunur.

boşluk yok X boşluk var

“-Evet, haklısın. Dünya benim bir uzantım. Sen sadece kendi bedenini denetleyebilirsin. Oysa ben, uzaklardaki bir insanı, hatta bir kralı bile kendi elimi kullandığım kadar kolay kullanabilirim. İstersem seni kandırabilirim, seninle oynayabilirim.” (s.151)

Cümlelerde Ebrehe, kendini Bünyamin ile karşılaştırıyor. Ebrehe, uzaklardaki insanlara bile hükmedebileceğini söylerken Bünyamin'in sadece kendini denetleyebileceğini söylüyor. İki karakter arasında kudret ve zayıflığa dayalı karşıtlık temelli bir karşılaştırma yapılmıştır.

“Defteri üstü saydam kâğıtla kaplı bir kutunun içine yerleştiren Büyük Efendi mumun alevinde tutuşturduğu çırayı kutunun bir deliğine sokar sokmaz saydam kâğıt aydınlanır.” (s.152)

Büyük Efendi, çırayı kutunun deliğinden soktuğunda saydam kâğıt aydınlanıyor. Demek ki bu işlemden önce kâğıt karanlıktı. Aydınlik sözcüğü, karşıtı olan karanlık sözcüğünü düşündürmektedir çünkü her şey zıddıyla kaimdir. Dolayısıyla bu cümlede çıkarıma dayalı karşıtlık söz konusudur.

“Kendisini bir kahraman gibi hissediyordu ama, Ebrehe’nin dediği gibi fazlasıyla silikti ve küstahça verdiği cevapları sanki birisi kulağına fısıldamıştı.” (s.154)

Bünyamin, kendisini kahraman gibi hissetmektedir ama gerçekte kahraman niteliklerinden uzak bir karakterdir. Bünyamin’in hisleri ile gerçekte olanlar birbiriyle karşıtlık oluşturuyor. Dolayısıyla cümlede çıkarıma dayalı karşıtlık vardır.

“Çünkü para kazanmanın cazibelerini ve iflas etmenin tehlikesini kalplerinde defalarca hissetmiş olan tüccarlar gözünde Girdbad, hem son derece cazip hem de akıl almayacak kadar tehlikeliydi.” (s.155)

Cazibe olumlu, tehlikeli ise olumsuz bir özelliktir. Bu iki karşıt özelliği bünyesinde barındıran bir kişi, ilk bakışta şaşkınlığa neden olur. Çünkü cazip olanın genellikle tehlikeli olması beklenmez, güven vermesi beklenir. Bu iki özellik karşıtlığa neden olur.

“Eyyamıbahur nedeniyle gece yol almak zorunda kalan kervan ahalisi arasında, Girdbad’a gidip gitmeme konusunda çıkan tartışmalar her zaman için bu kasabanın elli bir kumarbazı lehinde sonuçlanır, çok geçmeden kasaba girişinde develerin çingirak sesleri duyulduğunda, uğuru artması için bir gece önceden kokarca yağına yatırılan cıvalı zarlar çıkarılıp parlatılırdı.” (s.155)

Kervan ahalisi arasında, Girdbad (kasaba adı)’a gidip gitmeme konusunda tartışma çıkar. Çıkan bu tartışmalar her zaman bu kasabanın elli bir kumarbazı lehine sonuçlanırmış. Tartışma aynı zamanda kervan ahalisi arasında, Girdbad’a gitmek istemeyenlerin aleyhine sonuçlanmış olur. Tartışma, bir tarafın lehinde diğer tarafın aleyhinde sonuçlanarak iki taraf arasındaki karşıtlığı ortaya koyar.

“Ermeni simsarin durumu pek iyi sayılmazdı, ama ortaya koydukları parayı düşük tutan İranlı ile öteki Arap tüccarın durumu nispeten daha iyiydi.” (s.165)

iyi sayılmazdı (**kötüydü**) X daha iyiydi

“Bir süre, ikisi de susarak beklediler. Bu sırada yan odadan sesler gelmeye başlamıştı.” (172)

Birinci cümlede Bünyamin ile yanındaki kız susarak bekliyor. İkinci cümlede ise yan odadan sesler geldiği söyleniyor. Bünyamin’in bulunduğu oda sessizken yan odanın sesli olması iki ortamın karşıt niteliğe sahip olduğunu gösterir.

“Orada kendini güven içinde hissetmemesine rağmen, Ebrehe’ye ait olan bu dünya merak duygusunu kamçılıyor, düşgücünü kanatlandırıp ona sahte bir özgürlük duygusu veriyordu.” (s.174)

Bünyamin kendisini güvende hissetmiyor. Dolayısıyla kendisine güven vermeyen bir yerden ayrılması gerekir. Ama merak ve özgürlük duygusu nedeniyle güvenmediği ortamda bulunmaya devam ediyor. Kendisine güven vermeyen yerin, olumsuz duygulara neden olması beklenirken tam tersine Bünyamin, olumlu duygulara da sahip. Bünyamin’in duyguları arasında bir karşıtlık söz konusudur.

güvensizlik X özgürlük

“Fakat aradan bir hafta geçtiği halde bekledikleri hastalık ortaya çıkmadı ve rahatladılar. Oysa ben, hiç de rahat değildim.” (s.178)

rahatladılar X rahat değildim

“Alibaz sanki bu külhaninin ruhuyla birleşmiş gibi bir savaş narası koyverip ‘Allah Allah’ diye tek başına metrislere saldırınca, bu pırıl pırıl yatağanı gören düşman taşını atamadı, yayını geremedi, mevzilerini terkedip kaçmaya başladı. Alibaz tek başına düşman çadırının önüne geldi, ustura gibi keskin yatağanıyla birkaç darbeye çadırı parçaladı.” (s.63)

“(…) Kaleye ilk gireceklerden olan Alibaz, güllenin çarptığı duvarda büyük bir oyuğun açıldığını görünce titremeye başlamıştı. Bir darbezenin, o güne dek tanık olmadığı şeytani gücü onu adamakıllı etkilemiş ve korkudan dişlerinin birbirine vurmasına neden olmuştu.” (s.194)

Romanın başında Alibaz, tek başına düşman çadırının önüne gelebilecek kadar güçlü ve yiğit olarak betimleniyor. Romanın sonuna doğru ise Alibaz korkudan titreyen biri olarak betimleniyor. Romanın başında ve sonunda Alibaz’ın tavırlarında tam bir karşıtlık olduğu açıkça görülüyor. Alibaz’daki bu değişiklik bizi cesur X korkak, nara atan Alibaz X titreyen Alibaz karşıtlığına götürür.

-‘Görüyorsun işte Büyük Efendi’ dedi, ‘Artık senin efendin benim. Hayatın iki dudağımın arasında.’ (s.214)

Dilenciler kethüdası, kendisinden yüksek konumda olan Büyük Efendi’ye üstünlük taşıyor ve rollerin değiştiğini söylüyor. Büyük Efendi, dilenciler kethüdasının konumuna

düŖerken dilenciler kethüdası da Büyük Efendi'nin konumuna yükselmiştir. Roller tam bir karşıt hâl almıştır. Ast-üst ilişkilerinde karşıtlık olduğu, çıkarım yoluyla elde edilmiştir.

“Yolu sonu göründü sevgili Büyamin. (...) Ben ise bir günahkâr olarak ölmüş olacağım. Eğer varsa, ötedünyada tek bir şey hissedeceğime eminim: Utanç. (...) Aynı zamanda gücün ve her türlü iktidar tutkusunun ne kadar da büyük bir erdemsizlik olduğunu da bu sayede gördüm. (...) Güçsüz biri olan sen, her çeşit iktidarın sahibi olan benim üzerimdeydin. (...) Oysa biz taşlar kadar güçlü, bir o kadar da cansızdık. (...) Ah! Keşke dünyayı da senin gibi seyredip, senin ona baktığın gibi bakabilseydim! Oysa ben ona bir güç malzemesi olarak bakıp onda kendi karanlığımı gördüm.” (s.215-217)

Ebrehe'nin dünyaya bakışındaki yanlışlık ve pişmanlık dile getirilmiştir. Bu cümleler aynı zamanda yazarın yaşam felsefesinin ifadesidir. Ebrehe, kudret sahibidir, yaşamı boyunca tutkularının kölesi olmuştur. İdam edileceğini anladığında ise her şey için çok geç kaldığını anlamış ne yazık ki son pişmanlık fayda vermemiştir. Kudretli Ebrehe idam edilmiş, bu da yetmezmiş gibi Hınzıryedi, Ebrehe'nin cesedine tükürmüştür. Bünyamin saflığı, tutkuların arınmışlığı temsil ederken Ebrehe tutkuyu temsil eder. Bu cümlelerden, kudretli Ebrehe'nin tutkularının kölesi olan zavallı bir Ebrehe'ye evrildiğini gördük. Bu cümleler kudretin acizliğe dönüşebileceğini ifade ederken romanın bir bakıma özeti gibidir. Yukarıdaki cümlelerden çıkarıma dayalı olarak şöyle bir karşıtlık elde edilmiştir:

kudretli Ebrehe X tutkularının kölesi olan Ebrehe

erdem X tutku

Bünyamin X Ebrehe

“Perde kapalıydı. Bu nedenle tüccar içeriği görmek için perdeyi aralamaya yeltenmek zorunda kaldı.” (s.226)

perde kapalıydı: ad cümlesi

...perdeyi aralamaya yeltenmek zorunda kaldı: eylem cümlesi

kapalı X aralamaya yelten- (**aralık**)

“Hatta komşu tavsiyesi üzerine, yorganı döşeğı sırtlayıp Yedi Uyurların mağarasına bile gitti. Fakat burada da uyku tutmayınca, şöhreti yedi iklim dört bucağa

yayılmış, namı lakabı dilden dile dolaşan bir sihirbazın huzuruna vardı ve derdini ona anlattığında uyuyabilmesi için bir umut ışığının olduğunu anladı.” (s.228)

Tüccar, bir türlü uyuyamayınca derdine çare bulmak ister. Bunun için Yedi Uyurların mağarasına hevesle gider. Tüccar, Yedi Uyurların mağarasına gidince uyuyacağını sanır ama burada da beklediğini bulamaz. Mağaraya uyuma düşüncesiyle gitmesine karşın tüccar, bir türlü uyuyamaz. Hevesinin boşa çıkması -ki beklenmedik, karşıt bir olay olduğunu gösterir- onu başka bir yola sevk eder. Yüzey yapıda herhangi bir karşıt unsur bulunmamasına karşın tüccarın beklentisi ile gerçekteki durum arasındaki karşıtlık, çıkarıma dayalı olarak elde edilmiştir.

“Bir zamanlar yaşadığım evin, geceyarısı eve dönerken taşıdığım o fenerin, duvardaki Acem halısının ve aslında gerçek bir kent olan Galata’da gördüğüm her şeyin sadece ve sadece benim zihnimdeki düşünceler olduğu fikri kafama saplandığında muhakeme gücümün zayıfladığına hükmetmiştim. Ama şimdi görüyorum ki, asıl bunu düşündüğümde yanılmışım.” (s.234-235)

Bünyamin, Puslu Kıtalar Atlası kitabını karıştırırken babasının kendisine yazdığı satırları görür. Bu satırlarda babası Uzun İhsan Efendi, muhakeme gücünün zayıfladığına hükmediyor. Bir süre sonra ise bu düşüncesinde yanıldığına, geçmişteki düşüncesiyle şu andaki düşüncesinin tam bir karşıtlık içinde olduğuna karar veriyor. Bünyamin’in babasının geçmişteki ile şu anki düşüncesinin karşıtlık içinde olduğunu çıkarım yoluyla elde ediyoruz. *ama* bağlacı da cümlelerarasında karşıtlık olduğunu ortaya koyuyor.

“Çünkü her baba oğluna bir şeyler öğretmek, ona doğru ve gerçek olanı göstermek ister. Oysa benim sana, düşlerimden başka verebilecek bir şeyim yoktu. O yüzden sana, şimdi elinde tuttuğun garip kitabı verdim. Ama ne yazık ki Dünya’yı gösteremedim. Sana aslında Kâtip Çelebi’nin, Cihannüma adıyla tercüme edip bana bir nüshasını hediye ettiği Atlas Minor gibi bir eser bırakmak isterdim. Oysa dünyaya sırt çeviren benim gibi birinin zihninde Boşluktan başka ne olabilir ki? Kendisinden düşler yarattığım Boşluğun atlasını, Atlas Vacui’yi bu yüzden yazdım: Sen okuyasın diye değil, yaşayasın diye.” (s.236)

Uzun İhsan da her baba gibi oğluna bir şeyler öğretmek, gerçek olanı göstermek ister. Fakat Uzun İhsan oğluna yalnızca düşlerini verdiğini söyler. Oğluna vermek isteyip de veremediklerini karşıtlık bildiren *oysa* bağlacıyla bağlanan cümleden çıkarabiliyoruz. Uzun İhsan, Kâtip Çelebi’nin Cihannüma’sı gibi bir eseri oğluna bırakma isteğini de

gerçekleştiremediğinden yakıdır. Bunun yerine oğluna, boşluğun atlasını bıraktığını söyler. Uzun İhsan'ın gerçekleştirmek isteyip de gerçekleştiremediği istekleri karşıtlığa neden olur. Çünkü iki karşıt durum arasında kalan Uzun İhsan'ın cümlelerinde pişmanlık seziliyor. Pişmanlığının altında da isteklerinin karşıtını bulmuş olması yatar.

3.2.1. Sözcük Öbekleriyle Kurulan Karşıtlıklar

Bu bölümde cümlelerarasındaki sözcük öbeği içinde ve sözcük öbekleri arasında elde edilen karşıtlıklar çözümlenecektir.

3.2.1.1. Sözcük Öbeği İçindeki Karşıtlıklar

Sözcük öbeği, en az iki sözcüğün anlamsal ve biçimsel bakımdan birlikteliğidir. Sıralı ya da bağlı cümlelerin içinde kalan sözcük öbeklerindeki sözcükler arasında karşıtlık görülebilmektedir. Bu bölümde; belirtili ad tamlaması, sıfat tamlaması, bağlama öbeği, ilgeç öbeği, iyelik öbeği, ikileme öbeği, mastar öbeği, ortaç öbeği, ulaç öbeği, birleşik eylem öbeği içindeki karşıtlıklar tespit edilmiştir.

“Ceneviz taifesinin buraya ilk gelen gemilerine karanlıkta uçan bir ak martının yol gösterdiği, ancak salimen karaya vasıl olduktan sonra dümencileri olacak Pundus nam kâfirin bu martıyı Mesih addederek yuvasını arayıp bulduğu ve itikatlarınca İsa'nın etini yemek sünnet olduğundan kuşu kızartıp yediği rivayet olurdu.” (s.13)

karanlıkta uçan bir ak martı: sıfat tamlaması

Ceneviz taifesinin gemileri, karanlıkta yol almaktadır. Karanlıkta gemilere yol gösteren ise ak bir martıdır. Siyah desenin üstünde beyaz renk nasıl belli olursa karanlık gökyüzünde de beyaz martı aynı biçimde belli olur. Yazar, renklerin karşıtlığından yararlanarak romanın başladığı ortamı, okuyucunun gözünde belirgin biçimde betimlemek istemiştir. *martı* adını, *karanlıkta uçan* ve *ak* sıfatları niteleyerek karşıtlığa neden olmuştur.

karanlık X ak

“Ama bu, yine de kafada büyütülecek bir mesele değildi: Galata'da yeğenin yanında kalır, Gülletopuğa gelince birkaç kavgadan sonra eğer hala ölmeyişler adamlar er ya da geç barışlılardı.” (s.15)

er ya da geç: bağlama öbeği

er X geç

“Arap İhsan, prangalarla uğraşan Çingenelerin kızgın perçinleri soğuttukları su kovası önünde durdu ve kırmızı baretasını çıkarıp aylardan beri ilk kez tatlı suyla elini yüzünü yıkmaya başladı.” (s.16)

prangalarla uğraşan çingenelerin kızgın perçinleri soğuttukları su kovası: sıfat tamlaması

Kızgın perçin, sıcaklığı ifade etmektedir. Kızgın perçinlerin sıcaklığı, soğuk suyla giderilmek isteniyor. Sıcak sözcüğü kullanılsa da biz, kızgın perçin tamlamasından sıcaklığı anlıyoruz. Dolayısıyla sıcak ile soğuk kavramları arasında karşıtlığa dayalı anlam ilgisi kurulmuştur.

sıcak X soğuk

“O soğuk kış gecesi, üzerinde sadece bir entariyle, tersane iskelesinin feneri altında dürülmüş kâğıtları açarken elinde olmaksızın yırtıyor, haritalar üzerine boyanmış dağ, deniz, gemi ve canavar resimlerinden gözünün tutmadıklarını tükürüğüyle farkına varmadan siliyor, parmağına bulaşan mürekkeple de kasaba, liman ve kale isimlerini alışkanlıkla karalıyordu.” (s.17)

...dürülmüş kâğıtları açarken: ulaç öbeği

dür- X aç-

“Delikanlı mutfakta kahvaltı hazırlarken Arap İhsan tahta basamakları gıcırdata gıcırdata yukarı çıktı ve belli belirsiz horultunun duyulduğu odaya girdi.” (s.20)

belli belirsiz horultunun duyulduğu oda: sıfat tamlaması

belli X belirsiz

“Külhanlarda yatıp kalkıyor, kendisine ilişmemeleri için bıçkınların, leventlerin ve kalyoncu taifesinin dişlerini bedavadan çekiyordu.” (s.25)

yatıp kalk-: birleşik eylem

yat- X kalk-

“Yeniçeriler, kalyoncular ve kopuklar, ata yadigarı küfürleri imbikten geçirip onları son nezaket kırıntılarında arıtarak bini bir paradan savuruyor, birbirlerine gözdağı vermek için yatağanlarına davranıyorlardı.” (s.30)

bini bir para etmek deyimi içinde bin X bir sayılarıyla karşıtlık oluşturulmuştur.

“Çok geçmeden, tütün dumanı tavanı örttü, ucuz ve pahalı şarapların buğusu ve keskin geniz kokusu acem şallarına, yeniçeri börklerine, keçeleşmiş kaftanlarına sindi.” (s.33)

Cümlede, bağlama öbeği içindeki sıfatlar arasında karşıtlık vardır.

ucuz ve pahalı şarap: bağlama öbeği

ucuz **şarap** X pahalı şarap

“Fakat Arap İhsan’ın yaramazlık yapmasın diye kulağını bırakmadığı o çocuk gelince tekrar azdı ve Alibaz’la bir olup evin altını üstüne getirdi.” (s.43)

evin altını üstüne getir- deyiminin içinde evin altı X **evin** üstü karşıtlığına ulaşılır.

“Düşlerin uyku esnasında ruhun bedenden ayrılıp çeşitli yerlere gitmesinin bir eseri olduğu malumdu; uyku esnasında ruh bedenden ayrılıp diyar diyar gezdiğine göre ruhun zaten gidebildiği bu yerlere bir de bedeninin kalkıp binbir zahmetle gitmesi abes olurdu.” (s.44)

binbir zahmet: sıfat tamlamasının tamlayanını oluşturan birleşik sıfat içinde karşıtlık

bin X bir

“Arada bir lağımıcılığa heves edenler çıksa bile bu kişilerin sinirleri, yeraltında çalışmaya dayanacak kadar sağlam değildi ve diri diri gömülme korkusunu yaşadıkları ilk anda kendisini yalnız bırakıp kaçacakları belliydi.” (s.54)

diri diri gömül-: birleşik eylem öbeği

diri diri gömülmek birleşik eyleminde gömül-, cansız olmayı; diri, canlı olmayı ifade ederken diri X ölü ya da canlı X cansız ilişkisini düşündürdüğünden karşıt anlama neden olmaktadır.

“Ama Vardapet buna alışıktı. Eğer bu lağımı yazın kazıyor olsalardı yukarıdaki savaşın bir sonucu olarak ertesi günü dehlizin tavanından sızan kanı görebilirlerdi. Gelgelelim bu kış kıyamette kan, daha bedeni terk etmeden donmaya başlardı.” (s.75)

Lağım yazın kazılsa yukarıdaki savaşın sonucu olarak dehlizin tavanından sızan kan görülebilirdi. Ama mevsim yaz değil de kış olduğu için kan bedende donmaya başlardı. Mevsime bağlı olarak kanın insan bedeninden çıktıktan sonraki niteliği verilmiştir.

yaz değil de kış: bağlama öbeği

yaz X kış

“Vardapet bu ikinci meselenin başlangıçtaki pazarlıklarına dahil olmadığını söyleyince suratına okkalı bir tokat yedi. Paşa, emrindikleri aynı anda hem korkutup hem de cesaretlendirmedeki başarısını göstererek lağımıcıyı binbir tehditle sindirirken onun bahşişini de altı yüz altına yükseltti. Üstelik ona, zincir halkalarından örülmüş bir zırh gömlek hediye etmişti.” (s.78)

...hem korkutup hem de cesaretlendirme...: bağlama öbeği

korkut- X cesaretlendir-

“Adam ise eldivenli eliyle zırhın öbür ucuna yapışmış, delikanlıyı sağa sola savurmaya başlamıştı.” (s.83)

sağa sola: ikileme öbeğinde karşıtlık

sağ X sol

“Dehşetten donakalmışlardı. Çünkü kara alevler miknatıslı duvarları yalıyor, geçmişin ve geleceğin bütün günahkârları bu mağarada azap içinde inliyordu.” (s.84)

geçmişin ve geleceğin bütün günahkârları: bağlama öbeği

geçmiş X gelecek

“Zülfîyar, 'Gördün mü?' diyordu, 'Aynı zehirli şerbetten içtiniz. (...)'” (s.101)

Şerbet, meyve suyu ile şekerli suyun karıştırılmasıyla elde edilen bir içecektir. Zehrin acılığı ve zararı, zehrin tam karşıtı olan şerbet ile gizlenmek istenir. Bu yüzden zehir, şerbetin içine karıştırılır. Bu bağlamda acı-tatlı, zararlı-zararsız olması nedeniyle zehir ve şerbet karşıtlık içerir.

zehirli şerbet: sıfat tamlaması

zehir X şerbet

“İlk sayfaları Latince, sonraları Rumca ve nihayet Osmanlıca olan bu defter, fetih öncesi ve sonrası dilencileri tarafından özenle saklanmış, asırlar boyunca ulustan ulusa, nesilden nesile geçerek sonunda Hınzıryedi'ye erişmişti.” (s.106)

fetih öncesi **dilencileri** ve **fetih** sonrası dilencileri: bağlama öbeği

önce X sonra

“Hinoğlu hin görünüşlü, gözleri yuvalarında sansar yavruları gibi dönen biri sanki bir sır veriyormuş gibi başkaları duymasın diye elini ağzına siper ederek Bünyamin’e, bu adamın Glletopuk adında bir kabadayı olduğunu, ancak sonradan delirdiğini ve yıllar önce len Arap İhsan nam kabadayının yaşıadığına inanıp hır çıkarmak için onu köşe bucak aradığını anlattı.” (s.129)

yıllar önce len Arap İhsan nam kabadayının yaşıadığı: ortaç öbeği

l- X yaşıa-

“Evet, ok Şey bilirim. Limanlarınıza girip çıkan gemilerin ne yk taşıadığını, yaptığınız gizli anlaşmaları, idareniz altında olan milletlerin isyana eğilimlerini, depolarınızdaki barutun miktarını, toplarınızın sayısını, her Şeyi, her Şeyi bilirim.” (s.134)

limanlarınıza girip çıkan gemiler: sıfat tamlaması

gir- X ık-

“Gözleri umutla parıldıyor ve son derece tehlikeli bir harektı gerçekleştirmek için gecesini gündüzüne katıyordu.” (s.142)

gecesini gündüzüne kat-: deyim / birleşik eylem öbeği

onun gecesini X **onun** gündüzüne

“Fakat emanet aldığı Őeyle birlikte daha sonra o kargaşada kaybolan lağımcı delikanlının kaçtığına hükmederek büyük bir aptallıkla, onun l ya da diri yakalanmasını istemiş, böylece kuşu elinden kaçırmıştı.” (s.142)

l ya da diri: bağlama öbeği

l X diri

“ ‘Bundan pek o kadar emin değilim’ diye cevap verdi, ‘Altını kazanmak ya da gaspetmek mümkün iken sizin böyle bir işe girişeceğinizi sanmıyorum.’ ” (s.145)

Kazanmak, bir Şeyi emek sonunda, çaba harcayarak elde etmektir. Gasp etmek ise bir Şeyi emek harcamadan, kaba kuvvetle elde etmek demektir. Bu nedenle *kazanmak* ve *gasp etmek* mastarları bağlam içinde anlamsal karşıtlığa neden olmaktadır.

kazanmak ya da gasp etmek mümkün iken: ulaç öbeği

kazan- X gasp et-

“Bünyamin, elinde olmaksızın, zavallı babasının ta başından beri büyük bir oyun oynadığını, karnından konuşanlar gibi su şırıltısından gökgürültüsüne, acı feryatlarından zevk inlemelerine, esnaf bağırıtlarından savaş naralarına kadar bütün sesleri taklit ettiğini ve meddahlar gibi sesini kılıktan kılığa sokarak herkesi konuşturduğunu düşündü.” (s.154)

Cümledeki öbekler nicelik ve duygu bağlamında ikili ve anlamsal karşıtlık oluşturmaktadır:

su şırıltısından gökgürültüsüne **kadar**: ilgeç öbeği

su şırıltısı X gök gürültüsü

acı feryatlarından zevk inlemelerine **kadar**: ilgeç öbeği

acı feryatları X zevk inlemeleri

esnaf bağırıtlarından savaş naralarına kadar: ilgeç öbeği

esnaf bağırıtları X savaş naraları

“Dokuz aylık bir yolculuktan sonra dünya nüfusunu yarım gün besleyecek bir servet biriktirmiş olan tüccarlar, elli bir kumarbazın evlerine dağıldığı zaman her hanede bir barbut faslı başlar, Fağfur ülkesinde, Hint’te ve deniz canavarları diyarında bitimsiz pazarlıklar sonucu kazanılan onca para kaybedilmeye başlandığında misafirlerin aklı başına gelirdi.” (s.156)

bitimsiz pazarlıklar sonucu kazanılan onca para kaybedilmeye başlandığında: ulaç öbeği

kazan- X kaybet-

“Bazıları, görünmeyen bir kuyrukluyıldızın gökyüzünde kol gezerek talih seyyarelerini karattığını düşünüyor, bazıları ise suçu düztabanlara yüklüyordu.” (s.157)

Talih seyyarelerinin karartılmasını düşünmek, seyyarelerin kararmadan önce aydınlık olduğunu düşündürmektedir. Bizi bu yargıya götüren, sözcüklerin beynimizde karşıtlarıyla bir algı yaratmasıdır.

görünmeyen bir kuyrukluyıldızın gökyüzünde kol gezerek talih seyyarelerini karattığı: ortaç öbeği

aydınlan- X karar-

“Binlerce akçenin, altının ve mangırın el değiştirdiği bu batakhane, göze alınan onca riske, kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen heyecan, sevinç ve hayal kırıklığı yoktu; öyle ki, kumarbazlardan hangisinin kazanıp hangisinin kaybettiğini yüzlerindeki ifadeden çıkarmak mümkün değildi.” (s.164)

binlerce akçenin, altının ve mangırın el değiştirdiği bu batakhane: sıfat tamlamasının içinde tamlayan görevinde bağlama öbeğinin üyesi

altın X mangır

“Odadaki herkesçe şahsen ya da gıyaben tanınan Ebrehe verilen bütün selamları aldıktan sonra barbuta oturdu ve Alman eküleriyle dolu kesesini batakhanenin simsarına teslim etti.” (s.165)

odadaki herkesçe şahsen ya da gıyaben tanınan Ebrehe verilen bütün selamları aldıktan sonra: ulaç öbeği

şahsen X gıyaben

ver- X al-

“Onlar daha atlarından inmeden konağın kapısı açılmış ve efendilerinin yolunu gözleyen uşaklar dışarı fırlamıştı.” (s.169)

efendilerinin yolunu gözleyen uşaklar: sıfat tamlaması

efendi X uşak

“Güneşin batıdan doğacağını, savaşların ve hastalıkların çıkmasından sonra toprağın bütün hazineleri ve ağırlıkları kusacağını, dağlar ve çukurların kaybolmasıyla yeryüzünün dümdüz olacağını, Mehdî'nin gelip benim gibilerle savaşacağını ve büyük bir yalımın diğer günahkârlar gibi beni de Mahşer'e, Büyük Toplantı yerine sürükleyeceğini öğrendim.” (s.180)

güneşin batıdan doğacağı: ortaç öbeği

Güneş, doğudan doğar ve batıdan batar. Bu, evrenin yasasıdır. Güneşin batıdan doğması düşünülemezken bu cümlede, evrenin yasasına bütünüyle karşıt bir olaydan söz edilmiştir.

“Biz, hareket etmenin karşıtının durma olduğuna inanırız. Oysa onun karşıtının karşı hareket olduğunu biliyorum.” (s.180)

hareket etmenin karşıtının durma olduğu: ortaç öbeği

hareket et- X dur-

onun karşıtının karşı hareket olduğu: ortaç öbeği

o (**durma**) X karşı hareket

“Korsanlar kalyonculara, gözleri oyulup kulakları ve burnu kesilmiş bir adamın, görüp duymadığı halde, dört direkli gemilerin dümenine yapışarak onları kayalıklara doğru en tehlikeli geçitlerden, mercan yılanlarının oynadığı en sığ sulardan geçirdiğini fısıldıyor; kalyoncular ise rıhtım işçileri ve sırik hammallarına yine aynı adamın, kör ve sağır olduğu halde, gökkubbede dönen bütün yıldız ve gezegenlerin yerlerini kestirebildiğini, pusulasız gemilere kılavuzluk edip onları hazineler ve kana susamış vahşilerle dolu adalara haritaya bakmadan adeta ezbere götürebildiğini sır verircesine söylüyorlardı.” (s.187-188)

pusulasız gemilere kılavuzluk edip: ulaç öbeği

pusulasız gemi X kılavuzluk et-

Gözleri oyulup kulakları ve burnu kesilmiş bir adamın görüp duymadığı halde gemilerin dümenine yapışarak onları en tehlikeli geçitlerden geçirmesi, gök kubbede dönen bütün yıldızların ve gezegenlerin yerini kestirmesi, pusulasız gemilere kılavuzluk etmesi okuyucuda şaşkınlığa neden oluyor. Bu şaşkınlığın nedeni, karşıtlıktır. Çünkü adam, kendinden beklenmeyen davranışları gerçekleştiriyor. Karakterin durumu ile davranışı arasında karşıtlık vardır.

“Ayakaltında dolaşmaması için suratına atılan tokadın izi kaybolmadan, orducunun birine teslim edilmesine rağmen kaçmayı başarmış ve askerleri yarım gün geriden takip etmeyi akletmişti.” (s.193)

orducunun birine teslim edilmesine rağmen kaçma: mastar öbeği

teslim et- X kaç-

“Güler yüzlü adam zehir dolu bardağı Alibaz’a uzattığında, zaten çok susamış olan çocuk bu dostluk gösterisini bozmak istemedi ve bardaktaki sıvıyı sonuna kadar içip bitirdi.” (s.196)

Güler yüz; iyi niyeti, dostluğu ifade eder. Güler yüzlü adam, şeklen iyi niyet göstermesine karşın Alibaz'a zehir dolu bardak uzatır. Aslında adam, güler yüzü ile kötülüğünü örtmek istemektedir. Adamın güler yüzlü oluşu ile zehir dolu bardak sunuşu, iyi görünmek ile kötü niyet bağlamında bir karşıtlığa neden olmaktadır. “güler yüzlü adam zehir dolu bardağı Alibaz'a uzattığında” ulaç öbeği ile anlatılan kötü niyet, “dostluk gösterisi” tamlamasıyla gerçekte olmayan karşıtlık ilgisi kurulur.

güler yüzlü adam zehir dolu bardağı Alibaz'a uzattığında: ulaç öbeği

güler yüzlü adam X zehir dolu bardak

“Bütün bunları hiçbir engelle karşılaşmadan yapabiliyor, teşkilatta istediği yere rahatça girip çıkabiliyordu.” (s.197)

gir- X çık-

girip çık-: birleşik eylem

“Artık her davranışının önceden tahmin edildiğini, karşılaştığı her olayın tasarlanmış olduğunu, gizlice yaptığı her şeyin aslında bilindiğini düşünüyordu.” (s.198)

gizlice yaptığı her şeyin aslında bilindiği: ortaç öbeği

gizlice yap- X bilin-

“O kadar dalgın, o kadar hülyalıydı ki, sık sık borçlarının ve alacaklarının vadesini unuttur, hasılatını genellikle yanlış sayar ve defteri kebirinde küçüklü büyüklü hatalar yapardı.” (s.225)

borçlarının ve alacaklarının vadesi: belirtili ad tamlaması

borç X alacak

küçüklü büyüklü hatalar: ikileme yapısında sıfat tamlaması

küçük X büyük

“Baştan sona kadar asla okuyamayacağı kitabın son bölümünü açıp rastgele bir yere baktı ve şu satırlar gözüne çarptı:” (s.234)

baştan sona kadar: ilgeç öbeği

baştan X sona

3.2.1.2. Sözcük Öbekleri Arasında Kurulan Karşıtlıklar

Bu bölümde sıralı ya da bağlı cümlelerdeki iki sözcük öbeğinin birbirine karşıtlık oluşturması işlenmiştir. Belirtili ve belirtisiz ad tamlamalarının, sıfat tamlamalarının, derin yapıda kalan tamlamaların, ilgeç öbeklerinin, iyelik öbeklerinin, eylemsi öbeklerinin, birleşik eylem öbeklerinin birbirleriyle kurduğu karşıtlık ilgisi ele alınmıştır.

“Gerek kendisi gerek Arap İhsan gerekse diğerleri bu karanlık sisin içinde yitip giderlerken Bünyamin kararlı adımlarla ilerliyor ve ışığa doğru yaklaşıyordu.” (s.22)

bu karanlık sis: sıfat tamlaması

karanlık X ışık (**aydınlık**)

ışığa doğru: ilgeç öbeği

“Bu eski kâtip, artık elçilik binasının temizliğinden sorumluydu. Fakat yeni görevini de ihmal edip fırsat buldukça Galata meyhanelerine kaçamak yapması balyosun sabrını taşırdı.” (s.23-24)

bu eski kâtip: sıfat tamlaması

yeni görev: sıfat tamlaması

eski X yeni

“Bunlar, arayıcılar adıyla nam salmış bir meslek erbabıydı ve sarayın çöplerinin denize atıldığı deliğin altında dolaşıp süprüntüleri karıştırarak buldukları değerli şeylerle geçimlerini sağlıyorlardı.” (s.27)

sarayın çöplerinin denize atıldığı deliğin altında dolaşıp: ulaç öbeği

buldukları değerli şeyler: sıfat tamlaması

sarayın çöpleri X değerli şey

“Yeniçeriler, kalyoncular ve kopuklar, ata yadigârı küfürleri imbikten geçirip onları son nezaket kırıntılarında arıtarak bini bir paradan savuruyor, birbirlerine gözdağı vermek için yatağanlarına davranıyorlardı.” (s.30)

ata yadigârı küfürleri imbikten geçirip: ulaç öbeği

onları son nezaket kırıntılarında arıtarak: ulaç öbeği

küfür X nezaket

“Karın deşip boğaz kesmenin, husye burup göz oymanın uygun mekânları olan viranelere, boş arsalara ve metruk evlere girmeksizin doğruca rıhtıma ilerlediklerini anlayan Kubelik’in korkusu biraz olsun yatıştı. Yanındaki külhani tek bir söz bile etmeden onu sürüklüyordu.” (s.31-32)

Kubelik, ürkütücü yerlere sürüklendiğini anlayınca korkuyor. Fakat onu sürükleyen külhani bu korkudan uzak, cesur biçimde Kubelik’i sürüklüyor. Romandaki iki kişinin aynı anda farklı duygular içinde olması psikolojik açıdan bu kişilerin karşıtlık içinde olduğunu gösterir. Belirtili ad tamlaması (Kubelik’in korkusu) ve sıfat tamlaması (yanındaki külhani), bu karşıtlığın algılanmasını sağlayan kodlayıcılar olarak yer alır metinde.

Kubelik’in korkusu: belirtili ad tamlaması

yanındaki külhani: sıfat tamlaması

“Kısacası oğul nezdinde baba ve ayı tam bir ittifak halindeydi. Ancak baba böyle düşünmüyor, onlara, ‘Her ikiniz de benim evladımsınız, neden geçinemiyorsunuz?’ diye dil döküp aralarını bulmaya çalışıyordu.” (s.41)

Oğul, baba ile ayının ittifak kurduğunu düşünürken baba ise böyle bir şeyin olmadığını ikisinin de kendi evladı olduğunu söylüyor. Baba ile oğulun düşüncesi, tam karşıtlığa neden oluyor.

oğulun düşüncesi: belirtili ad tamlaması

babanın düşüncesi: belirtili ad tamlaması

oğulun düşüncesi X babanın düşüncesi

“Düşünde kendini uçsuz bucaksız bir çölde gördü. Sanki kumların üzerinde haftalarca sürünmüş gibiydi. Bir kum tepesinin eteğinde küçük bir gölcük seçti ve susuzluğunu gidermek için oraya seğirtti.” (s.45)

uçsuz bucaksız bir çöl: sıfat tamlaması

küçük bir gölcük: sıfat tamlaması

çöl (**susuzluk, kuraklık**) X gölcük (**su**)

“Hava iyice kararınca fenerini yaktı ve dik bir yokuşu turmandıktan sonra Haliç’in karşı kıyısına baktı.” (s.56)

hava iyice kararınca: ulaç öbeği

onun feneri: tamlayanı düşmüş iyelik öbeği

havanın kararması (karanlık) X fener (aydınlık)

“Nesilden nesile geçen bu husumet gittikçe bilenir, hocalar ve kalfalar yeni gelen çocuklara düşman mektepteki meslektaşlarının sümüklü, yaralı, bereli, cerahatli insanlar olduğunu, bir dua edip yüz kat küçülerek geceleri masum çocukların kalplerini yediklerini, sonunda kurbanlarının da onlar gibi ecinni taifesine karıştığını sır veriyormuşçasına anlatırlardı.” (s.57)

Farklı sözcük öbeklerindeki sıfatlar arasında karşıtlık vardır: bir X yüz

bir dua: sıfat tamlaması

yüz kat: sıfat tamlaması bir X yüz

“Öz babası olan padişahın, entrikalardan korumak için onu saraydan uzaklaştırdığına inanıyor ve günün birinde gelip kendisini bağrına basacağını düşünüyordu.” (s.59)

öz babası olan padişahın, entrikalardan korumak için onu saraydan uzaklaştırdığı:
ortaç öbeği

günün birinde gelip kendisini bağrına basacağı: ortaç öbeği

uzaklaştır- X bağrına bas-

“Kitapta Efrasiyab’ın nasıl dünya fatihi olduğu anlatılıyordu. Askerleri çölde susuz kalınca onlara yumruk büyüklüğünde birer taşla önünde sıraya girmelerini söylemiş ve her taşı sıkıp suyunu çıkararak bütün adamlarının mataralarını doldurmuştu.” (s.60)

askerleri çölde susuz kalınca: ulaç öbeği

her taşı sıkıp suyunu çıkararak: ulaç öbeği

Askerler çölde susuz kalmışlardır. Efrasiyab, askerlerini susuzluktan kurtarmak için her taşı sıkıp suyunu çıkarmıştır. Önce susuzluk söz konusuyken sonra suya kavuşup mataraları suyla doldurmak söz konusu olmuştur. Bu açıdan bakıldığında şöyle bir karşıtlık ortaya çıkmaktadır: susuz kal- X **suya kan-**

Ayrıca dünya fatihi Efrasiyap ile Efrasiyap'ın askerleri arasında ast-üst karşıtlığı sezdirilmiş.

“Silahlarını alıp savaş çığlıkları ata ata Voyvoda yolundan Kule Kapısı'na doğru koştular. Surların dibindeki hendeği geride bırakıp ıssız bostanlardan birinde, yılların yağmurundan eriyen bitmiş bir duvar enkazını gözlerine kestirdiler.” (s.61)

silahlarını alıp savaş çığlıkları ata ata: ulaç öbeği

ıssız bostan: sıfat tamlaması

Yukarıdaki cümlelerde savaş sahnesi vardır. Savaşçılar (burada çocuklar kastedilmiş), savaş naralarıyla gümbür gümbür Kule Kapısı'na doğru koşmaktadır. Bu arada ıssız bostanlardan geçiyorlar. Savaşçıların sesli, gürültülü durumlarına karşın içinde buldukları ortamın sessizlik içinde olması, savaşçıların durumuyla ortamın durumu arasında bir karşıtlık oluşturmaktadır. Çıglık, sesi; ıssız, sessizliği işaret eder.

gürültülü askerler X sessiz ortam

“Şiddetli patlamanın etkisiyle aralarındaki birlik bozulmuş, işledikleri kabahatin büyüklüğü karşısında dehşete kapılıp çil yavrusu gibi dağılmışlardı.” (s.62)

Patlama öncesi var olan birlik beraberlik durumu, patlamanın sonunda bozulur ve bu durum, “çil yavrusu gibi dağılmak” deyimiyle anlatılır.

birlik **ol-** X çil yavrusu gibi dağıl-

“Adamlar baltalarla üst katı yıktılar ve bir şey bulamayınca alt kata inip sonunda bütün evi yerle bir ettiler.” (s.65)

üst kat: sıfat tamlaması

alt kat: sıfat tamlaması

üst kat X alt kat

“Fermada şu anda kalede bulunan Zülfiyar adındaki casusunun kurtarılması için kuzey burcunun altından güneye doğru yirmi bir adım içeriye bir lağım kazılması ve kurtarma işinin buldukları ayın on yedinci günü akşamında muhakkak gerçekleştirilmesi, bunun yanında kalenin kuzeyindeki tepede büyük bir ateş yakılarak, haberciyle kendilerine ulaştırılan bir kese tozun gündüz vakti ateşe atılması buyruluyor, destek kuvvetlerinin yola çıktığı da ayrıca belirtiliyordu.” (s.73)

kuzey burcunun altı: zincirleme ad tamlaması

güneye doğru: ilgeç öbeği

kuzey X güney

“Ama Vardapet buna alışıktı. Eğer bu lağımı yazın kazıyor olsalardı yukarıdaki savaşın bir sonucu olarak ertesi günü dehlizin tavanından sızan kanı görebilirlerdi. Gelgelelim bu kış kıyamette kan, daha bedeni terk etmeden donmaya başladılar.” (s.75)

Lağım yazın kazılrsa yukarıdaki savaşın sonucu olarak dehlizin tavanından sızan kan görülebilirdi. Ama mevsim yaz değil de kış olduğu için kan bedende donmaya başlamış. Kanın sıvı ve don olması karşıtlığa neden olmuştur. “sızan kan” tamlaması yüzey yapıda yer alırken “donan kan” tamlaması derin yapıda kalmıştır.

sızan kan x **donan kan**

sızan kan: sıfat tamlaması

donan kan: sıfat tamlaması

“Parmağını kitabın arasına sokup açiverdiğinde mum ışığı altında ‘yer altı hazinelerinin arasına karıştı’ ifadelerini gördü. Kitabı kapatıp yorgan niyetine kullandığı keçeyi üstüne çekti.” (s.78)

parmağını kitabın arasına sokup açiverdiğinde: ulaç öbeği

kitabı kapatıp: ulaç öbeği

kitabı aç- X kitabı kapat-

“Aradıkları şey hem her yerde hem de hiçbir yerdeydi.” (s.78)

her yer: sıfat tamlaması

hiçbir yer: sıfat tamlaması

her yer X hiçbir yer

“Kazdıkları toprağı küfelerle lağım dışına taşıyan adamlar dışarıda onları bekliyordu. Lağımdan içeri girip kuzey burcunun dibine yerleştirdikleri barut fiçilerinin fitillerini kontrol ettiler.” (s.79)

lağım dışı X lağım içi

“Casusun sıksa bacaklarını gören Vardapet, onun zayıf biri olduğuna hükmedip ‘Bre adam! Rahatını düşüneneğine bacaklarını sarkıt. Ayaklarına asılıp seni aşağıya çekelim.’ diye bağırdı. Fakat casus, kalenin erzak ambarını ateşe verdiğini ama oradayken

dayanamayıp bir kuzu budunu mideye indirdiğinden karnı adamakıllı şiştiği için delikten geçmesinin imkânsız olduğunu söylüyordu.” (s.79)

Vardapet, casusun sıska bacaklarını görünce onun sıska biri olduğunu düşünüyor. Casus, kalenin erzak ambarını ateşe verirken kuzu budunu yediğini, bunun için karnının şiştiğini söylüyor. Burada casusun sıska bacaklarıyla şiş karnı fiziksel olarak karşıtlık oluşturuyor.

casusun sıska bacaklarını gören Vardapet: sıfat tamlaması

karnı adamakıllı şiştiği için: ilgeç öbeği

sıska bacak X **şiş karnı**

“Yukarıdakiler ise delikten teker teker iskeleye atılıyorlardı. Aşağıdaki yeniçeriler ise iskeleyi yıkmak için casusun aşağıya inmesini beklerlerken kâfirlerden birisi tam dört kulaç yükseklikten atlayıp onlarla boğuşmaya başladı.” (s.80)

yukarıdaki **kişiler**: sıfat tamlaması

aşağıdaki yeniçeriler: sıfat tamlaması

yukarı X aşağı

“Bununla birlikte yeniçerilerin tüfenk menzillerine girmişlerdi ve açılan bir ateşle süvarilerin çoğu telef oldu. Ama içlerinden biri Bünyamin’e yetismeyi başarmıştı.” (s.82-83)

Yukarıdaki cümlelerde parça-bütün ilişkisi vardır. Parça ile bütün birbirini tamamlasalar da birbirlerinin karşıtıdır. *süvarilerin çoğu* tamlaması ile *içlerinden biri* tamlaması azlık-çokluk yönünden karşıtlık oluşturmaktadır.

süvarilerin çoğu: belirtili ad tamlaması

içlerinden biri: belirtili ad tamlaması

süvarilerin çoğu X içlerinden biri

“Süvari yılmayarak ilerledi ve ustaca bir hareketle kargının ucunu kılıncıyla kopardı. Fakat bu hareketi dengesinin bozulmasına neden olunca delikanlı kargısının sapıyla adamın sırtına okkalı bir darbe indirip onu atından düşürdü. Kılınçsız kalan adam, demir halkalardan örülme zırh gömleğini çıkarıp Bünyamin’e atıldı.” (s.83)

Süvari, Bünyamin'in kargısının ucunu kılıcıyla koparıyor. Fakat delikanlı (Bünyamin), kargısının sapıyla adamın sırtına vurunca onu atından düşürüyor. Kılıçlı olan adam, delikanlının darbesinin sonunda kılıçsız kalıyor. Süvarinin ilk hâli ile son hâli, varlık-yokluk bağlamında karşıtlığa neden oluyor.

kılınçlı adam: sıfat tamlaması

kılınçsız kalan adam: sıfat tamlaması

kılıçlı adam X kılınçsız kalan adam

“Durup dinlenmeden yerin altına indiler, cinlerin yıkandığı kaynar çamurları, ergimiş kurşun ırmaklarını, deliklerden püsküren kibrit buharlarını geride bırakıp mıknatıslı bir mağaraya geldiler. (...) İçlerinden bir ses onlara, bir ağaç kökünü izleyip yukarı çıkmalarını söyledi.” (s.84-85)

Bünyamin düşünde Vardapet ile birlikte yerin altında ilerliyor. Yerin altında gördüklerinden sonra içlerinden bir ses onlara yerin üstüne çıkmalarını söylüyor. Cümlede “yukarı” yer-yön zarfıyla anlatılmak istenen “yerin üstü” yapısıdır.

yerin altı: belirtili ad tamlaması

yerin üstü: belirtili ad tamlaması

yerin altı X yerin üstü

“Gümüş rengi meyveyi ısırduğunda hazineyi koruyan ejderhaların alevlerini tattı, kanlı altınların, mavi azül taşlarının, kırmızı yakutların dayanılmaz lezzetini tattı, ateş ve suya hükmeden sultanların gazabını ve pirlerin hüznünü tattı, mezarlarında iki meleğin sorguya çektiği ölümlerin azabını, günahkârların neşesini ve bu neşenin bedeli olan kara ateşin yakıcılığını tattı.” (s.85)

Cümledeki *ölülerin azabı* ile *günahkârların neşesi* tamlamalarının tamlananını oluşturan *azap* ile *neşe* sözcükleri, biri mutluluk diğeri mutsuzluk belirttiği için karşıtlık oluşturmaktadır.

ölülerin azabı: belirtili ad tamlaması

günahkârların neşesi: belirtili ad tamlaması

Son cümlede ise *günahkârların neşesi* tamlaması ile bu neşenin bedeli olarak görülen *ateşin yakıcılığı* tamlaması neşe ile ızdırıp duygularını belirtmesi açısından karşıtlığa neden olmuştur.

günahkârların neşesi: belirtili ad tamlaması

ateşin yakıcılığı: belirtili ad tamlaması

“Böylece elini kolunu sallayıp eve girdikten sonra hizmetkârlara evdeki bütün altınları toplayıp getirmelerini ve kendisine de bir orta şekerli kahve yapmalarını emrediyor, fırsat bulmuşken bir şeyler de atıştırarak akabinde altın dolu çuvalla evden çıkıp sırroluyordu. (...) Yakayı ele verdiği anlayan hırsız, adamakıllı korkmuştu.” (s.95-96)

İlk cümlede hırsız gayet rahat, korkmayan, işini kolaylıkla yapan biri olarak betimlenmiş. Sonraki cümlede, işler değişince hırsızın önceki halinden eser kalmamış. Elini kolunu sallayarak eve korkusuzca giren hırsız, artık yakayı ele verip adamakıllı korkmuş. Bu iki durum, hırsız açısından bir karşıtlığa neden olmuştur.

böylece elini kolunu sallayıp eve girdikten sonra: ulaç öbeği

yakayı ele verdiği anlayan hırsız: sıfat tamlaması

elini kolunu salla- X yakayı ele ver-

“Köse olmasına rağmen çenesinde göze çarpan birkaç kıl, onun hükmedici bir görünüm kazanmasına yetiyordu. Karşısında süklüm püklüm duran dilenciye o bet, o dayanılmaz derecede çatlak sesiyle istediklerini bir bir söylerken, sesi, kokusu ve görünüşüyle yarattığı izlenim sonucu hemen hemen hiç kimse onun emirlerine kulak asmamaya cesaret edemezdi.” (s.102)

onun hükmedici bir görünüm kazanması: mastar öbeği

karşısında süklüm püklüm duran dilenci: sıfat tamlaması

hükmedici bir görünüm (**güç, kudret**) X süklüm püklüm duran dilenci (**zayıflık**)

“Çünkü o uğursuz gün sunulan zehir sudan ağır olduğu için bardağın dibinde kalmış, ilk yarısını kendi içtiği halde, fırın işçisi son yudumları içtiği için zehirlenmişti.” (s.104)

onun ilk yarısı: birinci ögesi düşmüş iyelik öbeği

onun son yudumları: birinci ögesi düşmüş iyelik öbeği

ilk X son

“İçinden, Uzun İhsan Efendi'nin yanına gitmek ve onun ellerine yapışıp öpmek geliyordu. Birdenbire kendini o kadar çaresiz hissetti ki, oradan uzaklaşıp bir sütunun dibine çökerek ağlamaya başladı.” (s.111)

Bünyamin, zor durumda olan babası Uzun İhsan Efendi'nin yanına gidip onu öpmek istiyor. Babasının yanına gitmeyi çok istemesine karşın oradan uzaklaşması, Bünyamin'in davranışındaki karşıt durumu ve ruh halindeki çatışmayı gösterir.

Uzun İhsan Efendi'nin yanına gitmek: mastar öbeği

oradan uzaklaşıp: ulaç öbeği

git- X uzaklaş-

“Görüldüğü yerde bazan sadaka verilip savuluyor, bazan da taşa tutularak kovalanıyordu.” (s.112)

görüldüğü yerde bazan sadaka verilip: ulaç öbeği

bazan da taşa tutularak: ulaç öbeği

sadaka ver- X taşa tut-

“Utarid, peşin para isteyen meyhanecinin getirdiği şarabı içip içip ağlıyor, ne kadar dövüp sövse de Bünyamin'i evladı gibi sevdiğini, onu kendi elleriyle evlendirip başını bağlayacağını, çocukları olduğunda onlara öz torunları gibi bakıp ihtimam göstereceğini ve hepsine dilencilik esrarını öğreteceğini söylüyordu.” (s.114-115)

ne kadar dövüp sövse de: yan cümle

Bünyamin'i evladı gibi sevdiği: ortaç öbeği

döv- X sev-

“Gelgelelim eziyetleri içinde en kötüsü, yaşlı dilencilerin özenle büyütüp ağarttıkları sakallarını yakmaktı. Bu da adamcağızın ekmek parasının elden gitmesi demektir, çünkü sakalsız bir dilenciye hiç kimse sadaka vermezdi.” (s.116)

Birinci cümlede dilencilerin sakallarını özenle büyütmesinden yani dilencilerin sakallı oluşundan söz ediliyor. Yine aynı cümlede Alibaz'ın dilencilerin sakallarını yakması anlatılıyor. Diğer cümlede sakal bırakmalarının nedeni ve Alibaz'ın eziyeti

sonucu cümlede dilencilerin sakalsız kaldığı anlatılıyor. Burada dilencilerin niteliklerinin karşıt biçimde değişmesi söz konusudur.

yaşlı dilencilerin özenle büyütüp ağarttıkları sakalları (**sakallı dilenci: sıfat tamlaması**)

sakalsız bir dilenci: sıfat tamlaması

sakallı dilenci X sakalsız dilenci

“Suçunun cezası, organlarından birinin kesilmesiydi. Fakat aza noksanlığının dilencilikte geçer akçe olduğunu bilen kadı, bu cezadan vazgeçip adamı Kostantiniye’den sürdü.” (s.117)

Cümlede iki cezadan söz ediliyor. Birinci cümlede kadı, suçluya organlarından birinin kesilmesi cezası verirken ikinci cümlede, bu cezadan vazgeçip sürgün cezası veriyor. Buradaki karşıtlık, cezaların niteliğinde değil kadının kararsızlıkla verdiği birinci cezadan vazgeçmesidir.

suçunun cezası: belirtili ad tamlaması

bu cezadan vazgeçip: ulaç öbeği

ceza ver- X cezadan vazgeç-

“Haydutların reisiyle anlaşıp üç adamını bir ay süreyle kiraladı. Bu adamlar, reislerinin aldığı kırk altın karşılığında Efrasiyab ve yiğitlerinin hakkından geleceklerdi.” (s.117)

haydutların reisiyle anlaşıp: ulaç öbeği

Efrasiyab ve yiğitleri: bağlama öbeği

haydut X yiğit

haydutların reisi X Efrasiyab ve yiğitleri

“Hatta bir gece gelen Zülfiyâr, paraların çuvallara konulmamış olduğunu görünce zavallının suratına okkalı bir tokat patlatmış, ertesi gün de bu davranışını tekrarlırsa kendisine artık şu kırmızı haplardan vermeyeceklerini söylemişti.” (s.118)

bir gece gelen Zülfiyar: sıfat tamlaması

ertesi gün: sıfat tamlaması

bir gece X ertesi gün

“Günlerdir çektiği pişmanlık ve suçluluk duygularıyla küçüldükçe küçülen Hinzıryedi, efendisini, o heybetli adamı, o yüce Ebrehe’yi olanca azametiyle karşısında görünce ve onu zahmetlere sokup bu sefil yerlere getirdiğini düşününce o kadar utandı, o kadar utandı ki, kendisinin bir bit, bir pire kadar bile değer taşımadığına inandı.” (s.119)

o heybetli adam: sıfat tamlaması

o yüce Ebrehe: sıfat tamlaması

bir pire kadar değersiz **Hinzıryedi**: sıfat tamlaması

o yüce Ebrehe X bir pire kadar değersiz **Hinzıryedi**

Hinzıryedi, efendisi Ebrehe’yi yüce ve azametli olarak görürken kendisini onun tam karşıtı olarak bit, pire kadar değersiz hisseder. Hinzıryedi’nin bu algısının altında psikolojik olarak kendini küçük görme duygusu yatar.

efendi X kul

“Bedenlerinden kan dökülmeksizin böyle acı bir tarzda öldürölme korkusu saraydaki cesur insanlara o kadar nüfuz etti ki, mutfakta yemeklerin pişer pişmez hemen kilitli kaplara konulup sofraya getirilmesi alışkanlığı da kentte bu yüzden yayıldı.” (s.133)

...böyle acı bir tarzda öldürölme korkusu: belirtisiz ad tamlaması

saraydaki cesur insanlar: sıfat tamlaması

öldürölme korkusu X cesur insanlar

“Bir mum yakılıp kutunun içindeki özel yere konunca, kapaktaki saydam kâğıt aydınlanıyor ve her sayfasında 666 harf bulunan defter kutunun altına konunca da kâğıdın üzerinde aynı harfler, ama bu kez değişik yerlerde beliriyordu.” (s.138)

Kapaktaki saydam kâğıt, mum yanmadan önce karanlık mum yandıktan sonra aydınlık oluyor. Yazar, mum yanmadan önceki karanlıktan söz etmiyor. Aydınlık karanlığı, karanlık da aydınlığı çağrıştırdığı için biz bu iki durumu karşıtıyla düşünürüz. Böylece kapaktaki saydam kâğıdın karanlığıyla mumun aydınlığı karşıtılık oluşturmaktadır.

kapaktaki saydam kâğıt: sıfat tamlaması

mumun aydınlığı: belirtili ad tamlaması

kapaktaki saydam kâğıt (**karanlık**) X **mumun aydınlığı**

“Hayır. Öyle denemez. Zor da olsa, elbiseni iplik haline getirmek ve ipliği de yüne dönüştürmek mümkün. Bu işleme ‘yok etme’ denir. Biz sadece, Tanrı’nın yaratım aşamasını tersine izleyerek, yaratılmamış olana, boşluğa erişmeye çalışıyoruz.” (s.146)

yok etme: mastar öbeği

biz sadece, Tanrı’nın yaratım aşamasını tersine izleyerek: ulaç öbeği

yok et- X yaratım

“Madeni iki yarımküreyi birleştirip içindeki havayı tulumbalarla boşaltarak boşluğu meydana getirdi. Böylece yapışan her bir yarımküredeki halkalara altışar at bağlatıp onları kırbaçladı. Tam on iki at, boşluk nedeniyle birbirlerine yapışan iki yarımküreyi ayırmayı başaramadı.” (s.147)

madeni iki yarımküreyi birleştirip...: ulaç öbeği

...iki yarımküreyi ayırma: mastar öbeği

birleştir- X ayır-

“Sağında şifreli metinleri okumaya yarayan o tuhaf cihaz, solunda ise bir gemici pusulası vardı.” (s.149)

onun sağında: birinci ögesi düşmüş iyelik öbeği

onun solunda: birinci ögesi düşmüş iyelik öbeği

sağ X sol

“Fakat eli sıkılığı nedeniyle adı çıktı. Yüklü servetini cömertçe harcamaması nedeniyle piyasada para sıkıntısı başgösterdi.” (s.159)

eli sıkılığı nedeniyle: ilgeç öbeği

yüklü servet: sıfat tamlaması

para sıkıntısı: belirtisiz ad tamlaması

yüklü servet X para sıkıntısı

varlık X yokluk düşündürmektedir

eli sıkı X yüklü servet

“Doldurduğu keseyi eliyle tarttı. Fakat taşımak için fazla ağır olduğunu anlayınca yarısını boşaltıverdi.” (s.161)

doldurduğu kese: sıfat tamlaması

boşaltıver-: kurallı birleşik eylem

doldur- X boşalt-

“Kesesi dolgun olanlara tahsis edilen üst katın tersine, zeminde sadece ayak takımı barbut oynuyor ve Gazanfer’in bir eli kan, bir eli katran fedaileri buradaki oyunlardan mano topluyorlardı.” (s.164)

kesesi dolgun olan: ortaç öbeği

ayak takımı: belirtisiz ad tamlaması

varsıl X yoksul

üst kat: sıfat tamlaması

zemin (alt kat: sıfat tamlaması)

alt X üst

“Binlerce akçenin, altının ve mangırın el değiştirdiği bu batakhane, göze alınan onca riske, kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen heyecan, sevinç ve hayal kırıklığı yoktu; öyle ki, kumarbazlardan hangisinin kazanıp hangisinin kaybettiğini yüzlerindeki ifadeden çıkarmak mümkün değildi.” (s.164)

kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen: ilgeç öbeği

kumarbazlardan hangisinin kazanıp hangisinin kaybettiği: ortaç öbeği

kazan- X kaybet-

“Fakat eskiden zengin bir tüccar, şimdi ise hırpani kılıklı ve meteliksiz bir ihtiyar olan ağzı bozuk bir kumarbaz,

-‘Yalan söylüyorsun!’ diye güreledi, ‘Bütün sermayemi, hanlarımı, hamamlarımı, kölelerimi, ticarethanemi ve develerimi işte bu sehpa tam altı yıl önce kaybettim. İşte bu sehpa!’ “ (s.167)

eskiden zengin bir tüccar **olan ağzı bozuk bir kumarbaz**: sıfat tamlaması

şimdi ise hırpani kılıklı ve meteliksiz bir ihtiyar olan ağzı bozuk bir kumarbaz: sıfat tamlaması

eskiden X şimdi

zengin X meteliksiz

“Anlattığına bakılırsa, derviş, hediyesini verip bahşişini aldıktan sonra padişaha, bu aynanın geleceği gösterebildiğini, ama bu işi kıyametten ancak yedi yıl önce gerçekleştirebileceğini ve Âdemoğulları'nın böylelikle akıbetlerini bilebileceklerini anlatmıştı. Yine celladın anlattıklarına bakılırsa, padişah onunla bir hayli oyalanıp vakit geçirmiş, ama aynanın geleceği bir türlü göstermemesi nedeniyle bu eşyadan bıkmıştı.”
(s.176-177)

padişaha, bu aynanın geleceği gösterebildiği: ortaç öbeği

aynanın geleceği bir türlü göstermemesi nedeniyle: ilgeç öbeği

geleceği göster- X geleceği gösterme-

“Zaten inanmayacağını bildiğim için anlatıyorum sana bunları. Eğer her söylediğime inanan Zülfüyar gibi biri olsaydın, sana bunları kesinlikle söylemezdim.”
(s.179)

zaten inanmayacağını bildiğim için: ulaç öbeği

her söylediğime inanan Zülfüyar gibi bir ol-: eylem öbeği

inanma- X inan-

“Onunla birlikte ülkenin de mutsuz olduğunu gören en yaşlı bilgin, günlerce düşündükten sonra bir çözüme ulaşmış ve çocuğa, düş kurmasının yasak olduğunu, ama insanların düş kurduğunu düşlemesinde herhangi bir sakınca olmayacağını söyleyerek ona izin vermişti.” (s.192)

çocuğa düş kurmasının yasak olduğu: ortaç öbeği

insanların düş kurduğunu düşlemesi: belirtili ad tamlaması

düş kurma- X düşle-

yaşlı bilgin X çocuk

“Şahidarbezenin on dört okkalık gülleyle açtığı gedik tam tepesindeydi. Tırmanıp gedikten girer girmez, toprak dolu çuvallarla burayı tıkamaya çalışan insanlarla yüzyüze geldi.” (s.194)

Şahidarbezenin on dört okkalık gübreyle açtığı gedik: sıfat tamlaması

toprak dolu çuvallarla burayı tıkamaya çalışan insanlarla: ilgeç öbeği

gedik aç- X tıka-

“Çünkü gözlerini açtığında dünyayı, kapadığında ise karanlığı görüyor ve bu durum da kafasını adamakıllı karıştırıyordu.” (s.199)

gözlerini açtığında: ulaç öbeği

gözlerini kapadığında: ulaç öbeği

aç- X kapa-

“Günler, geceler boyu cahil kafasıyla düşündü taşındı ve sonunda karanlığın da görülebilen bir şey olduğuna karar verdi. Hele hele, ölülerin, karanlık, sessizlik ve hiçliği algıladıklarını söyleyen kadim bir bilgenin kitabına rastlayınca fikrinin doğruluğuna artık kesinlikle kanaat getirdi.” (s.199)

cahil kafasıyla: ilgeç öbeği

...kadim bir bilge: sıfat tamlaması

cahil X bilge

“Cahil adam da böylece, dünyayı görmediği zaman görmekte olduğu şeyi araştırdı ve gözlerini yumduğu zaman gördüğü karanlığın içinde sayısız düş olduğunu bu sayede buldu.” (s.199)

cahil adam da böylece, dünyayı görmediği zaman: ulaç öbeği

görmekte olduğu şey: sıfat tamlaması

görme- X gör-

gözlerini yumduğu zaman: ulaç öbeği

gördüğü karanlığın içinde sayısız düş olduğu: ortaç öbeği

gözlerini yum- X gör-

“*Hadis kitaplarının yazdığı gibi açık alınlı, küçük burunlu, iri gözlü, dişleri parlak ve seyrek, uyluk kemikleri uzun ve teni esmerdi.*” (s.203)

küçük burun: sıfat tamlaması

iri göz: sıfat tamlaması

küçük X iri

3.2.2. Sözcük Türleriyle Kurulan Karşıtlıklar

Türkçede sözcük türleri, adlar ve eylemler olmak üzere ikiye ayrılır. Sözcükler, cümlede bulunduğu konuma, diğer sözcüklerle girdiği anlamsal ve biçimsel ilişkiye göre adlandırılır. Bu adlandırmaya görev adı denir. “*Bizim dilimizde ad türündeki sözcüklerin üstlendikleri görevler, şu terimlerle birbirlerinden ayrılırlar: ad, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem. Eylem türündeki sözcüklerin üstlendikleri görevin adı ise eylem’dir. Bunlar, sözcük bilgisi terimleri olmakla birlikte dil bilgisinin pek çok bölümünde kullanırlar.*” (Üstünova, 2010: 160) Çalışmamızda cümlelerarasında yer alan ad, bağlaç, eylem, zarf sözcüklerinden karşıtlık elde edilmiştir. Bağlaçla kurulan karşıtlıktan az elde edilmesinin nedeni, yazarın bağlaçlarla genellikle cümleleri bağlaması ve bu tür karşıtlıkların cümlede karşıtlık bölümünde ele alınmasındandır. Karşıt sıfatlar, dilimizde genellikle ikileme yapılarında görülür. Karşıt sıfatların yer aldığı ikileme öbekleri, sözcük öbekleri bölümünde değerlendirildi. Zamir, ilgeç ve ünlemden karşıtlık elde edilemedi. Çünkü bu görevle kullanılan sözcükler, diğer bölümlerdeki örneklere katkı sağlamıştır. Ayrıca farklı sözcük türleri arasında elde edilen karşıtlık ise karışık sözcük türlerinin oluşturduğu karşıtlık bölümünde ele alınmıştır.

3.2.2.1. Adlarda Karşıtlık

Adlar, karşıt anlamlılığın en çok görüldüğü sözcük türlerindedir. Somut ve soyut adlar, cins adlar, özel adlar, basit, türemiş, birleşik adlar arasında sıkça karşıtlığa rastlanmıştır. Bunun yanında, adlarda çıkarıma dayalı olarak da karşıtlık elde edilmiştir. Bu tarz adlar, yüzey yapıda yer almayıp derin yapıda kalmıştır. Bu başlık altında cümlelerarasında yer alan adlardaki karşıtlıklar işlenmiştir.

“Ulema, cühela ve ehl-i dubara; ehl-i namus, ehl-i işret ve erbab-ı livata rivayet ve ilan, hikâyet ve beyan etmişlerdir ki kun-ı Kâinattan 7079 yıl, İsa Mesih’ten 1681 ve Hicretten dahi 1092 yıl sonra adına Kostantiniye derler tarrakası meşhur bir kent vardı.” (s.13)

ulema X cühela

rivayet X hikâyet

ehl-i dubara X ehl-i namus

ehl-i namus X erbab-ı livata

“Beher yangın için, eğer vaktinde tespit edebilirlerse yirmi akçe ikramiye, edemezlerse yangın sönene kadar saat başı yirmi değnek ceza alan bu adamlara hazine-i humayûndan on akçe helal yevmiye verilirdi.” (s.14)

Yangın gözcüleri yangını yerinde tespit ederlerse yirmi akçe ikramiye alacaklar. İkramiye almak, ödüllendirmek anlamına gelir. Cümlenin devamında yangını tespit edemezlerse ikramiye yani ödül yerine yirmi değnek ile cezalandırılacakları söylenmektedir.

ikramiye (**ödül**) X ceza

“Ancak derin uykusundan uyanır gibi olan arkadaşı bu habere pek iltifat etmemişti: Bir gözü açık, diğeri yumuluydu; biriyle hâlâ rüya görürken diğeriyle kendisini uyandırana bakıyor, uyku sersemi haliyle hangi gözünün gerçeği gördüğüne fazla aldırılmıyordu.” (s.14)

Söz konusu kişinin (yangın gözcüsünün arkadaşı) uyku sersemliğiyle bir gözü açık, bir gözü yumulu yani kapalıdır. Ortaya çıkan karşıtlık şöyledir: açık X yumulu

gerçek X rüya

“Galata’da yeğenin yanında kalır, Gülletopuğa gelince, birkaç kavgadan sonra eğer hâlâ ölmediyseler, adamla er ya da geç barıştırlardı.” (s.15)

kavga X barış / kavga et- X barış-

“O soğuk kış gecesi, üzerinde sadece bir entariyle, tersane iskelesinin feneri altında dürülmüş kâğıtları açarken elinde olmaksızın yırtıyor, haritalar üzerine boyanmış dağ, deniz, gemi ve canavar resimlerinden gözünün tutmadıklarını tükürüğüyle farkına

varmadan siliyor, parmağına bulaşan mürekkeple de kasaba, liman ve kale isimlerini alışkanlıkla karalıyordu.” (s.17)

Kış mevsiminde kalın giysiler giymek doğaldır. Fakat Alibaz soğuk kış gecesinde sadece bir entari giyiyor. Yazar *sadece* sözcüğüyle durumu garipsediğini gösterir. Havanın soğukluğu ile entari, mevsim ile ona uygun olmayan giysi bağlamında karşıtlığa neden oluyor.

kış gecesini (**soğukluk**) X entari (**ince giysi**)

“Alibaz sandığı açmış, içindeki haritaları karıştırıyordu. Fakat bu işi itinayla yaptığı pek söylenemezdi.” (s.17)

Karıştırmak; düzeni bozmak, dağıtmak anlamına gelir. İtina ise özen anlamına gelir. Karıştırmak eylemi zaten itinayla gerçekleştirilmez. Ama yazar sanki karıştırma eyleminin itinayla yapılması gerektiğini bekler gibi. Karıştırmak düzensizliği, itina ise düzeni ifade eder.

düzensizlik X itina (**özen**)

“Çünkü üç yaşına kadar afyon ruhuyla sızdırılan bu zavallı yavrucakta uykusuzluk illeti vardı ve yıllardır gözüne bir damla uyku girmiş değildi.” (s.22)

uykusuzluk X uyku

“Kubelik hâlâ isteksiz görünüyordu, belki de kendisini topal bırakan bu adamın acı çekmesini seyretmek hoşuna gitmişti. (...) Ama dışarı çıkmak üzereyken, zalim adamın bir işaretiyle yeniçeriler onu durdurdu.” (s.26)

Kubelik (**mazlum**) X zalim

“Eğer o gün boğdurulan bir şehzade, bir paşa ya da cariye varsa, saraydan ceset sayısı kadar top atılıyor, Kubelik de akıntının cesetleri sürükleyeceği yer olarak hesapladığı Tophane'ye gidiyordu.” (s.27)

şehzade X cariye

paşa X cariye

“Sokaklar kalafatçıların testere gıcirtıları, demirciler ve Frenk tulumbacılarının çekiç tıngırtıları, pazarcıların mallarını öven haykırışları ve seyyar satıcıların sattıkları mallara göre perdesi değişen tiz ya da pes feryatlarıyla yankılanıyordu.” (s.30)

tiz X pes

tingirtı (**alçak ses**) X haykırış (**yüksek ses**)

“Başkaları duymasın diye elini ağzına siper edip Arap İhsan’ın kulağına kim bilir neler fısıldarken açık gözleri sansar yavruları gibi yuvalarında fırl fırl dönüyor, sağı solu kolaçan ediyordu.” (s.32)

sağ X sol

“Misket, Bozcaada, Ankona ve Edremit şarapları devasa kaplardan damacanalara ve ardından sürahilere aktarılıyor, sürahilerden kadehlere döküldükten sonra ehlikeyfin midesinde konaklayıp bedenlere yayılarak ruhları tutuşturuyordu.” (s.32)

Yukarıdaki cümlede yazar, “devasa kaplar / damacanalara / sürahiler / kadehler” arasında derecelendirilebilir ve ilişkisel karşıtlık kurmuştur. “Devasa kap, damacana, sürahi, kadeh” arasında hacim bakımından büyük-küçük karşıtlığı vardır. “*Karşıtlık türleri içerisinde en yaygın olanlarından biri olan derecelendirilebilir karşıt anlamlılık da farklı terimlerle ifade edilmekle birlikte temelde, karşıtlık çiftinin bir ara değer içerebilmesi ve karşıtlık ifade eden çiftlerden birinin yadsınmasının diğerini doğal olarak çağrıştırmaması üzerine kuruludur.*” (Dinar, 2018: 38)

devasa kaplar X damacanalara X sürahiler X kadehler

“İhtiyara canı gönülden bağlı olan ayısı da evladının ona çektirdiği çileyi hiss ediyor ve sahibi üşütüp hasta olduğu zamanlar kendisini dolaştırıp parsa toplamak zorunda kalan delikanlının emirlerini dinlemiyor, ne kocakarılar gibi bayılıyor ne de dilberler gibi raks ediyordu.” (s.39)

ihtiyar X delikanlı

kocakarı X dilber

“Bünyamin’in cesaret edemeyip babasına bir türlü sormadığı sorular bunlar. Cevaplarını bulamadığı sürece yaşadığı bu tuhaf dünyanın, alaca renklerle dolu devasa bir boşluktan pek farkı olmayacaktı.” (s.47)

soru X cevap

“Ders bitiminde hocalar anlaşmalı oldukları kiraathaneye gelirler ve kahramanlık hikâyesinin sonunu merakla bekleyen kahve müdavimleri tarafından saygıyla karşılanırlardı.” (s.58)

hoca X kahve müdavimleri (**öğrenci**)

“Onun, macera kitaplarındaki ilme irfana hevesini gören hoca da kısa zamanda çocuğa okumayı söktürdü ve bu çırak delikanlılık çağına geldiğinde onu taşmektebine kalfa olarak aldı.” (s.58)

hoca (**öğretmen**) X çocuk (**öğrenci**)

çırak X kalfa

“O günden sonra arkadaşları arasında bir efsane oldu. Ona, tek başına bir orduyu kaçıran yiğit, Alibaz, namı diğer Efrasiyab diyeceklerdi.” (s.63)

Ordu, birçok askerin birleşmesinden oluşan bir topluluk adıdır. Bir kişinin, birden çok kişiden oluşan orduya karşı koyması parça-bütün ilişkisine dayalı karşıtlık oluşturur. Bu açıdan bakıldığında şöyle bir sonuçla karşılaşırız: tek başına (**parça**) X ordu (**bütün**)

“Bu lağımçı yemin billah ederek paşaya, toprak donduğu için yer altında dehliz açmanın nerdeyse imkânsız olduğunu, hele hele kazma sesleri kaledekiler tarafından işitilmeden surlardan içeriye yirmi bir adım girmenin asla düşünülemeyeceğini anlatmaya çalışıyordu.” (s.73)

“Yaşlı lağımçı kazmasını sallarken Bünyamin’e yaz olsun, kış olsun, dünyanın en kolay işlerinden biri olan bu mesleği paşaya nasıl abartarak anlattığını ve aldanan paşadan ellisi peşin olmak üzere tam beş yüz elli filuri bahşiş kopardığını söylüyordu.” (s.74)

yaz X kış

73.sayfada lağımçı, yer altında dehliz açmanın imkânsız (zor) olduğunu söylenmesine karşın 74.sayfada yaz olsun kış olsun yer altında dehliz açma işinin dünyanın en kolay işlerinden biri olduğunu söyleyerek paragraflar arasında karşıtlık oluşturmuştur.

imkânsız (**zor**) X kolay

“Fakat bu sevinçleri kısa sürdü, çünkü bir başka yerden gelen sesi işittiklerinde, kaledekilerin ikinci bir lağım daha kazmakta olduklarını anladılar.” (76-77)

Lağımcıların sevinçleri kısa sürüyor. Çünkü karşı tarafın ikinci bir lağım kazdığını anlıyorlar. Bunu anladıktan sonra sevinçleri kaygıya, üzüntüye dönüyor. Cümlede kaygı ya da üzüntü sözcükleri geçmese de lağımcılar, kısa sürede karşıt duygular yaşıyorlar.

sevinç X **üzüntü**

“Hayal gördüğünü sanıp tekrar baktı; hayır, hayal görmüyordu ama bu canavar sanki gerçek değil de bir resimdi.” (s.77)

hayal X gerçek

gerçek X resim

“Sağın ve solun, kuzeyin ve güneyin olmadığı yönsüz bir uzamda, belki de yer altında dolaşıyorlar, bir hazineyi sessizce arıyorlardı.” (s.78)

sağ X sol

kuzey X güney

“Paşa, emrindekileri aynı anda hem korkutup hem de cesaretlendirmedeki başarısını göstererek lağımcıyı binbir tehditle sindirirken onun bahşişini de altı yüz altına yükseltti. Üstelik ona, zincir halkalarından örülmüş bir zırh gömlek hediye etmişti.” (s.78)

Tehdit etmek; bir kişiyi sindirmek, o kişiye manevi anlamda zarar vermektir. Bahşiş ise yapılan iş karşılığında o kişiyi ödüllendirmektir. Örnekteki cümlelerde aynı kişinin paşa tarafından hem tehdit edilmesi hem de bahşiş verilip gömlek hediye edilmesi karşıt bir durum oluşturmuştur.

tehdit X bahşiş

tehdit X hediye

“Yukarıdakiler ise delikten teker teker iskeleye atılıyorlardı. Aşağıdaki yeniçeriler ise iskeleyi yıkmak için casusun aşağıya inmesini beklerlerken kâfirlerden birisi tam dört kulaç yükseklikten atlayıp onlarla boğuşmaya başladı.” (s.80)

yeniçeri X kâfir

yeniçeri X casus

“Bünyamin ve casus delikten dışarı çıktıklarında büyük bir patlama oldu. Yer altında açılan dehlizler çöktü. Kendilerini kovalayanlardan kurtulmalarına rağmen tehlike henüz geçmiş değildi.” (s.81)

Bünyamin ve yanındaki casus kendilerini kovalayanlardan kurtuluyorlar. Dolayısıyla artık tehlikenin geçtiğini düşünüyoruz ama *rağmen* ilgeci düşündüğümüzün tam tersini ortaya koyuyor ve karşıtlığa neden oluyor.

kurtulma X tehlike

“Bununla birlikte yeniçerilerin tüfenk menzillerine girmişlerdi ve açılan bir ateşle süvarilerin çoğu telef oldu. Ama içlerinden biri Bünyamin’e yetişmeyi başarmıştı.” (s.82-83)

Yeniçeri, piyade yani yaya asker anlamına gelirken süvari ise atlı asker demektir. Askerlerin yaya-atlı özelliği arasında karşıtlık vardır.

yeniçeri X süvari

“Bıkıp usanmadan kazıp sarkıt ve dikitlerle dolu sayısız mağaraya, kaynar suların gürüldediği hesaba gelmez yeraltı nehrine ve bir nice azman kertenkele iskeletine ulaşmışlardı.” (s.84)

Cümlede coğrafi terim olan sarkıt ve dikit sözcükleri, karşıtlık oluşturmaktadır. Dikit, *“Mağaralarda tavandan damlayan kireçli suların katılaşmasıyla tabandan yukarıya doğru ulaşan kalker birikintisi, stalagmit”*. (Türkçe Sözlük, 2011: 660) anlamına gelirken sarkıt ise *“Mağaraların tavanından aşağıya doğru oluşan, genellikle koni biçiminde kalker birikintisi, damla taş, stalaktit.”* (Türkçe Sözlük, 2011: 2038) anlamına gelir.

sarkıt X dikit

“Kökü izleyip çok geçmeden tilki, köstebek, tavşan ve fare yuvalarına ulaştılar. (...) Çaresiz, yukarı doğru kazmaya başladı ve ağacın gövdesine erişti.” (s.85)

Yukarıdaki cümlelerde söz edilen kök ve gövde sözcükleri arasında bütünleyicilik esasına dayalı karşıtlık vardır.

kök X gövde

“Gümüş rengi meyveyi ısırduğunda hazineyi koruyan ejderhaların alevlerini tattı, kanlı altınların, mavi azül taşlarının, kırmızı yakutların dayanılmaz lezzetini tattı, ateş ve

suya hükmeden sultanların gazabını ve pirlerin hüznünü tattı, mezarlarında iki meleğin sorguya çektiği ölülerin azabını, günahkârların neşesini ve bu neşenin bedeli olan kara ateşin yakıcılığını tattı.” (s.85)

ateş X su

azap X neşe

“Çünkü kaleden ayrıldıklarının on yedinci günü, geceyi geçirmek için Sofya’ya üç gün uzaklıkta bir yerde mola verdiklerinde, Zülfiyar topallayarak gelmiş ve Yahudi hekime Bünyamin’in yüzündeki sargıları açmasını buyurmuştu.” (s.87)

hekim X hasta (Bünyamin)

“Delikanlı başlarına bunca belayı açan o uğursuz kara paraya lanet etti. Kiraathaneden çıktıktan sonra koynundaki kitabın arasından bu tuhaf parayı alıp Haliç’e atmayı düşündü. Fakat fikrinden hemen vazgeçti.” (s.89)

Kara paranın Bünyamin’in eline geçmesiyle romanda hareketlilik başlar. Bu olay iyilik/melek ve kötülük/şeytan arasındaki çatışmanın başladığını gösterir.

iyilik X kötülük

melek X şeytan

“Acıyı, susuzluğu, açlığı ve üzüntüyü öğrenmek onların uykularını kaçırıyor, bu yüzden daha rahat döşeklere, daha leziz yemeklere ve daha neşeli dostlara sığınıyorlar.” (s.90)

acı X leziz

üzüntü X neşe

“İnsanların dünya karşısındaki kayıtsızlığını da işte tam bu anda kendi zihinde yakaladı ve babasının sözlerine bir anlam vermeyi başardı: Bu dünyada insanların korktuğu tek şey öğrenmektir. (...) Dünyaya olan kayıtsızlıkları bazen o kerteye varıyordu ki kendilerine altın ve gümüşten, zevk ve safadan, lezzet ve şehvetten bir âlem kurup keder ve ızdırap fikirlerinin kafalarına girmesine izin vermiyorlardı. Oysa Uzun İhsan Efendi, dünyanın şahidi olmanın gerçek bir ibadet olduğunu sık sık söylerdi.” (s.90)

altın X gümüş

zevk X keder

safa X ızdırıp

“Rivayet ederler ki Bağdat, Acem mülkü olmadan çok önce bu kentte hırsızın biri açılmadık kilit, girilmedik ev, soyulmadık konak bırakmıyor, gözden sürmeyi, alttan minderi, parmaktan yüzüğü, kulaktan küpeyi çalıp gününü gün, gecesini sefa eyliyordu.” (s.95)

gün X gece

“Ne var ki halvet sıcağından yüzündeki balmumu erimeye başlayınca onun cüzamlı olduğuna hükmeden hamam ahalisinin feryatları göklere vardı. Çıglıklara koşup gelen paşa oğlu, sevgilisinin durumunu görünce işin içinde bir iş olduğunu anladı ve adamın apış arasını yoklayınca onun kadın madın olmadığını gördü.” (s.96)

Hırsız, tanınmamak için yüzüne balmumu sürüyor. Balmumu sıcakta eriyince her şey ortaya çıkıyor. Paşa oğlu ise kılık değiştiren hırsız, sevgilisi sanıyor. Sevgilisini kaçırtan paşa oğlu, ona dokunduktan sonra onun kadın değil erkek olduğunu anlıyor. Kadın sanılan kişinin erkek çıkması, cins adlar arasında karşıtlığa neden olmuştur.

adam X kadın

“O kadar kızdı, o kadar kızdı ki korkuyla bakan Kostantiniye dilencilerine, ‘Ömrünüz ah edip vah etmekle geçsin, burnunuzun sümüğüne bereket olsun, mekânınızda baykuşlar banlasın, gömleğiniz alev olsun, her parçanız bir kurdun ağzında kalsın, Allah size uyuz versin de kaşınacak tırnak vermesin, kefeniniz kara bezden olsun, iki gözünüz bir delikten baksın, Sur üflendiğinde hiçbiriniz duymasın’ diye ezberindeki duaları okumaya başladı. Dilenciler bu beddualar tutarsa diye o kadar çok korktular ki kendilerini affettirmek için o gün kazandıklarını yeni pirlere verdiler.” (s.97)

Dilenci, arkadaşlarına ettiği bedduaların tutması için dua ediyor. Burada dua ile beddua, karşıtlığa neden oluyor.

dua X beddua

dilenciler X pir

“Ama terlemeye başladığında - ki bu ölmek üzere olduğun anlamına gelir - işte o zaman bizi ziyarete gelersen hakkında hayırlı olur. Belki derdine derman buluruz.” (s.101)

dert X derman

“İlk sayfaları Latince, sonraları Rumca ve nihayet Osmanlıca olan bu defter, fetih öncesi ve sonrası dilencileri tarafından özenle saklanmış, asırlar boyunca ulustan ulusa, nesilden nesile geçerek sonunda Hinzıryedi'ye erişmişti.” (s.106)

Latince (**Batı kültürü**) X Osmanlıca (**Doğu kültürü**)

Rumca (**Batı kültürü**) X Osmanlıca (**Doğu kültürü**)

“Çünkü cinsiyet ayrımının olmadığı loncada haremlik ve selamlık yoktu. Zaten genç olsun yaşlı olsun erkeklerin hemen hepsinin kadidi çıkmış, burunları düşmüş, dişleri dökülmüştü.” (s.108)

haremlik X selamlık

genç X yaşlı

“Cerrahların yanısıra lonca sarrafları toplanan paralar içinde şüpheli olanları inceliyor, sikkelerdeki altın ve gümüş oranlarını elkimya işlemleriyle tespit ettikten sonra hasılatı muhasebecilere teslim ediyorlardı.” (s.108)

altın X gümüş

“Odun ateşinde ağır ağır kaynayan bu aşın verilme zamanına yakın çoluk çocuk, kadın erkek, genç ihtiyar bütün dilenciler, ellerinde sadaka topladıkları taslarla sıraya giriyorlar, kazanda tüten aşın kokusunu içlerine çekerken midelerinden gurultular duyuluyordu.” (s.109)

kadın X erkek

genç X ihtiyar

çocuk X ihtiyar

“Çocuklar adamcağızı taşa tutarlarken yetişkinler ve zebellah gibi kadınlar sopalarıyla adamcağızın kafasına gözüne, sırtına sırtına vuruyor, onu bu yağmurda sokağa sürüklüyorlardı.” (s.111)

çocuk X adam

çocuklar X yetişkinler

adam X kadın

“Bir zamanlar zengin bir tüccar olan Dertli’ye, ticarethanesinin içinde olduğu sırada pencereden giren bir yıldırım isabet etmiş ve adamın saçı sakalıyla birlikte malı mülkü de yanıp kül olmuştu. Sefil, perişan, parasız pulsuz sokaklarda gezerken dilencilığe heves etmişti.” (s.112)

Zengin bir tüccar olan Dertli’yi yıldırım çarpınca malı mülkü de yanıp kül olmuş. Yani mal varlığını kaybederek yoksul duruma düşmüş. Diğer cümlede *sefil* sözcüğünün kullanılması da bunu bir kez daha gösteriyor. Bir tüccarın önce zenginken sonra yoksul oluşu anlatılmaktadır.

Dertli (**varsıl**) X dilenci (**yoksul**)

“Bünyamin’in Utarid’le dilendiği sonraki günler bu ilk günden farklı olmayacaktı. Delikanlı zamanla ustasının huyunu suyunu öğrendi.” (s.115)

Cümlede *delikanlı* sözcüğüyle anlatılan kişi Bünyamin’dir. Bünyamin çırak, Utarid ise ustadır. Dolayısıyla usta - çırak ilişkisi bağlamında nitelikte karşıtlık söz konusudur.

Utarid (usta) X Bünyamin (**çırak**)

“Akşamüstleri en neşeli zamanıydı. Gel gör ki akşamları gittikleri meyhanede birkaç maşrapa şarap içer içmez haleti ruhiyesi değişiyor ve ruhunu bir hüznün kaplıyordu.” (s.115)

neşe X hüznün

“Haydutların reisiyle anlaşıp üç adamını bir ay süreyle kiraladı. Bu adamlar, reislerinin aldığı kırk altın karşılığında Efrasiyab ve yiğitlerinin hakkından geleceklerdi.” (s.117)

haydut X yiğit

reis (haydut) X Efrasiyab (yiğit)

“Bellerinde asmaya, kesmeye, boğmaya mahsus kementler, baltalar, şifreler ve ipler taşıyan çıraklar, kalfalar ve cellatların bizzat kendileri, sekiz yüksek görevlinin o gece kesip tuzladıkları kellelerini bir çuvala koymuş, saraydan gelecek katırları bekliyorlardı.” (s.123)

kement (**kalın ip**) X ip

çıraklar X kalfalar

“Agâhlar ve ahmaklar, âlimler ve cahiller, külahçılar ve madrabazlar, sahtekârlar ve batakcılar tarafından defalarca görüldü, sezildi, seçildi, fark edildi.” (s.125)

agâhlar X ahmaklar

âlimler X cahiller

“Cesareti de adamakıllı kırılmış, aklını kaçıran babasının hali onu perişan etmişti. Bu yüzden, Büyük Efendi’yle buluşmadan önce bir meyhaneye gidip cesaret toplamayı uygun gördü.” (s.128)

Bünyamin’in cesaretinin kırılması yani cesaretsizliği söz konusudur. Ama Büyük Efendi’yle buluşmadan önce cesaretini toplamaya çalışmaktadır. Bir durumdan karşıt bir duruma geçmeye gayret ediyor. Buradaki karşıtlığa, bağlamdan yola çıkarak ulaşılır.

cesur X ürkek

baba X o (oğul) = işteş karşıtlık

“İşteş karşıt anlamlılık içerisinde toplumsal, kültürel ve genetik bağlarla kurulan ilişkiyel karşıtlıklar da önemli bir yer tutar. Bu kapsamda öğretmen / öğrenci, doktor / hasta, baba / oğul, amir / memur vb. pek çok karşıtlık ilişkisi söz konusudur.” (Dinar, 2018: 41)

“Alım satımla, haraç ve vurgunla, bağış ve sadakayla teşkilata gelen paraları Ebrehe tam beş yıl boyunca tek tek, en küçük bir mangırı bile atlamadan geceler boyunca incelemiş ama aradığı parayı bulamamıştı.” (s.142)

alım X satım

haraç x bağış

vurgun X sadaka

“Sevgiyle nefret arası bir şey, belki de her ikisiydi.” (s.143)

sevgi X nefret

“Oysa Büyük Efendi hissettiği sıkıntıyı biraz deşseydi, iktidarın acizlik, güçsüzlüğün ise dirim çağrışımlarıyla yüklü olduğunu farkedecek ve Bünyamin’in kendisine karşı taşıdığı üstünlüğü biraz olsun anlayabilecekti.” (s.148)

iktidar X acizlik

güçsüzlük X dirim

“Hem küstahsın hem de alçakgönüllü. Hem güçsüzsün hem de ne olduğunu henüz bilemediğim bir üstünlük taşıyorsun.” (s.151)

küstah X alçakgönüllü

güçsüz X üstünlük

“Sanırım İspanya’daki adamlarımın bir listesi. Eşkalleri, ikamet ettikleri yerler, başarıları, başarısızlıkları ve sicilleri.” (s.152)

başarı X başarısızlık

“Gel gör ki günlerden bir gün bu kasabaya yolu düşen bir aksakallı pir, gaflet anında şeytana kulak verdi ve kendisini barbuta davet eden kumarbazın çağrısına uydu.” (s.156)

Aksakallı pir; yaşlı, koca, bir konuda deneyim kazanmış, eskimiş kimse anlamına gelir. Bilgin bir kişinin cehaleti temsil eden şeytana uyması, karşıtlık oluşturuyor. Pir ile kumarbaz, mensup oldukları zihniyet bakımından karşıt tiplerdir.

pir X şeytan

pir X kumarbaz

“Binlerce akçenin, altının ve mangırın el değiştirdiği bu batakhane, göze alınan onca riske, kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen heyecan, sevinç ve hayal kırıklığı yoktu; öyle ki, kumarbazlardan hangisinin kazanıp hangisinin kaybettiğini yüzlerindeki ifadeden çıkarmak mümkün değildi.” (s.164)

sevinç X hayal kırıklığı (**üzüntü**)

“Sanatlarını layıkıyla yapmaları için müstakbel maktullerince kendilerine verilen bahşişleri penciyek gelecek olan bir zara yatıran cellatlar ise düşen sayıyı gördüklerinde huysuzlanıyor, sabık kurbanlarının kanı yüzlerine vuruyordu.” (s.165)

maktul X cellat

kurban X cellat

“Odadaki herkesçe şahsen ya da gıyaben tanınan Ebrehe verilen bütün selamları aldıktan sonra barbuta oturdu ve Alman eküleriyle dolu kesesini batakhanenin simsarına teslim etti.” (s.165)

şahsen X gıyaben

“Gazanfer küfürler savurarak, maruz kaldığı bu muameleden çok gücendiğini, kendisinin bütün amacının kumara heves edenlere gönül borcuyla hizmet etmek olduğunu, ama bu nankörlük ve küstahlık karşısında kendi kadrini bildirmek için kumarhanesini tam bir hafta kapatması gerekebileceğini söylüyordu.” (s.167)

nankörlük X kadir

küstahlık X kadir

“Kendisine yeni bir oyunun hazırlandığı ve bunu sahiciymiş gibi gösterecek süslerin ve ayrıntıların da artık tamamlandığı su götürmez bir gerçek olmalı.” (s.173)

oyun X sahici

oyun X gerçek

“Belki de hem gerçeği söylemek, hem de söylediğinin yalan olduğuna inandırmak istiyordu.” (s.175)

gerçek X yalan

“Bu olaydan sonra aynanın gerçekten geleceği gösterdiğine ihtimal verdim ve ertesi yıl gördüklerimden sonra buna kesinlikle inandım.” (s.178)

ihtimal X kesinlik

“Güneşin batıdan doğacağını, savaşların ve hastalıkların çıkmasından sonra toprağın bütün hazineleri ve ağırlıkları kusacağını, dağlar ve çukurların kaybolmasıyla yeryüzünün dümdüz olacağını, Mehdî'nin gelip benim gibilerle savaşacağını ve büyük bir yalımın diğer günahkârlar gibi beni de Mahşer'e, Büyük Toplantı yerine sürükleyeceğini öğrendim.” (s.180)

dümdüz X dağ (**engebe**)

dümdüz X çukur (**engebe**)

dağ (**yüksek**) X çukur (**alçak**)

Mehdî X günahkâr, ben

“Aylar önce and içerek kırmızı mürekkepli elini bastığı sancak hâlâ cepkeninin içindeydi. Yaklaşık altı haftadır Ordu-yu Humayûn’un peşinde, şeytanın mekânı olan kuzeye ilerlemiş, pistolü fazla ağır geldiği için köyün birinde bu silahı ağılaya sızlaya fırlatıp atmıştı.” (s.193)

ay X hafta: derecelendirilebilir karşıtlık

“Kalenin içindeki dar sokaklarda top tüfek sesleri ve naralar ile feryatlar arasında, o hercümercin göbeğinde yürürken gözleri kapanacak gibi oluyor, ikide bir esniyordu.” (s.196)

Nara, yiğitçe bir sesleniştir. Feryat ise genellikle tehlike karşısında bir sesleniştir ki güçsüzlüğü çağırır. Bu iki seslenme, karşıt psikolojiye sahip iki insanı ifade eder.

nara X feryat

“Cahil adam merakını nihayet tatmin ettikten sonra âlimin elini öptü ve yanında getirdiği bir küp dolusu parayı ona vermek istedi.” (s.201)

cahil X âlim

“Seni öldürmenin imkânsız olduğunu biliyorum, ama gücünü almak çok kolay.” (s.205)

imkânsız (**zor**) X kolay

“Ne var ki Zülfıyar dayanıklı çıktı ve silkelene tepesindeki çocukları sağa sola fırlatır fırlatmaz altı namlulu pistolünü çekti.” (s.212)

Zülfıyar (**yetişkin**) X çocuk

sağ X sol

“Geçtiği ülkeler ve kasabalarda ticaret yaparken, bir yandan da on yıllardır uyuyan adamı soruyor, aldığı cevaplara göre güzergâhını değiştiriyordu.” (s.228)

ülke X kasaba (nitelikte karşıtlık)

“Sana bu yüzden hem çok yakın, hem de çok uzağım.” (s.237)

yakın X uzak

3.2.2.2. Bağlaçlarda Karşıtlık

Bağlaçlar; sözcükleri, sözcük öbeklerini, cümleleri anlam ve biçim bakımından bağlayan sözcüklerdir. Bağlaçlar başlığında, karşıtlık oluşturan bir örnek elde edildi. Çünkü bağlaçların sözcük öbekleri ve cümleleri karşıtlık ilgisiyle bağladığı görülmüştür. Bu bağlaçlar, sözcük öbekleri ve cümle bölümünde ele alınmıştır. Burada ise yüklemi ortak olan iki cümleyi bağlayan bağlaçların arasında karşıtlık ilgisi vardır.

“*Delikanlı önce pusulaya, sonra da namazını kılmaya devam eden Ebrehe’ye baktı.*” (s.149)

“*Bağlaç görevini üstlenen önce, geldiği cümleyi öncelik-sonralık ilişkisiyle ardından gelen cümleye bağlar. (...) Önce-sonra çifti, cümleleri zamanda sıra ilişkisiyle birbirine bağlayan birer bağlaç olarak değerlendirilmelidir.*” (Üstünova, 2008: 366-367)

önce X sonra

3.2.2.3. Eylemlerde Karşıtlık

Eylemler; iş, oluş, hareket bildiren sözcüklerdir. Bu özellikleri, onları karşıt anlam ifade etmeye elverişli biçime getirir. Ele alınan örneklerdeki eylemler yalnızca yüzey yapıda değil, derin yapıda da karşıtlık oluşturmuştur. Karşıtlığı sağlayan eylemlerin hepsi bitmiş eylem değildir. Karşıtlık kimi zaman bitmiş eylemler arasında kimi zaman bitmemiş eylemler arasında kimi zaman da bitmiş-bitmemiş eylemler arasında görülür. Ele alınan metindeki eylemler, sıralı ya da bağlı cümlelerden, anlamca birbirine bağlı cümlelerden elde edilmiştir.

“*(...) Bu haliyle onu kimse satın almazdı. (...) Sonunda balyos, Kubelik’i bin iki yüz filuriye yani ud çalıp ustaca raks eden bakire bir Çerkes dilberi fiyatına satın aldı ve adamcağızın zincirleri çözülür çözülmez suratına okkalı bir tokat çarpıp ona bir daha gözüne görünmemesini tembih etti.*” (s.24)

satın almazdı: bitmiş eylem

satın aldı: bitmiş eylem

satın almazdı X satın aldı

“Kubelik hâlâ isteksiz görünüyordu belki de kendisini total bırakan bu adamın acı çekmesini seyretmek hoşuna gitmişti.” (s.25)

Kubelik’i total bırakan adam acı çekerken Kubelik, bu durumdan hoşnutluk duyuyor. İki kişinin hissettikleri birbirinin tam karşıtıdır.

kendisini total bırakan bu adamın acı çekmesini seyretmek: mastar öbeği

hoşuna gitmişti: bitmiş eylem

acı çek- X hoşuna gitmişti

“Şarap, tütün ve kahveyle birlikte safa âleminin dört unsurundan biri olan afyon, sedef kakmalı kutulardan çıkartılıp yarenlere tutuluyor, gözlerden yaş gelene kadar kahkahalar atılıp yaşlar kuruyana kadar da ağlanıyordu.” (s.33)

...kahkahalar atılıp: ulaç öbeği

ağlanıyordu: bitmiş eylem

Gözlerden yaş gelmesi ile yaşların kuruması arasında karşıtlık söz konusudur. İkisini birleştiren ortaya şu durum çıkar:

yaş gelene kadar kahkahalar at- X yaşlar kuruyana kadar ağlanıyordu

“İhtiyara canı gönülden bağlı olan ayısı da evladının ona çektirdiği çileyi hiss ediyor ve sahibi üşütüp hasta olduğu zamanlar kendisini dolaştırıp parsa toplamak zorunda kalan delikanlının emirlerini dinlemiyor, ne kocakarılar gibi bayılıyor ne de dilberler gibi rakediyordu.” (s.39)

ne kocakarılar gibi bayılıyor ne de dilberler gibi rakediyordu: ne...ne bağlaçlarıyla bağlı cümle

“ne... ne” bağlacı olumsuzluk bildirir. *bayıl-* eylemi ile *rakset-* birleşik eylemi karşıtlık oluşturur.

bayılıyor X rakediyor

“Ayıdan kurtulduğuna sevinen Kıptî delikanlı, maymuna oyun öğretmeye çalışıyor ama bunu pek başaramıyordu.” (s.41)

Cümlede Kıptî delikanlı, maymuna oyun öğretmeye çalışıyor ama oyunu öğretemiyor. Bağlaçla bağlanan iki cümlede yazar, “öğretemiyor” demek yerine

“başaramıyor” eylemini kullanmıştır. Dolayısıyla “başaramıyor” eyleminin göndermesi “öğretmiyor” eyleminedir.

öğretmeye çalışıyor X başaramıyor

“Bu kez kendisine, ‘Belinin üstündeki tahtaları yerinden oynat’ dendiğini işitti. Tahtaları oynattığında üzerine topraklar dökülmeye başladı. O güven dolu ses, ‘Diğer tahtaları kımıldatma ve dökülen toprağı ayak ucuna it’ diyordu.” (s.49)

oynat X kımıldatma

“Sana izin veriyorum, git. Git ve benim göremediklerimi gör, benim dokunamadıklarına dokun, sevediklerimi sev ve hatta bu babanın çekmeye cesaret edemediği acıları çek.” (s.55)

göremediklerimi: ortaç / bitmemiş eylem

gör: bitmiş eylem

göreme- X gör

dokunamadıklarına: ortaç / bitmemiş eylem

dokun: bitmiş eylem

dokunama- X dokun

sevediklerimi: ortaç / bitmemiş eylem

sev: bitmiş eylem

seveme- X sev

çekmeye cesaret edemediği: ortaç / bitmemiş eylem

çek: bitmiş eylem

çekme- X çek

“Öncü birliği, atlarının üzerinde uyurken son neferine kadar donmuştu. Yeniçeriler bunu uğursuzluk telakki edip paşaya isyan bayrağı çektiler. Fakat paşa, onların ulufelerini üç katına çıkardığını ve bunun bir kısmı olan toplam 140.000 meteliği hemen şimdi ödeyeceğini söylediğinde yatıştılar.” (s.71)

Öncü birliğinin atların üzerinde son neferine kadar donması, yeniçerilerin başkaldırmasına neden oluyor. Bağlaçla bağlanan ikinci cümlede paşa, yeniçerilerin ulufelerini üç katına çıkarıp bunun bir bölümünü hemen ödeyeceğini söyleyince yeniçeriler, birinci cümledeki hareketlerinin (başkaldırı) kendilerinden beklenmeyecek biçimde tam tersini (yatışmak) yapıyorlar. Bu durum da yeniçerilerin davranışlarında karşılığa neden oluyor.

isyen bayrağı çektiler X yatıştılar

“Vardapet, bunu uğur telakki edip ıra ışığı altında birtakım hesaplar yaptı. Rakamları topladı, çıkardı, iletkiden okuyup kaydettiği derecelerin yüz seksene erişip erişmediğine baktı ve delikanlıya gülümsedi.” (s.75)

topladı X ıkardı

“Bünyamin uykuya daldığında paslanmış zırhları ve küflenmiş kalkanlarıyla karanlık bir sisin içinde yol alan o yeniçerileri gördü.” (s.78)

“Vardapet, delikanlıyı gün doğmadan önce uyandırdı.” (s.79)

Bünyamin uykuya daldığında: ulaç öbeği

uyandırdı: bitmiş eylem

uykuya dal- X uyandırdı

“Sadece hangi dinden olduğu anlaşılmayan gölgelerin kılınları inip kalkıyor ve lağım, lisan-ı hal ile atılan naralar ve feryatlarla inliyordu.” (s.80)

“inip kalkıyor” birleşik eylemini oluşturan bitmemiş eylem ile bitmiş eylem arasında karşıtlık söz konusudur.

inip: bitmemiş eylem

kalkıyor: bitmiş eylem

in- X kalkıyor

“Bünyamin casusun kendisine fırlattığı nesneyi yakalamaya çalıştı ama bu kaygan nesne ellerinin arasından kurtulup zırh gömleğine yapıştı.” (s.82)

Bünyamin, casusun kendisine fırlattığı nesneyi yakalamaya çalışıyor ama nesne kaygan olduğu için ellerinin arasından kayıyor ve nesneyi yakalayamıyor. Olumsuzluk bildiren *ama* bağlacıyla bağlanan cümlede, *yakalayabilmek* (yakalamaya çalışmak) ile derin yapıda bırakılan *yakalayamamak* eylemleri arasında karşıtlık söz konusudur.

yakalamaya çalıştı X zırh gömleğine yapıştı (**yakalayamadı**)

“Süvari, arayıp taramayı bırakarak humbarayı alıp daha uzağa fırlatmak üzere yerinden doğruldu. Fakat tam eline almıştı ki humbara patlayıverdi.” (s.83)

Süvari eline aldığı humbarayı uzağa fırlatacaktır. Fakat humbaranın patlaması, humbarayı fırlatmadığı anlamını taşımaktadır. Yüzey yapıdaki *fırlatmak* eylemi ile onun tam karşıtı olan derin yapıdaki *fırlatamama* eylemi karşıtlığa neden olmaktadır.

daha uzağa fırlatmak üzere: bitmemiş eylem

humbara patlayıverdi: bitmiş eylem

fırlat- X patlayıverdi (**fırlatamadı**)

“Bünyamin o sırada yerde yattığı için kurtulmuştu. Ancak o kadar bitkindi ki metrislerden gelen yeniçeriler bir ara onu ölü zannettiler.” (s.83)

Bünyamin, patlamadan sağ çıkmıştır. Ama bitkin biçimde yerde yattığı için yeniçeriler onun öldüğünü sanıyorlar. Bünyamin sağ olduğu halde bir anlık da olsa onu ölü sanmaları, karşıt bir durumdur.

kurtulmuştu (**sağ olmak**) X ölü zannettiler

“Kıraathaneden çıktıktan sonra koynundaki kitabın arasından bu tuhaf parayı alıp Haliç’e atmayı düşündü. Fakat fikrinden hemen vazgeçti.” (s.89)

Delikanlı, başına bela açan o uğursuz parayı Haliç’e atmayı düşünüyor ama düşüncesinin tam tersi olan, parayı atmama eylemini gerçekleştiriyor. Bu durum da düşünce ile eylem arasında karşıtlığa neden oluyor.

atmayı düşündü X vazgeçti

“Hinzıryedi şaşırılmıştı. Neden bahsedildiğini bir türlü anlamıyordu ama yine de bu sözleri canıgönülden kabul eder göründü.” (s.100)

Hinzıryedi, anlatılanları anlamamasına karşın anlıyor gibi görünüyor. Davranışı ile düşüncesi çelişiyor. Dolayısıyla “anlamıyordu” ile “kabul eder göründü” bitmiş eylemleri arasında çıkarıma dayalı bir karşıtlık vardır.

anlamıyordu X kabul eder göründü (**anlar gibi göründü**)

“Nihayet casus, ecza dolabından kırmızı hap dolu bir kavanoz aldı ve bunlardan bir tanesini Hinzıryedi’ye verdi. Hap zehir gibi acıydı. Öyle ki dilenci, onların kendisini zehirlediklerini zannetti. Fakat onun yerine fırın işçisi kıvranıp inlemeye başlamıştı.” (s.100)

Casus, dilenciye zehir gibi bir hap veriyor. Dilenci, casus tarafından zehirlendiğini sanmasına karşın fırın işçisi kıvranıp inlemeye başlıyor. Dilencinin şüphesinin tam tersi gerçekleşiyor. Zehirlenme eylemi; beklenmedik, karşıt bir biçimde gerçekleşiyor.

zehirlendiklerini zannetti X **zehirlenmedi**

“Zülfüyar, ‘Gördün mü?’ diyordu, ‘Aynı zehirli şerbetten içtiniz. Sen yaşıyorsun, o ölüyor.’” (s.101)

yaşıyorsun X ölüyor

“Fels, mangır, akçe, kuruş ve hatta tek tük altın sikkelerle dolu çuvallar her akşam Zülfüyar ve adamları tarafından alınıyor, sabah olunca yine aynı adamlar tarafından dilenciler loncasının önüne getirilip eksiksiz teslim ediliyordu.” (s.103)

alınıyor X teslim ediliyordu (**vermek**)

“Herkesin içi ferahlamıştı. Bununla birlikte Hınzıryedi’nin içi rahat değildi.” (s.105)

İkinci cümlenin yüklemi olan “rahat değildi” ile “Hınzıryedi’nin içi rahatlamamıştı” denilmek isteniyor. Dolayısıyla birinci cümlenin yüklemi olan “ferahlamıştı” eylemi ile ikinci cümledeki “rahat değildi” yüklemine diğer bir ifadesi olan “rahatlamamıştı” eylemi arasında karşıtlık vardır.

ferahlamıştı X rahat değildi (**rahatlamamıştı**)

“O an kalkıp binada dolaşmayı ve babasının yerini tespit etmeyi düşündü. Fakat bazı dilencilerin günlük hasılatla dolu para çuvallarını kapının önüne yığıldıklarını görünce olacakları izlemek için bir süre durdu.” (s.110)

Bünyamin kalkıp binada dolaşarak babasının yerini tespit etmeyi düşünüyor. Sonra dilencilerin para çuvallarını kapı önüne yığıldığını görmesi, onun düşüncesinde değişikliğe neden oluyor. Dolaşmak yerine, bir süre durmaya karar veriyor.

tespit etmeyi düşündü X durdu (**tespit etmekten vazgeçti**)

dolaşma: mastar / bitmemiş eylem

durdu: bitmiş eylem

dolaş- X durdu

“Delikanlı gözyaşlarını zor tuttu ama içinde hâlâ bir umut vardı. Umudu olmasaydı bile zaten o an yapıyor olduğundan başka bir şey yapamazdı.” (s.111)

o an yapıyor olduğu: ortaç öbeği

yapamazdı: bitmiş eylem

yapıyor ol- X yapamazdı

“Önce bu uğursuz sikkeden kurtulmanın tam sırası olduğunu düşündü. Ama sonra parayı ihtiyar dilencinin torbasına atmak üzereyken vazgeçti.” (s.115)

Bünyamin sikkeden kurtulmayı düşünüyor. Fakat zihninde tasarladığı kurtulmak eylemini gerçekleştirmeyerek düşüncesinin tam tersini gerçekleştiriyor. Cümlelerde düşünce ile eylemin karşıtlığı söz konusudur.

kurtulma: mastar / bitmemiş eylem

vazgeçti: bitmiş eylem

kurtul- X vazgeçti

“İhtiyar dilenci sabahları uykusunu alamadığında pek aksi oluyor ama, öğle namazını beklemek için gittikleri kıraathanede kahvesini içtikten sonra huysuzluğu geçmeye yüz tutuyordu.” (s.115)

İhtiyar dilencinin sabahları uykusunu alamadığındaki hâli ile kıraathanede kahvesini içtikten sonraki hâli birbirine karşıttır.

aksi oluyor X huysuzluğu geçmeye yüz tutuyordu

“Ebrehe'nin adamları ertesi gece tekrar gelince, ortalıkta para mara olmadığını gördüklerinde zavallı adamı öyle bir dövdüler ki, biçarenin ağzından burnundan kanlar boşaldı. Buna rağmen, 'Vurun, indirin, acımayın öldürün. Bu dünyada hayat bana haram!' diye bağırıyor, burnundan akan kanın domuz kanı olduğunu söylüyordu.” (s.118)

Hınzıryedi, Ebrehe'nin adamları tarafından acımasızca dövülüyor. Yardım istemesi veya içinde bulunduğu durumdan kurtulması beklenirken Hınzıryedi, tam tersini yaparak kendisini daha çok dövmelerini istiyor. Hınzıryedi'nin içinde bulunduğu durum ile eylemi arasında karşıtlık söz konusudur.

zavallı adamı öyle bir dövüldü (dövülüyor) X ‘vurun, indirin, acımayın öldürün’ diye bağıyor (dövülmeyi istiyor)

“Bana şu anda dokunuyorsun. Ama ben sana dokunamıyorum.” (s.127)

dokunuyorsun X dokunamıyorum

“Fakat delikanlı babasını o halde bırakmak istemiyordu. (...) Paniğe kapılan delikanlı levveyi bir kenara atıp ağlaya sızlaya kaçmaya başladı.” (s.128)

Bünyamin, babasını fiçıya koyup yalnız bırakmak istemez. Bir süre sonra fiçinin kapağını açmaya çalışır. Tam bu sırada geminin güvertesine çıkan bir denizci ‘Hırsız var!’ diye feryat etmeye başlar. Bünyamin, paniğe kapılarak kaçır. Burada Bünyamin’in babasını yalnız bırakıp gitmek istememesine karşın elinde olmadan gitmesi söz konusudur. Düşüncesi ile eylemi arasında bir ilişki birliğı yoktur, karşıtlık vardır.

bırakmak istemiyordu X kaçmaya başladı

“Bu sayılardan ilk üçü olan 3, 1 ve 4’ü çok kimse bilirdi, ama 666 tanesini bilmeksizin şifreli metinlerin hiçbirini okumak mümkün olamazdı.” (s.138)

bilmeksizin: ulaç / bitmemiş eylem

bilirdi: bitmiş eylem

bilirdi X bilmeksizin

“Bu adam ise padişahla görüşmesini sağlayacağını söylüyor ama bunun için utanmadan yüklü bir bahşış istiyordu. Kendisine istediğı rüşvet verildiğinde sözünde durmadı ve kapıda bekleyen Büyük Efendi’ye derhal defolup gitmesini söyleyip hançerine davrandı.” (s.139)

Bu adam (saraydaki baltacı), Büyük Efendi’ye onu padişahla görüştüreceğini söyler ve ondan bahşış ister. Baltacı, kendisine rüşvet verildiğı halde sözünde durmaz, Büyük Efendi’yi oradan kovar. Baltacının birinci cümlede söz vermesi, ikinci cümlede ise sözünde durmaması davranışta karşıtlığa neden olmuştur.

görüşmesini sağlayacağını söylüyor (söz verdi) X sözünde durmadı

“Bilme hırsı onu adamakıllı sarhoş ettiğinde, artık suçsuz insanları türlü komplolarla zindana attırıyor ve adamlarını yollayıp bu insanların durumlarına gösterdiği tepkileri öğreniyordu.” (s.140)

Cümlede Ebrehe adında bir casusun (İstihbarat-ı Hümayun reisi) suçsuz insanları zindana attırması anlatılmaktadır. Suçsuzluk durumu ile zindana atılma, haksızlık bağlamında bir karşıtlığa neden olmaktadır.

suçsuz olma- X zindana attırıyor

“O zamanlar gülmeyi o kadar çok seviyordu ki, sahte bir belgeyle delinin birini paşa yapabiliyor ve yine onu aynı yöntemle, stratejik önemi son derece fazla bir sınır kalesine atayabiliyor, adamları kendisine kalenin nasıl düştüğünü anlatırken de çatlak sesiyle kahkahalar atıyordu. Bu durum yedi sene öncesine kadar sürmüştü. O günden sonra Büyük Efendi Ebrehe, cellat mezatından aldığı tuhaf bir aynaya alışılmışın dışında bir ilgi gösterir oldu. Artık neşesi sönmüş, nemrut suratının biri olmuştu (...) Yüzü hala gülmüyor, alınan onca güvenlik önlemine rağmen kendini tehlikede hissettiği suratından okunuyordu.” (s.141)

İlk cümlede Ebrehe'nin gülmeyi seven, güleç biri olduğu söylenirken yedi yıl sonra neşesi sönen, nemrut yüzlü birine dönüştüğü söylenmektedir. Ebrehe'nin bu psikolojik değişimi, duygusal anlamda karşıtlığa neden oluyor.

gül- (gülmeyi) X neşesi sönmüş

gül- (gülmeyi) X nemrut suratının biri olmuştu

“Ona, sahip olduğu gücü hem göstermeli, hem de bunu bir yandan örtbas ederek göstermeye çalıştığı şeyin gölgesini büyütmeliydi.” (s.144)

göstermeli X örtbas et- (**göstermemeli**)

göstermeye çalış- X gölgesini büyütmeliydi (**göstermemeliydi**)

“–‘Çok şey biliyormuş gibi konuşuyorsun. Ancak fazlasıyla silik birisin. Ağzından çıkan sözler beni şaşırtıyor, sanki biri bu sözleri kulağına fısıldıyor gibi. Kimbilir, belki de birinden ilham alıyorsun.’ “ (s.145)

Ebrehe, Bünyamin'e çok şey biliyormuş gibi görüldüğünü söylüyor. Fakat gerçekte Bünyamin'in bir şey bilmediğini ve ağzından çıkan sözlerin sanki onun kulağına biri tarafından fısıldandığını söylüyor. Bünyamin, bilgili biri gibi gözükürken Ebrehe'ye göre gerçekte olan ise onun bilgili olmadığıdır.

biliyormuş gibi konuşuyorsun X biri bu sözleri kulağına fısıldıyor (**bilmiyorsun**)

“Bu iş imkânsız görünmesine rağmen Bünyamin denileni yapmaya çalıştı. Fakat kendisini ne kadar zorlarsa zorlasın başaramadı. Bunun üzerine Ebrehe yardımcılarını çağırdı. Gelen adamlar üç kişi oldukları halde gürzü güç bela kaldırıp, verilen emir üzerine, yanyana duran iki mengeneyle milinden sıkıştırdılar. Bu işi başardıktan sonra tavandan sarkan bir zincire asılıp binbir güçlkle çekmeye başladılar.” (s.150)

Yukarıdaki cümlede çıkarıma dayalı olarak karşıtlık vardır. Söz konusu eylem olanaksız gözükmektedir. O halde bu iş için çaba harcanmaması beklenirken Bünyamin, bu işi yapmaya çalışmaktadır.

imkânsız görün- X yapmaya çalıştı

Yukarıdaki cümlelerde Bünyamin ile Ebrehe'nin üç adamı karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma, söz konusu kişilerin karşıt niteliklerine dayanmaktadır. Bünyamin, gürzü kaldırmayı başaramazken Ebrehe'nin adamları gürzü kaldırmayı başarmaktadır.

başaramadı X başar- (başardıktan sonra)

“Delikanlının küstahça sözleri karşısında Ebrehe'nin gözlerinde bir an şeytanca parıltılar belirmişti. Fakat bu nefret belirtileri göründükleri kadar çabuk kayboluverdiler.” (s.151)

belirmişti X kayboluverdiler

“Birdenbire odada yalnız olmadığını hissetti. Sedirden kalkıp odayı aramaya başladı, ama hiç kimseyi göremedi.” (s.154)

Bünyamin, odada yalnız olmadığını hissediyor, sedirden kalkıp odayı aramaya başlayınca yalnız olduğunu anlıyor. Bu cümlede hissedilen (yalnız olmamak) ile var olan (yalnızlık) arasında karşıtlık vardır.

yalnız olmadığını hissetti X kimseyi göremedi (**yalnız olduğunu anladı**)

“Bu yüzden önce, onun batakhanesine yeniçeri baskını yapmayı düşündü. Fakat dilenciler loncasında bir delikanlı tarafından ölümden kurtarıldığının sabahı aldığı bir haber üzerinde düşününce bu kararından vazgeçti.” (s.160)

Büyük Efendi, Gazanfer'in batakhanesine yeniçeri baskını yapmayı düşünüyor. Fakat aldığı bir haber üzerinde düşününce bu kararından vazgeçiyor. İlk kararı ile son kararı

birbirinin tam tersi olduğu için yukarıdaki cümlelerde çıkarıma dayalı karşıtlık söz konusudur.

yapmayı düşündü (**karar aldı**) X kararından vazgeçti

“Ebrehe ‘Şimdi görürüz’ diyerek ceviz sehpanın öteki tarafına geçmeye çalıştı. Ama Gazanfer’in fedaileri kendisine engel olunca Zülfiyar ve adamları yatağanlarına davranmak zorunda kaldı.” (s.166)

Ebrehe, ceviz sehpanın öteki tarafına geçmeye çalışıyor ama Gazanfer’in fedaileri kendisine engel olunca geçemiyor. Birinci cümledeki geçme eylemi, ikinci cümlede gerçekleştirilemiyor ve tam tersi gerçekleşmiş oluyor.

geçmeye çalıştı X Gazanfer’in fedaileri kendisine engel olunca Zülfiyar ve adamları yatağanlarına davranmak zorunda kaldı (**geçemedi**)

“Zülfiyar elini suya daldırır daldırmaz acıyla kasılıp kaldı. Bütün vücudu titriyor, gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi oluyordu. Adam yere yuvarlanırken Ebrehe katıla katıla gülmekteydi.” (s.169)

Zülfiyar, acıyla kasılıp kalırken Ebrehe’nin katıla katıla gülmesi, aynı ortamdaki iki karakterin karşıt hislere sahip olduğunu gösterir.

acıyla kasılıp kaldı X katıla katıla gülmekteydi

“Bünyamin ürpermişti, çünkü kolu kavrandığı an bir cürmü meşhut olayı yaşanacağını sanmıştı. Fakat Büyük Efendi’nin onu, sofradan kalkmasına yardım etmek için tuttuğunu anlayınca içi rahatladı.” (s.171)

ürpermişti X içi rahatladı

“Bünyamin ona dokunmak istedi ama bundan hemen vazgeçti.” (s.171-172)

dokunmak istedi X bundan hemen vazgeçti

“Yine anlattığına göre halk bunu veba belirtisi sayıp üç gün içinde bu felaketin çıkacağına inanmaktaydı. Fakat aradan bir hafta geçtiği halde bekledikleri hastalık ortaya çıkmadı ve rahatladılar.” (s.178)

çıkacağı: ortaç / bitmemiş eylem

ortaya çıkmadı: bitmiş eylem

çık- X çıkmadı

“Kehanet Aynası başka birinde, mesela hala padişahta olsaydı, o mutlaka tövbe ederdi. Ama ben etmedim.” (s.180)

tövbe ederdi X **tövbe** etmedim

“Acaba o hareket ediyor mu, yoksa etmiyor mu?” (s.182)

hareket ediyor X hareket etmiyor

“Peşinden koşup, alay etmek için bütün gece onu aradılar. Ama bulamadılar.” (s.192)

“Arama” eyleminin “bulamama” eylemi ile sonuçlanması, eylemin istenmeyen, karşıt biçimde bittiğini gösterir.

aradılar X bulamadılar

“Kalkıp kaçmak istedi ama dizlerinde hiç kuvvet kalmamıştı.” (s.196)

Alibaz kalkıp kaçmak istemesine karşın dizlerinde kuvvet kalmadığı için bu isteğini gerçekleştiremiyor. İsteği ile içinde bulunduğu durum karşıtlık oluşturmaktadır ki psikolojik olarak bir çatışma içindedir.

kaçmak istedi X kuvvet kalmamıştı

“Bütün bunları hiçbir engelle karşılaşmadan yapabiliyor, teşkilatta istediği yere rahatça girip çıkabiliyordu.” (s.197)

“girip çıkabiliyordu” birleşik eylemini oluşturan bitmemiş eylem ile bitmiş eylem arasında karşıtlık vardır.

gir- X çıkabiliyordu

“Fakat ne yapıp etse bir heceyi uzatamıyor, feilun'dan failun'a geçemediği için vezni tutturamıyordu. Yılın yedinci dolunayından üç gün önce bu meseleyi halletmek için şiirinin bulunduğu torbayı açtığı anda kâğıtların karıştırılmış olduğunu farketti. Üstelik şiiri düzeltilmiş, mısraya bir elifin eklenmesiyle failun tutturulmuştu.” (s.198)

tutturamıyordu X tutturulmuştu

“Parayı gören Âdemoğulları, altından ve gümüşten onun sayısız benzerini yaptılar ve bu paraların üzerine padişahların, sultanların ve kralların suretlerini ve tuğralarını

darbettiklerini sandılar. Oysa bu tuğraların ve suretlerin aslında Sabahın Oğlu'na ait olduğunu bilemediler.” (s.201)

İkinci cümledeki yargının bir yanılığı olduğunu, üçüncü cümle doğrulamaktadır. İkinci cümlede insanlar, paranın üstüne bastıkları suretlerin padişahlara, krallara ait olduğunu sanmaktadır. Üçüncü cümlede ise ikinci cümledeki yargının bir yanılısama olduğu ve asıl yargının ikinci cümledeki yargıyla çeliştiği anlatılmaktadır.

sandılar X bilemediler

“Cahil adam neye uğradığını şaşırmış ve işin kötüsü, yatıştır gibi olan merakı yine kabarmıştı.” (s.201)

Merakın yatışması, merakın etkisinin azalması anlamına gelir. Merakın kabarması ise etkinin, çöşkunun artması anlamına gelir. Merak duygusunun etkisinin azalıp artması çıkarım yoluyla elde edilip karşıtığıa neden olmuştur.

yatıştır gibi ol- X kabarmıştı

“Bütün bunların, kendisine oynanan oyunun bir parçası olduğuna inanan Bünyamin, olayları birbirine birleştirmek için düşünce gücünü seferber ediyor ama işin içinden bir türlü çıkamıyordu.” (s.202)

Bünyamin, olayları anlamlandırmak ve olayın parçalarını birleştirmek için düşünce gücünü seferber ediyor. Buna karşın düşünsel çabası sonuç vermiyor ve işin içinden çıkamıyor. Bünyamin'in çabası ile elde ettiği sonuç birbirini tutmuyor, karşıtığıa neden oluyor.

seferber ediyor (**mücadele etmek**) X işin içinden çıkamıyordu (**sonuç alamamak**)

“Topkapısı'nda görüldüğün an senin Mehdi olduğundan oldukça kuşkulanmıştım. Ama çuvalı tepeden geçirdiğimiz an bundan hiç kuşku kalmadı.” (s.204)

kuşkulanmıştım X kuşku kalmadı

“Ertesi yılki kehanet Nemçe veliahdının öldürüleceği idi. Elbette, aslında çocuk öldürülmedi, sadece göstermelik bir cenaze töreni düzenlendi.” (s.209)

öldürüleceği: ortaç

öldürülmedi: bitmiş eylem

öldürül- X öldürülmedi

“Bana bu yüzden krallar gibi karşılanacağım ve hiçbir zahmet çekmeyeceğim söylenmişti. Ama dedikleri gibi çıkmadı.” (s.209-210)

Nemçe casusu, krallar gibi karşılanacağını bekliyor. Saygın bir muamele beklerken karşıt bir duruma maruz kalır. Birinci ve ikinci cümlede belirtilen yargının gerçekleşmemesi ve tam tersinin üçüncü cümlede gerçekleşerek okuyucuda şaşkınlık yaratması söz konusudur.

krallar gibi karşılanacağım söylenmişti X dedikleri gibi çıkmadı

zahmet çekmeyeceğim söylenmişti X dedikleri gibi çıkmadı

“Saatim durmuş ey Büyük Efendi. Seninki mutlaka çalışıyordur.” (s.210)

durmuş X çalışıyordur

“Çünkü gözlerim iyi görmez ama, bu mesafeden de pistolle hedefi ıskalamam doğrusu.” (s.211)

Gözleri iyi görmeyen kişinin hedefi tutturamaması beklenir. Cümledeki kişinin gözleri iyi görmemesine karşın hedefi ıskalamaması, kendi içinde karşıtlık oluşturmaktadır. Bu nedenle cümlede çıkarıma dayalı karşıtlık vardır.

iyi görmez X ıskalamam

“Tam yedi sırnaşık çocuğu anaları pozunda dilendiren ve Hınzıryedi'nin bile çekindiği bu kadın, koskoca kalçaları nedeniyle dehlizin dar kapısına sıkışmış, üzerine gelen adamların suratına ardı arkası kesilmez şaplaklar atarak hepsini yere yıkıyordu. Gelen seslerden, sıkışan kadının arkasında başkalarının da olduğu belliydi. Bu kişiler, insanın kanını donduracak kadar ağır ve katmerli zılgıt çekip hasımlarını yere yıkan Binbereket'i arkadan ittirerek yolu açmaya çalışıyorlardı.” (s.212)

Çocukları dilendiren Binbereket adlı kadın, kalçaları nedeniyle dehlizin dar kapısına sıkışmış yani yolu tıkamıştır. Kadının arkasındaki kişiler ise kadını ittirerek tıkanan yolu açmaya çalışıyor. İlk cümlede yolun tıkanıklığı, son cümlede ise tıkanan yolun açılmaya çalışıldığı ifade ediliyor. Bu cümlelerden yolun tıkanması ve yolun açılmaya çalışılması bağlamında çıkarıma dayalı bir karşıtlık vardır.

sıkışmış (**tıkanmış**) X yolu açmaya çalışıyorlardı

“Ne var ki Zülfiyar dayanıklı çıktı ve silkelenip tepesindeki çocukları sağa sola fırlatır fırlatmaz altı namlulu pistolünü çekti. Fakat bu da boş bir çabaydı. Üzerine yine bir anda tırmanan onlarca çocuk baldırına, kışına, pazularına, boynuna ve kulaklarına dişlerini geçirir geçirmez acıyla bağırdı ve yere yıkıldı.” (s.212)

Birinci cümlede Zülfiyar’ın dayanıklı çıktığı belirtiliyor. Son cümlede, üzerine tırmanan çocukların birtakım eylemiyle de olsa Zülfiyar’ın yere yıkıldığını görüyoruz. Zülfiyar’ın yere yıkılması, birinci cümledeki dayanıklı ifadesiyle karşıtlık oluşturur.

dayanıklı çıktı X yere yıkıldı

“-Yok! Yok! Hayır, yapma. Yeminler olsun bir daha gelmem! diye bağırdı.

Adam endişe ve kızgınlıkla dişlerinin arasından,

-Sus! Bağırma! diye fısıldadı, Onu uyandıracaksın.” (s.227)

bağırdı X fısıldadı

“Sihirbazın kendisine kazık attığını düşünerek onu arayıp buldu ve olanları anlatıp parasını geri istedi. Ne var ki sihirbaz parayı geri vermedi.” (s.230)

geri istedi X geri vermedi

“Yıllar önce öldü, ama kahkahası hâlâ çınlıyor ve düşü zihnimde hâlâ yaşıyor.”
(s.236)

öldü X yaşıyor

“Zihnimde bir düş olan sevgili oğlum, işte böylece zavallı babanın yaşayamadıklarını yaşadın ve dokunamadıklarına dokundun.” (s.236)

...yaşayamadıkları: ortaç öbeği

yaşadın: bitmiş eylem

yaşayama- X yaşa

...dokunamadıkları: ortaç öbeği

dokundun: bitmiş eylem

dokunama- X dokundun

3.2.2.4. Karışık Sözcük Türlerinin Oluşturduğu Karşıtlıklar

Bu başlık altında verilen örnekler, cümlelerarasındaki farklı sözcük türlerinde meydana gelen karşıtlıklardan oluşmuştur. Örneğin zamir ile sıfat, ad ile sıfat, ad ile zamir, sıfat ile zarf gibi sözcük türleri arasındaki karşıtlıklar, bu başlık altında toplanmıştır.

“Mahalle bekçilerinin külhanlara sığınmak zorunda kaldığı soğuk bir kış gecesi, Galata Kulesi’ndeki yangın gözcüsü hasırlar üzerinde yatan arkadaşını elindeki Frenk dürbünüyle dürtmeye başladı ve Arap İhsan’ın kadırgasının Haliç’e girdiğini sanki büyük bir sır veriyormuş gibi adamın kulağına fısıldadı.” (s.14)

Mahalle bekçileri soğuk bir kış gecesi, soğuktan korunmak için sıcak bir yer olan külhanlara sığınıyorlar. İç ve dış mekânlar, sıcaklık-soğukluk karşıtlığıyla ele alınmıştır.

külhan: ad

soğuk: niteleme sıfatı

külhan (**sıcak**) X soğuk

“Adam kırbasını eğip toprağa biraz su döktü. Ama ses ona ‘ Haydi, hepsini dök, hepsini ! ‘ diyordu.” (s.49)

Birinci cümledeki *biraz* sıfatı, suyun niceliğini belirtir. İkinci cümledeki *hepsini* zamiri, yüzey yapıya “suyun hepsini” olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla biraz ve hepsi sözcükleri suyun niceliğini belirterek karşıtlık oluşturan ad kökenli sözcüklerdir.

biraz: belgisiz sıfat

hepsi: belgisiz zamir

biraz X hepsi

“Yaşlı lağımçı kazmasını sallarken Bünyamin’e yaz olsun, kış olsun, dünyanın en kolay işlerinden biri olan bu mesleği paşaya nasıl abartarak anlattığını ve aldanan paşadan ellisi peşin olmak üzere tam beş yüz elli filuri bahşiş kopardığını söylüyordu.” (s.74)

yaşlı: niteleme sıfatı

Bünyamin: ad

yaşlı X Bünyamin (**genç**)

Bünyamin, Uzun İhsan'ın oğlu olduğundan yazarın onu genç diye nitelemesine gerek yoktur. Dolayısıyla Bünyamin'in niteliğinin genç, lağımcının niteliğinin ise yaşlı olması nedeniyle iki kişi arasında niteliğe dayalı karşıtlık vardır.

“Hatta bazı atlılar, kuru dallardan sepet gibi örülüp içi taşla doldurulan palanka duvarlarını aşmayı başarmış, yaya yeniçerilerin başlarına bela olmuşlardı.” (s.82)

atlı: ad

yaya: niteleme sıfatı

atlı X yaya

“Bütün bu sorular onun hiç mi hiç merakını uyandırmıyor, cevapları da onu zerre kadar ilgilenmiyordu.” (s.90)

bütün: belgisiz sıfat

zerre: ad

bütün X zerre

“Bir zamanlar zengin bir tüccar olan Dertli'ye, ticarethanesinin içinde olduğu sırada pencereden giren bir yıldırım isabet etmiş ve adamın saçı sakalıyla birlikte malı mülkü de yanıp kül olmuştu. Sefil, perişan, parasız pulsuz sokaklarda gezerken dilencilğe heves etmişti.” (s.112)

zengin: niteleme sıfatı

parasız pulsuz: durum zarfı

zengin X parasız pulsuz

“Onu hemen her gece şarap fiçisinin başında gören sofu dilenciler birbirlerini dürtükleyerek ibret olsun diye kethüdalarını işaret ediyor ve kendi aralarında , ‘Zaten çok günah işlemiştii, cenazesinin eli kulağında’ diye söyleniyorlardı.” (s.118)

o: üçüncü tekil kişi zamiri

sofu: niteleme sıfatı

o (günahkâr) X sofu

“Bedenlerinden kan dökülmeksizin böyle acı bir tarzda öldürülme korkusu saraydaki cesur insanlara o kadar nüfuz etti ki, mutfakta yemeklerin pişer pişmez hemen kilitli kaplara konulup sofraya getirilmesi alışkanlığı da kentte bu yüzden yayıldı.” (s.133)

korku: ad

cesur: niteleme sıfatı

korku (**korkak**) X cesur

“*Buyurgan tavrına bakılırsa kıdemce onlardan üstün olduğu anlaşılan üçüncüsü ise adamların yaptığı işlerin yolunda gidip gitmediğini inceliyor ve yeri geldikçe emirler vererek onları yönlendiriyordu.*” (s.144)

Üçüncü kişinin o zamiriyle belirtilen adamlara emirler verdiği ifade ediliyor. Bu da üçüncü kişinin o zamiriyle belirtilen adamlardan kıdemli olduğunu gösterir. Bu bağlamda, üçüncü kişi ile o zamirinin karşıladığı adamlar arasında, ast-üst karşıtlığına dayanan bir ilişki vardır.

o: üçüncü tekil kişi zamiri

üçüncüsü: ad

3.2.2.5. Zarflarda Karşıtlık

Zarflar; eylem, eylemsi, sıfat, zarf görevindeki sözcükleri durum, azlık-çokluk, yer-yön, nitelik, zaman yönünden betimleyen sözcüklerdir. Bu bölümde; cümlelerarasında yer alan durum, yer-yön ve zaman zarflarından karşıtlık elde edilmiştir. Ulaş öbeklerinin sistem içinde zarf göreviyle kullanıma çıkmaları nedeniyle sözcük öbekleri bölümünde de zarf görevli yapılar elde edilmiştir. Bu bölümde ise sözcük öbeklerinden farklı olarak elde edilen zarfın türü belirtilmiştir. Verilen örneklerdeki zarfların hemen hemen hepsi yüzey yapıdadır.

“*Eskiler, bu martı yuvasının bulunduğu yere Ceneviz kavminin yüksek bir kule diktiğini rivayet etmişlerdir ki, sonraları Galata Kulesi diye nam salmış bu heybetli yapının tepesinde, yalı adamlarının dürbünle, yiğitlerin ise çıplak gözle, Bursa kentinin ulu dağına seçtikleri söylenegelmiştir.*” (s.13)

Yalı adamları dürbünle yani bir araçla, yiğitler ise çıplak gözle yani araçsız, Bursa'yı görüyorlar. Yazar iki grubun seyirlerindeki karşıtlığı, görme eylemini gerçekleştirme yöntemleriyle anlatmıştır.

dürbünle: durum zarfı

çıplak gözle: durum zarfı

dürbünle X çıplak gözle

“Sabah olmuştu. Akşama doğru artan dayanılmaz kokuya rağmen kadavra üzerinde tam iki gün aralıksız çalıştı.” (s.27)

sabah: zaman zarfı

akşama doğru: ilgeç öbeği zaman zarfı göreviyle

sabah X akşam

“İhtiyar adamın gözüne o gece uyku girmedi. Sabah olunca evdeki yegâne battaniyeyi sırtına alıp ayısıyla birlikte evden çıktı.” (s.40)

o gece: zaman zarfı

sabah olunca: ulaç öbeği zaman zarfı göreviyle

gece X sabah

“Onlar yukarıda döğüşedursunlar, biz yerin altında sakın sakın kazmamızı vururuz.” (s.54)

Cümlede yerin altı tamlaması ile yukarı zarfının karşıtı olan aşağı zarfı kastedilmektedir.

yukarıda: yer-yön zarfı

yerin altında (aşağıda): yer-yön zarfı

yukarı (yerin üstü) X aşağı (yerin altı)

“Sessizce çalışıp akşama doğru beş kulaç yukarı çıktılar. Altıncı kulacın ortalarında zemine çakıl taşları düşmeye başladı.” (s.79)

yukarı: yer-yön zarfı

zemine: yer-yön zarfı

yukarı X zemine

“Yukarıdan kâfir lisanında bağrışmalar çağrışmalar duyuluyordu. Büyük bir tehlikenin içindeydiler. Kurtardıkları casusla birlikte ip merdivenden aşağı telaşla inmeye başladılar.” (s.80)

yukarıdan: yer-yön zarfı

aşağı: yer-yön zarfı

aşağı X yukarıdan

“Yukarıdakiler ise delikten teker teker iskeleye atılıyorlardı. Aşağıdaki yeniçeriler ise iskeleyi yıkmak için casusun aşağıya inmesini beklerlerken kâfirlerden birisi tam dört kulaç yükseklikten atlayıp onlarla boğuşmaya başladı.” (s.80)

aşağıya: yer-yön zarfı

dört kulaç yükseklikten: yer-yön zarfı

aşağıya X dört kulaç yükseklikten

“Süvari yılmayarak ilerledi ve ustaca bir hareketle kargının ucunu kılıncıyla kopardı. Fakat bu hareketi dengesinin bozulmasına neden olunca delikanlı kargısının sapıyla adamın sırtına okkalı bir darbe indirip onu atından düşürdü. Kılınçsız kalan adam, demir halkalardan örülme zırh gömleğini çıkarıp Bünyamin’e atıldı.” (s.83)

Süvari, Bünyamin’in kargısının ucunu kılıncıyla koparıyor. Fakat delikanlı (Bünyamin), kargısının sapıyla adamın sırtına vurunca onu atından düşürüyor. Kılıçlı olan adam, delikanlının darbesinin sonunda kılınçsız kalıyor. İlk durumu ile son durumu arasında bir karşıtlık meydana geliyor. Birinci cümledeki *kılıncıyla* durum zarfı ile *kılınçsız kal-*ylem öbeğinin içinde kalan *kılınçsız* durum zarfı arasında karşıtlık vardır.

kılıncıyla X kılınçsız

“Gecenin ilerleyen saatlerinde birkaç meşale daha yakıldıktan sonra inmeli ve tek bacaklı biri yeni bestelediği yürekler acısı bir kasideyi okuyor ve diğer meslektaşlarından bu nağmeyi daha da iç paralayıcı yapmak için yardım istiyordu.” (s.109)

Gecenin ilerleyen saatleri karanlıktır. Bu karanlığı yarmak için meşaleden yararlanır. Meşale karanlık ortamın aydınlanmasını sağlar. Bu nedenle karanlık ile aydınlık arasında karşıtlık söz konusudur.

gecenin ilerleyen saatlerinde: zaman zarfı

birkaç meşale daha yakıldıktan sonra: zaman zarfı

gecenin ilerleyen saatleri (**karanlık**) X birkaç meşale daha yakıldıktan sonra (**aydınlık**)

“İhtiyar dilenci sabahları uykusunu alamadığında pek aksi oluyor ama, öğle namazını beklemek için gittikleri kiraathanede kahvesini içtikten sonra huysuzluğu geçmeye yüz tutuyordu. Akşamüstleri en neşeli zamanydı.” (s.115)

sabahları: zaman zarfı

akşamüstleri: zaman zarfı

sabahları X akşamüstleri

aksi X neşeli (çıkarm yoluyla)

İhtiyar dilencinin sabah aksi, mutsuz; akşamüstü ise neşeli olması zamana bağlı psikolojisini yansıtıyor. İki zamanda, ihtiyar dilencinin psikolojik niteliğinin karşıtlığı söz konusudur.

“Adam, bu söz kendisine söylenir söylenmez öfkeyle yerinden doğrulup kapıyı açarak sokağa bakıyor, onunla dalga geçenler de adamın bu haline kahkahalarla gülüyorlardı.” (s.129)

Meyhanede Arap diye tanınan adamın öfkesine, meyhanedekilerin kahkahayla karşılık vermesi söz konusudur. Adam öfkeliyken meyhanedekilerin bu durumdan sevinç duyması, davranışta karşıtlığa neden olmaktadır.

öfkeyle: durum zarfı

kahkahalarla: durum zarfı

öfke X kahkaha

“Onlar daha atlarından inmeden konağın kapısı açılmış ve efendilerinin yolunu gözleyen uşaklar dışarı fırlamıştı.” (s.169)

Efendilerinin yolunu gözleyen uşaklar iç mekândan dış mekâna fırlıyorlar. Yazarın *içeriden* zarfını kullanmasına gerek yoktur. Çünkü *içeriden* zarfı derin yapıda kalsa da alıcı bilir ki dışarıya çıkılması için içerinin olması gerekir. Her şey zıddını düşündürür o halde dış, içi düşündürür.

içeriden: yer-yön zarfı

dışarı: yer-yön zarfı

içeri X dışarı

“Aynada şimdi, kıyametten bir yıl önce, yedinci dolunayda Mehdi'nin geleceği yazılı. Bir yıl sonra dünya yokolacak.” (s.179)

bir yıl önce: zaman zarfı

bir yıl sonra: zaman zarfı

bir yıl önce X bir yıl sonra

SONUÇ

İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası romanında ele alınan Türkiye Türkçesinde karşıtlık konusu, anlamsal ve dil bilgisel olmak üzere iki temel başlık altında incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar, maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

- *Karşıtlık, çelişki, oksimoron* vb. çağdaş edebi metinlerde karşımıza sıklıkla çıkan ifade biçimleridir.
- Karşıtlık Eski Yunan felsefesi başta olmak üzere çeşitli felsefe disiplinleri, mantık, sosyoloji, psikoloji, güzel sanatlar vb. alanlarda sıkça kullanılan bir ifade biçimidir. Dilin bu alanlarla çok sıkı bir bağının olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.
- *Karşıtlık, çelişki, oksimoron* okuyucuda şaşkınlık yaratmakta ve okuyucuda merak duygusu uyandırmaktadır. Böylece okuyucu, metin ile daha sıkı bir bağ kurabilmekte, olayların odak noktasında kendini hissedebilmektedir.
- Karşıtlık esasen kaynağını mizah ve parodiden alır. Karşıt anlatımın temelinde, okuyucuyu düşünmeye sevk eden ince bir zekâ vardır.
- Karşıtlık, eleştiri odaklıdır. Okuyucunun beklenmedik olaylar karşısında, karakterlerin tavrını eleştirmesine de olanak verir. Böylece okuyucu ile metin arasında demokratik bir bağ kurulmuş olur.
- Karşıtlığın kullanıldığı metinlerde tekdüzeliğin kırıldığı görülür. Karşıt kavramların çelişkisi, duygusal derinliğe sahip bir anlatıma neden olur.
- Karşıtlık, verici tarafından kimi zaman kasıtlı kimi zaman da rastgele, alıcıya verilmektedir. Fakat her iki durum da bağlamdan ayrı düşünülemez.
- Yaşamın her alanında karşılaştığımız çelişki, yaşamla iç içe geçmiş edebi metinlerde ve onun da taşıyıcısı olan dilde ifadesini bulur. Böylelikle dilin ifade kabiliyeti, yaşamı anlamlandırmamızda yadsınamaz bir etken olarak karşımıza çıkar.
- Modern, postmodern anlatı geleneğinin yenilikçi ve özgürlükçü tutumu karşısında karşıtlık, modern insanın zihinsel etkinliğinin bir ifadesi olarak belirir.
- Modern edebiyat, bunalım edebiyatı olarak adlandırılmaktadır. Modernitenin yaşama sunduğu seçenekler, kendi içinde birçok çelişkiyi barındırır. Çelişkiler

içinde sıkışan birey, çelişkileri aşmak için yine çelişkilerden yararlanır. Çelişkilerin birliği, çelişkilerin bir bütün oluşturması, yaşamda olduğu gibi onun bir yansıması olan dilde de kendisini bulur.

- Karşıtlık, her olayı veya durumu tersi ile düşünmeyi sağlar. Bir durumu ya da olayı karşıtıyla düşünmek, farklı bakış açısı getirmeye, olayları çok yönlü düşünmeye olanak tanır.
- Karşıtlık, çelişki her zaman farklı bir seçenek daha olabileceğini düşünmemizi sağlar.
- Karşıtlık; olaylar, durumlar, nesnelere arasında bireyin muhakeme etmesine fırsat tanır. Karşılaştırma olanağı bulan birey, olayın ya da durumun hem görünen hem de görünmeyen yanlarını sorgulama fırsatı bulur.
- Olumluluk ve olumsuzluk kavramlarının aslında karşıtlık temelli olduğunu, bu durumların kendi içinde birbirinin karşıtını barındırdığı sonucunu ortaya çıkarır.
- Romanda ... -İp ... -mA / ... -Ar ... -mAz / ...-sA da ... -mAsA da yapılarının karşıtlığa neden olduğu görülmüştür. Bu tür yapılar, eylemsi öbekleri kurar. Eylemsi öbeklerinin karşıtlığa sıkça neden olması, yazarın hareketli bir üslûba sahip olduğunu gösterir. Eylem ve eylemsiler, üslûbun tekdüzeliğini kırıp metne ahenk katmıştır. Bu anlamda roman karakterleri edilgen / pasif değil aktif / etkin bir yapıdadır.
- Sözcük türleri içinde karşıtlığa en çok adlarda rastlanmıştır. Adlardan elde edilen karşıtlığın çoğu yüzey yapıda yer alırken pek azı derin yapıda kalmıştır.
- Zaman zarfları, yer-yön zarfları, durum zarfları ve nicelik zarflarından karşıtlık elde edilmiştir. Ulaş öbekleri cümlede, zarf olarak kullanıma çıktığı için bu tür yapılar, sözcük öbekleri bölümünde ele alındı. Böylece zarf göreviyle kullanılan ulaş öbeklerinin çok olması, metnin hareketliliğine katkı sağlamıştır.
- Bağlaç göreviyle kullanılan sözcük türlerinden az örnek elde edildi. Çünkü yazar, bağlaçla genellikle sözcük öbeklerini ve cümleleri bağlamış. Böylelikle bağlaçlar, sözcük öbekleri ve cümlelerdeki karşıtlığa katkı sağlamıştır.
- Farklı sözcük türlerinin neden olduğu karşıtlıklar, karışık sözcük türlerinin oluşturduğu karşıtlık bölümünde ele alındı. Bu bölümde; ad ile sıfat, sıfat ile zamir, eylem ile ad, zamir ile ad arasında karşıtlık elde edildi.

- Cümle ve cümlelerarasındaki karşıtlıkların çoğu bağlamdan yola çıkarak elde edildi. Her cümlede somut olarak karşıtlık bulunmaz. Böyle cümlelerde, derin yapıdaki anlam tahlil edilip çıkarıma dayalı olarak bir karşıtlık elde edildi.
- Sözcük öbeğini oluşturan sözcükler arasında epeyce karşıtlık elde edilmiştir. Ad tamlaması, sıfat tamlaması, bağlama öbeği, ilgeç öbeği, iyelik öbeği, birleşik eylem öbeği, mastar, ortaç ve ulaç öbekleri içindeki karşıtlıkların çoğu yüzey yapıda, somut olarak karşımıza çıkmıştır.
- Sözcük öbekleri arasındaki karşıtlıklarda; ad tamlamalarının, sıfat tamlamalarının, ilgeç öbeklerinin, iyelik öbeklerinin, mastar, ortaç ve ulaç öbeklerinin, birleşik eylem öbeklerinin birbiriyle kurduğu ilişki ele alınmıştır. Yüzey yapıdaki sözcük öbeğinden yola çıkılarak derin yapıdaki sözcük öbeğine de ulaşılmıştır.
- Karşıtlığın yalnızca yüzey yapıdaki dil birimleriyle elde edilemeyeceği, anlamsal karşıtlıkların bağlam odaklı çözümünün daha başarılı olacağı, sistem içinde anlamsal karşıtlıkların önemli bir yer tuttuğu sonucuna ulaşıldı.
- Karşıtlığın hem sözcük hem sözcük öbeği hem cümle hem de cümleden büyük birlikler olmak üzere dilsel unsurların hepsinde anlatımı etkin kılabilceği görüldü.

KAYNAKÇA

1. TEZLER

- ARPAZ Emine, *Türkçe ve Fransızca'da Zıtlık Bildiren Zarf Tümleçlerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fransız Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, 2014.
- AYDIN Hasene, *Oktay Akbal'ın Hayri Bey'li Üsküdar Adlı Öyküsünde Cümlelerarası Anlam İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2009.
- BALIKÇI Servet, *Eklemeli Ve Bükümlü Dillerde Sebep-Sonuç, Etki-Amaç, Zıtlık Tezat İfade Eden Yan Cümleciklerin Söz Dizimsel Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatı, 2008.
- CANTÜRK Ömer, *Türkçe Öğretiminde Benzerlik/Zıtlık Paragraflarının Yazımına İlişkin Uygulamalı Bir Çalışma*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı, 2014.
- ÇAĞ Hale, *David Lodge'ın Yerleri Değiştirmek Adlı Romanında Yapısal Ve Yapısalcılık Boyutu Olarak İkili Zıtlıklar*, (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2010.
- ÇİÇEK Şule, *İhsan Oktay Anar'ın "Puslu Kıtalar Atlası" Adlı Romanında Kelime Grupları, Kelime Sayısı ve Kelimelerin Kullanım Sıklığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- ÇOKLUK Necmiddin, *İhsan Oktay Anar ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- EBCİM Alpaslan, *Zıtlık Kavramının Sanatın Araç Olarak Kullanımıyla Heykel Sanatında Sorgulanması*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2013.
- EDEER Şemsettin, *Resimde Zıtlık Ve Denge*, (Sanatta Yeterlik Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- KARLIDAĞ Esra, *İhsan Oktay Anar'ın Romanlarının Çözümlemesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2010.

KOÇAKOĞLU Ahmet, *İhsan Oktay Anar, Hayatı-Eserleri-Sanatı*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

LÜLECİ Gültekin, *İkinci Yeni Şiir Akımında Karşıtlıklar*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

ÖZÇINAR Şahin, *Kendinin-Bilinci ve Öteki Diyalektiği: Hegel Felsefesinde Bilincin Dolayımı ve Nesnelleşmesi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

ÖZGÜN Ebru, *İhsan Oktay Anar'ın Romanlarına Yeni Tarihselci Bir Yaklaşım*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

VARLIK ŞENTÜRK Leyla, *Görsel Anlatımda Zıtlık Ve Denge*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sanatta Yeterlik, Güzel Sanatlar, 1999.

ZEYDAN Sultan, *Türkçedeki Zıtlık Bağlaçlarının Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2008.

2. MAKALELER

AÇIKGÖZ Namık, “Müştemilü’z – Zıddeyn – Oksimoron”, İstanbul: Türk Edebiyatı Dergisi, 2012, ss. 464.

AKÇATAŞ Ahmet, “Türkiye Türkçesi Atasözü Ve Deyimlerinde Karşıt Anlamlılık İlişkileri Üzerine Bir İnceleme”, 6/1, Turkish Studies, 2011, ss. 311-322.

AKŞEHİRLİ Soner, “Dereceli Karşıt Anlamlılarda Belirtisizlik Ve Ölçek Yapısı”, İzmir, Journal Of Language And Linguistic Studies, 2014, ss.47-66.

AYLANÇ Mihrican, “Memduh Şevket Esendal’ın Hırsız-Polis Öyküsünün İkili Karşıt Yapılar Açısından İncelenmesi” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017, ss.115-125.

BÖREKÇİ Muhsine, “Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk”, C. 1-2, TDAY-Belleten, 2003, ss.45-61.

DİNAR Talat, “Olumsuzluk Başlatıcısı Olarak her ne kadar... -sA/(i)sA (dA) Yapısı”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2017, ss. 172-183.

ELMAS Nazım, “Cahit Sıtkı Tarancı’nın Şiir Estetiğinde Karşıtlık ve Karşılaştırma Tekniği”, C. 10, İzmir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2010, ss.35-48.

GÜNGÖR Ahmet, “İkirciklem (Oksimoron) Uyumsuzluğun Uyumu”, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 2014, ss. 102- 121.

İNCİ Handan, “21. Yüzyıl Masalcısı: İhsan Oktay Anar”, Varlık, 2009, ss. 48-52.

İSİ Hasan, “Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Oksimoron Örnekleri”, C. 9, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016, ss.135-153.

KARACA Alâattin, “İhsan Oktay Anar’ın Puslu Kıtalar Atlası Adlı Romanının Olay Örgüsü, Fantastik Özellikler ve Tema Bakımından İncelenmesi” Arayışlar, 2005, ss.93- 108.

ÖZÇINAR Şahin, “Düşüncenin Tarihsel Sürecinde Hegel’in Varlık, Yokluk ve Oluş Diyalektiği” Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 2014, ss.91-108.

TURGUNBAYER Çaşteğin, “Türkiye Türkçesinde Gramatik Oksimoron”, C.7, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 2018, ss. 56-72.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Cümleden Büyük Birlikler”, C.2001/1I, Ankara: Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 2001, ss. 786- 797.

ÜSTÜNOVA Kerime, HOROZ Öznur, “{-sİz}, {-İİ} Ekinin Olumsuzu Mu?”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2001, ss.119-140.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Ama’nın İşlevleri” Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, ss.79-92.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Dilbilgisel Olumsuzlayıcılar”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2016, ss.1703-1715.

3. KİTAPLAR

AKSAN Doğan, *ŞiirDili Türk Şiir Dili*, İstanbul: Be -Ta Basım Yayım, 1993.

AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, C.1., Ankara: TDK Yayınları, 2003.

AKSAN Doğan, *Türkçenin Gücü*, İstanbul: Bilgi Yayıncılık, 2005.

AKSAN Doğan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 1.b., Ankara: Bilgi

- Yayınevi, 2016.
- AKTAŞ Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, 2.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- AKYALÇIN Necmi, *Türkçe İnkilemeler Sözlüğü*, 1.b., Ankara: Anı Yayınları, 2007.
- AYATA- ŞENÖZ Canan, *Metindilbilim ve Türkçe*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2005.
- AYVERDİ İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.
- BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 8.b., Ankara: TDK, 2007.
- BAYRAV Süheyla, *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 1999.
- BİLGİN Muhittin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- BOZKURT Fuat, *Türkiye Türkçesi*, 4.b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- BOZTAŞ İsmail, *Metindilbilim Açısından Şiir*, Ankara: Hitit Yayınevi, 1994.
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, 6.b., İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- COŞKUN Menderes, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- ÇETİN Nurullah, *Şiir Çözümleme Yöntemi*, 4.b., Ankara: Öncü Kitap Yayınevi, 2006.
- ÇETİŞLİ İsmail, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, 11.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Derleme Sözlüğü*, 2.b., Ankara: TDK Yayınları, 1993.
- DİNAR Talat, *Türkiye Türkçesinde Söz İçi Karşıtlık*, 1b., Ankara: Gazi Kitabevi, 2018.
- DOLTAŞ Dilek, *Postmodernizm ve Eleştirisi*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2003.
- ECEVİT Yıldız, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, 11.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- ENGİNÜN İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 11.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2010.
- ERGİN Muharrem, *Orhun Abideleri*, 44.b., İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2010.

- EROL Hülya Arslan, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, Ankara: TDK Yayınları, 2014.
- ESEN Nüket, *Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- GEMALMAZ Efrasiyap, *Türkçenin Derin Yapısı*, Ankara: Belen Yayıncılık, 2010.
- GENCAN Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Ankara: TDK, 1975.
- GÖKÇÖL Tanju, “*Lysis Ya Da Dostluk Üstüne*”, *Diyaloglar*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 2010.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1977.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Düşünce Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.
- HEGEL, *Mantık Bilimi*, 1.b., İstanbul: İdea Yayınevi, 2008.
- HİLAV Selahattin, *Diyaletik Düşüncenin Tarihi*, 3.b., İstanbul: Sosyal Yayınları, 1997.
- KARAHAN Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, 17.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- KIZILIRMAK Ali, *Bilimde ve Felsefede Diyaletik Nedir?*, 2.b., Ankara: Odak Yayınları, 1974.
- KOLCU Ali İhsan, *Cumhuriyet Devri Edebiyatı 2 Hikâye ve Roman*, 2.b., Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2009.
- KORKMAZ Ramazan, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, 11.b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- KORKMAZ Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 3.b, Ankara: TDK, 2007.
- KORKMAZ Zeynep, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 3*, 1.b., Ankara: TDK, 2007.
- KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 5.b., Ankara: TDK, 2017.
- ÖZDEMİR Alişan, *Yeni Diyaletik Mantık*, 1.b., İstanbul: Yaba Yayınları, 2016.
- PALA İskender, *Divan Edebiyatı*, 12.b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

- PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 20.b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- PIAGET Jean, *Yapısalcılık*, İstanbul: Dost Kitabevi, 1982.
- RUSS Jacqueline, *Akılın Zaferi*, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- SAUSSURE Ferdinand, *Genel Dilbilim Dersleri*, 3.b., İstanbul: Multilingual, 1998.
- Türkçe Sözlük*, 11.b., Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*, 1.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2002.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi*, 1.b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2008.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Dil Bilgisi Sorunları*, 1.b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Dil Yazıları*, 2.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Eylem İşletimi*, 1.b., İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016.
- YALÇIN-ÇELİK, S. Dilek, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- YALIM Özcan, *Türkçede Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü*, 2.b., Ankara: İmge Kitabevi, 1991.
- Yazım Kılavuzu*, 27.b., Ankara: TDK Yayınları, 2012.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Burkay TAŞKIN
Tez Adı	İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası Romanında Dilsel Karşıtlıklar
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 20.09.2019

İmza :